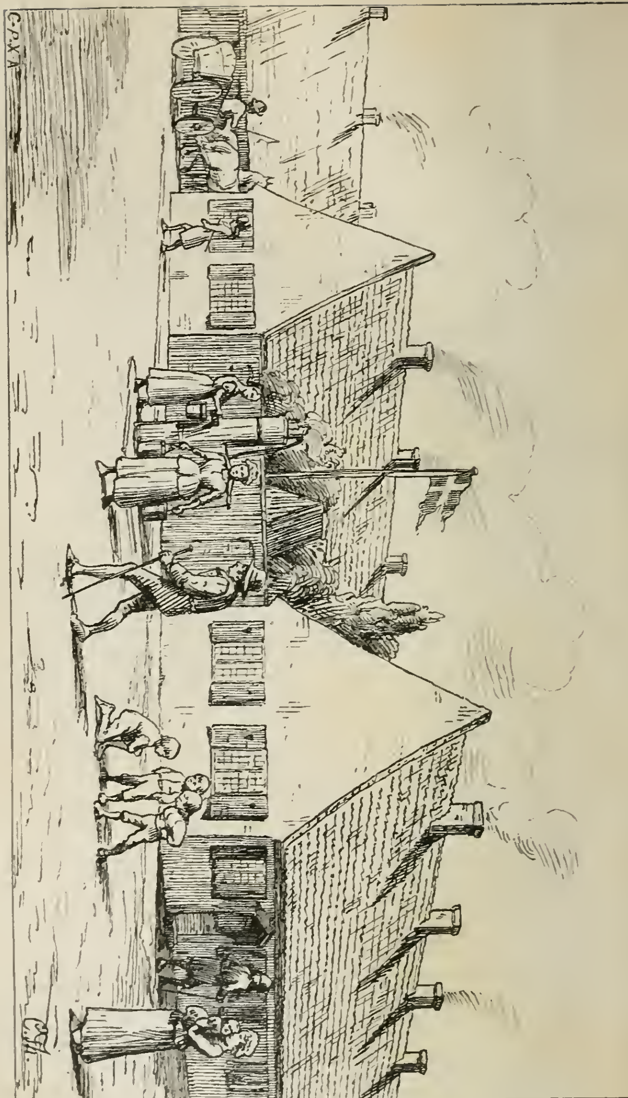

3 1761 07143418 7

Nyboder og dets Beboere,

især i ældre Tid.

Efter trykte og utrykte Kilder.

Ved

H. D. Lind,

Præst.

Med et Titelbillede, efter Tegning af Carl Thomsen,
og et litograferet Kort.

Udgives med offentlig Understøttelse.

København 1882.

Forlagt af Klewing-Evers.

Nicolai Cohens Bogtrykkeri.

LIBRARY
JUL 31 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

Den kongelige danske Marine,

om ejer de berømmelige Fortidsminder, og
om i frejdigt Haab om Fædrelandets ærefulde
Fremtid stedse er
„til Tjeneste bered'
i Fejde og Fred",

tilegnes dette lille Blad af Søværnets Historie.

Forfatteren.

Til Grund for den efterfølgende, populære Skildring ligger en Række Skitser, som min afdøde Fader, Krigsraad H. W. Lind, forhen Snedkermester ved Orlogsværftet, i sin Alderdom havde nedskrevet om Nyboders Forhold. De Kilder, hvoraf han øste, vare især hans egne Oplevelser, men desuden forskællige Beretninger fra Fortiden, som gennem troværdiges Mund vare komne ham for Øre. Ved min videre Bearbejdelse af Stoffet har jeg som Hjælpemidler dels brugt de faa trykte Værker, som omhandle Marinens indre Historie, dels benyttet et ikke ringe nyt Materiale, som jeg har samlet ved Besøg paa det kongelige Gehejmearkiv og Marineministeriets Arkiv. En saare imødekommende Velvilje er bleven mig til Del saavel paa de nævnte Arkiver som over alt, hvor jeg ellers søgte Vejledning og Oplysning. — For Benyttelsen af de utrykte Kilder har jeg efter Bogens Text aflagt et mere udførligt Regnskab.

Hans Excellence Marineminister N. F. Ravn har vist mit Foretagende en i høj Grad hædrende Interesse ved at tilstaa mig en offentlig Understøttelse til Arbejdets Udgivelse.

Søby Præstebolig, 27de Marts 1882.

H. D. Lind.

Oversigt over Indholdet.

Boderne.

Side.

I. I Kristian den fjerdes Tid 1
II. I senere Tider. Forskællige Indretninger i Nyboder 18

Beboerne.

III. Brugen af Huset 38
IV. Mundering og Sygepleje 50
V. Skolevæsen 62
VI. Kosten 76
VII. Pengelønnens Historie, Nyboders Historie: det syttende Aarhundrede 87
VIII. Fortsættelse: under Frederik den fjerde 110
IX. Fortsættelse: Slutningen af det attende Aarhundrede 138
X. Fortsættelse: det nittende Aarhundrede 162
XI. Fortsættelse: Stokkens Opløsning 188
XII. Beboernes Karakteristik 219

Kilder 236
Rettelser 242

Nyboder og dets Beboere.

Boderne.

I.

Kristian den tredje og Skipperboderne. — Kristian den fjerde. — Østerports Forstad. — Baadsmandsvaaningerne. — Deres Navn. — Deres Anlæggelse. — Nyboder i København. — Nyboders Gader, deres Navne. — En enkelt Boligs Indretning.

Med Kristian den tredje begynder et nyt Tidsrum i vor Søkrigshistorie. I den foregaaende Periode havde Danmark hverken haft særlige Krigshavne eller fast, særligt øvet Mandskab; naar der skete Opbud, udrustedes et eller flere Skibe i de forskællige „Styritshavne“ rundt omkring i Landet og samledes, hvor Kongen havde dem behov; men naar Togtet var endt, skiltes Flaaden, og hvert Skib og dets Besætning drog hjem til den Egn, der havde udsendt dem. Men kort før Kristian den tredjes Regering var Flaaden begyndt at føre Kanoner, som krævede større og stærkere Skibe, end Landets private Kræfter i Almindelighed kunde præstere; tillige gik Udviklingen paa den Tid i Retning af en stærkere udpræget Centralisation, der gav Stødet til Dannelsen af en Hovedstation, hvor nye Orlogsskibe

kunde bygges og gamle repareres, og hvor den hele Flaade kunde ligge i samlet Oplag; og ihvorvel Staten baade den Gang og senere ejede mindre Orlogsværfter paa andre Steder i Riget, (Glykstadt, Neustadt, Frederiksværn, Trosvig o. s. v.), saa var og blev Hovedstationen for Flaaden fra den nævnte Konges Dage dog al Tid ved København, hvor Bremerholm indrettedes til Orlogsværft af Kristian den tredje, der altsaa kan hævde sig Æren af at have opelsket den første Spire til Marinens nuværende storartede Etablissementer.

Men til at skabe en god Flaade udfordres der foruden et hensigtssvarende Materiel ogsaa et paalideligt Personel, — øvede Mænd, som ere i Stand til at bygge, reparere, udruste, bemande og navigere de Skibe, hvoraf Flaaden bestaar. Kristian den tredje skal ogsaa her nævnes som den, der først havde øvet Mandskab i fast Tjeneste. Hans faste menige Søkrigere stod under Kommando af Statholderen paa Københavns Slot; denne havde nemlig blandt andet ogsaa Overbefalingen over Bremerholm og Flaaden. Holmens Folk, der nærmest ansaas for en Art Slotstjenere og behandledes som saadanne, havde det Hværv i Fredstid at holde Vagt ved Flaaden, som laa i Oplag lidt Nord for Slottet, og at reparere Skibene; Mandskabet var i Begyndelsen ikke talrigere, end at det kunde rummes paa Bremerholm, hvor der maa have været Boliger til Folkene; 1587 boede der i det mindste Skippere paa Holmen. Mandskabet fik i Aaret 1578 sin egen Befalingsmand, som vel endnu stod under Statholderen eller Rigens Hovmester, men efter Haanden saa sin Magt vokse betydeligt. Udnævnelsen af denne Befalingsmand,

Bremerholms Admiral eller Holmens Chef*), som han senere kaldtes, maa agtes som et Tegn paa, at de faste Søkrigeres og Haandværkeres Tal er betydeligt øget paa denne Tid; det har nødvendiggjort en tilsvarende Forøgelse af deres Boliger; ogsaa nu boede Folkene paa Holmen, men der var tillige anvist dem Hus i de saa kaldte „Skipperboder."

Ved Skipperboderne ville vi standse et Øjeblik, dels fordi disse Boliger kunne hævde sig Prioritet paa Navnet „Nyboder", ja bære dette Navn, endog efter at de Huse, vi nu benævne saaledes, ere fremstaaede; dels fordi det ældste Nyboder ved Bremerholm i visse Henseender kan antages at have været Forbilledet for sin yngre Navnebroder, som rejste sig ved Østerport.

Allerede 1558 havde Kristian den tredje den Plan at lade saadanne Huse som Skipperboderne bygge baade paa „then Jordt hoes sancti Nicolaj Kierkegordt oc paa Bremmerholmenn, at setthe Temmermend wdj oc andre Slottzthiennere"; og at denne Plan er bleven realiseret, se vi af en omtrent 30 Aar yngre Beretning, som klager over, at Kongens Boder i (Lille) Kongensgade trænge til Eftersyn, da de ere slemt forfaldne. Kristian den fjerde fortsatte Byggeværket paa Arealer, der hidtil havde været benyttede som Have eller „Vingaard" for Københavns Slot. 1620 høre vi nemlig om flere „nybyggede Huse" „ved Holmen" eller „udi Hol-

*) Embedet som Holmens Chef bestod lige indtil Aar 1792, da dets Forretninger overtoges af Holmens Overekvipagemester. I vor Tid hedder den øverstbefalende paa Holmen Orlogsværftets Chef.

mens Sogn"; de ere dog ikke nyere, end at de allerede have været beboede i nogen Tid, og at deres Beboere have kunnet gøre sig skyldige i adskillige Misbrug. Vi blive tillige bekændte med nogle af disse „Holmens Gader" i det nye Kvarter; der nævnes (1625) en Adelgade, som løber fra Stranden og op udi vore nye Boder, — maaske den samme som Størregade (Støregade?), der 1654 havde 18 Vaaninger; der nævnes en Skippergade, en Baadsmandsgade, et Deltinstræde (med 24 Vaaninger), senere kaldet Dybensgade, et Laksestræde (48 Vaaninger), et Hummerstræde (40 V.) o. s. v. De fleste Gadenavne mindede altsaa om Beboerne og deres Element. 1630 bleve Boderne forsynede med Vandledning, der stod i Forbindelse med Stadens øvrige Vandforsyning, og der blev oprettet Poster, ved hvilke Vandet oppumpedes; det er ogsaa værdt at lægge Mærke til, at Gadenavnene 1654 vare paamalede alle Hjørnebygninger.

Medens dette „Nyboder" vel oprindeligt beboedes af Holmens Folk af alle Grader, har Søetatens stadigt voksende Styrke snart bevirket, at det kun havde Plads til „Skippere, Styrmænd, Højbaadsmænd og andre Hans Majestæts Skibsofficerer", og at det gængse Navn for Husene derfor blev „Skipperboderne." Disse vare ikke længe i Statens Besiddelse. Ikke alene pantsatte eller solgte Kongerne i deres Pengeforlegenhed enkelte af Boderne, men 1694 bleve alle baade fri og pantsatte, som endnu vare i Kongens Eje, solgte ved Avktion til private[1]. Hvorledes Skipperboderne have set ud, kunne vi nu ikke danne os nogen Forestilling om, da de ere gaaede til Grunde. Allerede 1690 hærjedes de af en Ilds-

vaade[2], og under Københavns store Ildebrand 100 Aar derefter afbrændte de totalt. Men samtidige Øjenvidner beskrive dem som „skønne af Grunden opmurede Huse.“ —

Somagten vedblev at gøre store Fremskridt. En betydelig Forøgelse fik Mandskabet, da Kristian den fjerde i Aaret 1615 udskrev ikke mindre end 1500 Søfolk fra Købstæderne og Landet til fast Tjeneste ved Søværnet og tilsagde dem Lønning saa vel i Freds- som i Krigstid. Men hvor skulde disse mange Mennesker bo? Det kunde give Anledning til Uorden, naar det store Antal fæstede Bo paa Holmen; desuden var Pladsen der snart optaget, og det samme var Tilfældet med Skipperboderne; man maatte da ty til at lægge Folkene i Borgerleje, en Art Indkvartering hos Byens Borgere, som ingenlunde yndede denne Foranstaltning, men dog maatte finde sig i den, efterdi København var det fornemste Sted, „hvor Kongen havde sine Orlogsskibes Udredning og for den Lejlighed maatte forskrive og forordne fra andre Steder de Folk, som behov gjordes til samme Skibe og anden Brug.“ Men som Borgerlejet var til Besvær for Værterne, saaledes skadede det ogsaa Arbejdet paa Holmen, idet Folkene ikke vare samlede paa et Sted eller lette at finde, naar man havde Brug for dem. Alle disse Ulemper kunde hæves, naar der blev opført særlige Boliger ogsaa for det menige Mandskab; det andet Nyboder fremstod. —

København syntes paa Kristian den fjerdes Tid at ville sprænge de Baand, som Fæstningsværkerne lagde paa Byens raskt fremadskridende Udvikling. Voldene

ved Vester- og Nørreport fandtes i denne Konges Regeringstid omtrent paa samme Sted som i Nutiden; men ikke langt fra Nørreport svingede Fæstningsværkerne temmelig brat imod Øst hen til Bremerholm, som først Aar 1608 indlemmedes i Befæstningen. Østerport stod for Enden af Østergade ved Hallandsaas. Uden for Portene havde der dannet sig Forstæder, der vare saa betydelige, at man var betænkt paa at opføre Kirker for dem. Forstaden uden for Østerport var sikkert ikke den mindste; her laa adskillige Borgerbygninger, ordnede i flere Gader, — omtrent hvor Kongens Nytorvs nordlige Husrække nu er; — her var udstrakte Haver; her var blandt andet et offentligt Herberg, en Ladegaard, en kongelig Reberbane, Slottets Svovlhus m. m. Beboerne i denne Forstad skulde søge „den trinde Kirke", som under Navn af „Sct. Anna rotunda" blev opført omtrent paa den Plads, som senere indtoges af Sølvgadens Kaserne. Hvor Østerports Forstad hørte op, begyndte Byens Mark og Fælled, og hinsides dette Terræn, der fladt og jævnt skraanede ned mod Havet, øjnede man Sortedams Ferskvandssø, flankeret mod Øst af et Fæstningsværk, der kaldtes Ny Vartov, og til højre ude ved Stranden saas et andet, men større fortifikatorisk Værk. Østerports Forstad laa altsaa ikke ubeskyttet mod en eventuel Fjendes Angreb. Det sidstnævnte Fæstningsværk ved Stranden havde Kristian den fjerde ladet anlægge her Aar 1627; det angives som liggende „ved St. Annæ Bro" — den nuværende St. Anna Plads, — men behøver derfor ikke at søges i Broens umiddelbare

Nærhed*); der kan næppe være nogen Tvivl om, at dette med saa stor Bekostning opførte Værk er den første Begyndelse til Citadellet Frederikshavn, da det (1643) udtrykkeligt kaldes „Kastellet ved St. Anna Bro“ eller lige frem „St. Anna Kastel.“

Kastellet havde faaet en Nabo i de nye Boliger, som opførtes til Søetatens Mandskab her ude i Forstaden. Det var nemlig Byens „Marck og Fellit“, som til Borgernes store Misfornøjelse maatte afgive Byggegrund til den nye Koloni. Men hvad Navn gav Samtiden den nyfødte? Den ældste Betegnelse, vi træffe paa, er slet og ret: „dy Boer til Søefolckid“; men snart blev dog „Baadsmandshusene“ eller „Baadsmændenes Vaaninger“ (Boder) det almindelige Navn. Vel tænkte Kristian den fjerde paa at kalde Boderne tillige med hele Østerports Forstad „St. Annæ By“: men dette Navn fandt ingen Indgang; en Genlyd deraf er dog „St. Annæ Boder“, som bruges en enkelt Gang. Kort før Frederik den tredjes Tid blev det derimod Skik at sætte Ordet „ny“ foran de ældre Benævnelser; derfor tales der nu om de nye Baadsmænds Boder, om Kongens nye Boder og om „vores Nyboder“; indtil endelig „Nyboder“ vandt Hævd og de andre Betegnelser gik i Glemme.

Spørges der om Nyboders Fødselsaar, da er det ikke muligt at give et bestemt Svar derpaa. Nogle Forfattere pege paa Aarene kort efter 1608, andre standse først ved Aaret 1636. Men begge Opgivelser

*) Det nye Nyboder siges ogsaa at ligge ved St. Annæ Bro, skønt det jo laa et godt Stykke derfra.

maa anses for lige urigtige. Den 9de Januar 1636 akkorderer og handler Kristian den fjerde med Villum Mortensen, Tolder i Helsingør, Jørgen Andersen, Borger og Indvaaner samme Steds, og Jakob Madsen, Indvaaner udi Kristianshavn, om Opbyggelsen og Forfærdigelsen af „alle huis (ɔ: de) Baadsmends Waaninger, som kand behøffuis, ved St. Anne Broe"; 100 Boliger skulle være fuldfærdige til Mikkelsdag, og inden Vinteren skal Resten være i Stand. For hver Bolig skulle Bygmestrene have 220 Rigsdaler in specie. Tilsyneladende omhandler denne Kontrakt Nyboders første Anlæg; men en mindre overfladisk Betragtning vil give et andet Resultat. Selve Dokumentet henviser nemlig til andre Vaaninger og Boliger her ude, som Kongen selv hidtil har ladet bygge, og som Entreprenørerne skulle bruge til Mønster for de Huse, hvis Opførelse de have paataget sig: Husene skulle bygges med Murværk (ɔ: Grundmur) samt Skorstene og Tage, „skellnett" (med Skillerum) som de andre ere*). Sporene vise altsaa længer tilbage i Tiden. Og Kongens skriftlige Ordrer og egenhændige Breve give os bestemtere Antydninger. 1635 skriver Kongen, at Kalk og Sten til „Boerne" er at faa hos „Tommis Wolmeiister", som skal levere Materialierne for en vis Penning. Denne Tommis fremtræder her kun som Leverandør til Nyboder; men i oven-

*) Nogle have antaget, at Nyboder fra først af har bestaaet af simple Barakker, der senere ere blevne ombyttede med Huse af solidere Art. Vel kaldes Nyboder under Tiden i Dokumenterne for Barakker, men de ovenfor anførte Ord af Kontrakten vise, at Nyboder alt i sin første Skikkelse har været opført af Grundmur.

nævnte Kontrakt af 1636 omtales han endog som den Bygmester, Kongen har benyttet til selve Opførelsen: han er den, „som de andre Boeliger, Gader och Gaarder forferdiget haver.“ 1633, to Aar længer tilbage i Tiden, giver Kongen Anvisning paa Sten til Gadernes Anlæg; det forudsætter, hvad han ogsaa selv tilføjer, at Baadsmandshusene ere under Bygning samme Aar. Og endelig have vi fra 1631 tvende Breve, hvori Kongen ytrer sin Utaalmodighed over, at det paa Grund af Pengemangel gaar saa langsomt med Nyboders Opførelse; han mener, at Boderne paa den Maade ikke ville blive færdige i de første 60 Aar. Af hans Yttringer underrettes vi om, at der samme Aar var bleven lagt en Skat paa Skibsfarten til dette Formaals Fremme; men den havde kun forslaaet lidet; og Raadet mente, at der ikke kunde udfindes nye Paalæg for at skaffe de fornødne Penge til Veie; Boderne maatte nøjes med, hvad der aarligt var deputeret til dem; dog hermed var Kongen ingènlunde tilfreds: „dy Husse och Boeliger at laade opbigge, epthersom dy begiindt er, ded er ganske wmueligdt.“ Paa den anden Side havde Kongen dog heller ikke Lyst til at give Forskud af sine egne Penge; han var bleven klog af tidligere Skade: miig at forlegge Penningen och siiden taage Snack derfor, som uell før skeed er, ded er ynted myn Leiilighed. Saaledes se vi Byggearbejdet i fuld Gang 1631; det er maaske begyndt et Par Aar forinden. Dog er det vist ikke tilstedeligt at gaa længer tilbage end til 1629, hvis ikke Bygningsværket skulde antages at være bragt i Gang under den uheldige Krig med Tyskland, hvilket har al Sandsynlighed imod sig. Vi

ville da anse Aarene 1629—30 som det Tidspunkt, da de første Grundsten til Nyboder bleve lagte.

Som vi have set, faldt Nyboders Grundlæggelse i en pengeknap Tid, og Pengetrangen var i de derpaa følgende Tider stadigt trykkende; men det storartede Værk krævede ogsaa betydelige Midler til sin Fuldførelse. Naar vi anslaa det oprindelige Antal af Nybodershusene til 600, og hvert Hus beregnes til de ovennævnte 220 Rdl. Sp., da maa Kristian den fjerdes Nyboder have kostet ikke mindre end 132,000 Rdl. Sp. at bygge. Orlogsflaaden havde ogsaa Brug for store Summer; af den Grund bestemtes 1640, at der af den før omtalte Tolds Indtægter ikkun skulde anvendes 16,000 Rdl. om Aaret til Nyboders fortsatte Forøgelse; Resten af Pengene gik til Flaadens Behov; 1641 slugte „den trinde Kirke“ alle disponible Summer, og derfor blev der det Aar slet ikke bygget noget i Nyboder. Dog er det sandsynligt, at Kristian den fjerde oplevede at se Baadsmandsboligerne færdige i det Omfang, han oprindeligt havde tænkt sig.*)

Men Nyboder var før denne sin Fuldendelse kommen til at ligge inden for Voldene. Medens det 1635 hedder: „vore Boedsmendboeder vden Østerportt“, og der endnu 1645 tales om „Baadsmandsboderne indenbys (ɔ: Skipperboderne) og udenbys (ɔ: Nyboder)“, — saa ligger Nyboder 1649 i Følge Opgivelser fra dette

*) Nyboders Opførelse gjorde Borgerlejet overflødigt for Baadsmændenes Vedkommende; heri kunne vi da se en af Grundene til, at Borgerne (1645) betingelsesvis bleve fritagne for at tage Kongens Folk i Kvarter. — Den trinde Kirke, der i øvrigt ikke skulde have været Nyboders Sognekirke, blev nedbrudt under og efter Belejringen 1658.

Aar „her i vor Kiøbsted Kiøbenhaffn“. 1642 begyndte nemlig Kristian den fjerde at udvide Fæstningen efter en større Maalestok. Volden blev draget fra St. Anna Kastel i en Bue uden om Rosenborg hen til Gotersgades Ende. Den gamle Vold forsvandt hastig, thi dens Jordmasser brugtes til de nye Anlæg; Rigsraadet ønskede vel, at den skulde blive staaende, men Kongen bemærker (1646) hertil: „det kan nu ikke mere ske, thi der er Hul nok allerede derpaa.“ 1647 var man kommen saa vidt, at den gamle Østerport kunde nedrives og en ny opføres (til Dels af den gamles Materiale) paa det Sted, hvorfra den først i vore Dage fjærnedes. Inden for de nye Fæstningsværker blev der afstukket Gader, hvoraf nogle bleve planerede, ja endog brolagte.

Ved denne Udvidelse realiserede Kongen en Plan, som han sikkert har havt længe i Tanken. Han siger et Sted (1646): „havde de Godtfolk, adel og uadel, i forrige Tider villet gøre mig det til Vilje, som de nu erbyde sig at gøre, da havde København for tyve Aar siden været in perfectione“. Det var for at fremme denne Plan, at han alt forlængst havde exproprieret 38 Borgerhuse her i Forstaden; og med denne Plan for Øje var ogsaa Nyboders Beliggenhed fra først af bleven bestemt. Thi hvor let lod ikke Nyboder, som dog i henved 18 Aar havde ligget uden for Voldene, sig nu (1647) indføje som et organiskt Led i den øvrige By. Det bliver især klart, naar vi lægge Mærke til, at Nyboders Gader ere aldeles parallelt løbende med de af af Byens paa denne Tid nyanlagte Gader, hvis Hovedretning er fra Øst til Vest (f. Ex. Gotersgade).

Vi ville nu kaste et Blik paa Nyboders Omfang

og Gader paa Kristian den fjerdes Tid. Nyboder bestod da af 20 Dobbeltlænger, om hvis anseelige Udstrækning (7,500 Alen) vi kunne gøre os en Forestilling ved at betænke, at Husrækkerne, lagte i én uafbrudt Linie, vilde kunne naa fra Østerport til Hellerup paa Strandvejen. Husene laa ordnede i atten Gader eller Stræder,*) — saaledes kaldes de i Flæng — foruden de Gader, der dannede Ydergrænsen for det bebyggede Areal, hvis Størrelse maa anslaas til henved 18 Tønder Land geometrisk Maal. Mod Nord begrænsedes Nyboder af Tulipanstræde, Elefantstræde og Hundestræde; ind ad mod Byen dannedes Grænsen af Lavendelstræde, Hjortestræde og Hindestræde; mod Øst strakte Nyboder sig ned „mod Stranden", det vil sige til den senere Ny (nu Store) Kongensgade; endelig naaede Nyboder mod Vest næsten hen til (den senere) Rigensgade. Husrækkerne ligge i Retning fra Nordøst til Sydvest og gennemskæres af to Tværgader, Adelgade og Borgergade. Den førstnævnte, hvis Navn i ældste Tid varierede mellem „den store Algade"

---

*) Over Nyboders Gader i ældste Tid findes en Fortegnelse fra 1654, som vi her ville anføre. De vedføjede Tal, hvoraf enkelte ere noget for høje, angive, hvor mange Numre hver Gade talte det nævnte Aar. 1) Tulipanstræde, 13, Timianstr. 26, Merianstr. 26, Krusemyntestr. 26, Salviestr. 25, Balsamstr. 25, Nellikestr. 26, Rosenstr. 26. Lavendelstr. 11. — 2) Hinsides Dyregade: Elefantstr. 26, Harestr. 49, Kamelstr. 45, Rævestr. 41, Enhjørningsstr. 37, Ulvestr. 33, Bjørnestr. 29, Løvestr. 25, Hjortestr. 11. — 3) Den nederste Række ved Stranden: Elsdyrsstr. 18 (?), Kattestr. 33 (?), Pindsvinestr. 27 (?), Kaninstr. 24, Hindestr. 9. — Bryggerlængen omtales først 1689, men Nyboders Husnumre i denne Gade er i ovenstaaende Fortegnelse medindbefattede i Kaninstrædes.

og „Djuregade“, er skraatløbende, sandsynligvis for at føre Passagen direkte mod Nord; Borgergade, hvis ældste Navn i Nyboder var Prinsestræde eller Fyrstegade, danner derimod en ret Vinkel med Husenes Rækker; da den allerede før Fæstningens Udvidelse synes at have været en brolagt Vej, som fra Byen førte ud til Nyboder i Forstaden, har den i Menigmands Mund sikkert ogsaa heddet „Stenbroen“ eller blot „Broen“ *).

Iøvrigt fortjene selve Nyboders Gadenavne et Øjebliks Opmærksomhed. „Der skal tænkes paa Navn til alle Gader og Stræder, som Søfolket nu ibor og i Fremtiden kommer at bo i“. Saaledes bestemte Kristian den fjerde 1641; Nyboders Gadenavne stamme altsaa fra den kongelige Grundlæggers Tid.**) Gaderne Vest for Adelgade have Plantenavne, sagtens laante fra de Urter, som i hine Tider vare mest yndede, og som maatte kunne findes blomstrende i Potter inden for Nyboders Vinduesruder eller voksende i Gaardsrummets Smaahaver. Her nævnes Krydderplanter, som Merian og Timian, sammen med Lægeplanter som Salvie; den prangende Tulipan, den mere beskedne Krusemynte, den duftende Nellike, ja selv Blomsternes Dronning have maattet laane Gaderne deres Navne. Gaderækkerne mellem Adelgade og Store Kongensgade benævnedes efter forskællige Dyr; her findes Løven og Ulven ved Siden af den fredelige „Jordt“; ogsaa Ræven og Haren,

*) 1661 tales der om en Grund paa Hjørnet af Prinsensgade og Borgergade, „som ligger næst til den gamle Stenbro for de ny Boder ... og støtter med den ene Ende til Stenbroen.“

**) Kattegade nævnes allerede Aar 1650.

Hunden og Katten maa leve her i god Forstaaelse; vi mindes om en stor Del af „Pattedyrenes Naturhistorie“, som dog vist næppe vil kændes ved den fantastiske Enhjørning, der har forvildet sig ind i Flokken. Medens de fleste Plantenavne vare ret ejendommelige for Nyboder, kunde det ikke længe hævde sig Eneret paa Dyrenavnene; thi ogsaa Københavns Volde fik (efter 1669) sine Defensionsværker eller „Bolwerker“ opkaldte efter Dyreriget; der fandtes saaledes i den nordlige Del af Fæstningen Bastioner med Navne efter Elefanten, Løven, „Refen“, Hjorten, Bjørnen, Ulven, Kamelen o. s. v. — Kristian den fjerdes Gadenavne ere med ganske enkelte Undtagelser bevarede indtil vore Dage. „Lavendelstræde“ omskiftedes med „Klærkegade“, „Nellikegade“ med „Kokkegade“, „Hjortestræde med „Skolemesterlængen“, „Hindegade“ med „Hoppenslænge“; Balsamgade blev ogsaa kaldet „Bagerens Gade“ og Kamelgade synes i nogen Tid at have heddet „Canjnestræde“ (?); men værst til at skifte Navn var dog den nordøstlige Grænsegade i Nyboder. Da den er Nabo til Kattegade, har dens første Navn vel været Hundestræde (saaledes 1661); men da dette Navn havde en daarlig Klang, ombyttedes det strax fra Begyndelsen med Elsdyrstræde (1654), som dog snart maatte vige for „Nylængen“ (1689) eller den „nybyggede Længe“ (1721), der gaar igen i den senere „Nygade“ (efter 1755?); dette sidste Navn maatte atter i vore Dage forsvinde for „Gernersgade“.

Det lader sig ikke med Sikkerhed afgøre, om disse Gadenavne oprindeligt vare malede paa Nyboders Hjørner; det kan antages at have været Tilfældet, naar vi tør slutte fra Forholdene i Skipperboderne. I ethvert

Fald ere de malede Navne ikke blevne bibeholdte længe; thi allerede 1721 klages der over, at de savnes, saa at det ikke er muligt at finde sig til Rette i Gaderne[3], og endnu ved dette Aarhundredes Begyndelse var den samme Mangel til Stede. Naar der 1721 tillige føres Klage over, at der intet Nummer er malet paa Husdørene, da har dette ikke været saaledes fra Begyndelsen. 1645 befalede Kristian den fjerde en Art Husundersøgelse i Nyboder og paalægger ved den Lejlighed vedkommende at optegne Beboernes Navne „saa vel som Lossamentet med det, som derpaa malet er.“ En saadan Nummerering skulde jo ogsaa synes ganske nødvendig, da Boligernes Tal var saa stort, og da Husene benævnedes efter Nummeret (ikke f. Ex. efter Beboerens Navn*)); men senere har man dog ikke anset det for Umagen værdt at vedligeholde Nummerangivelserne paa Dørene.

Ønske vi nu i Tanken at aflægge Besøg i Kristian den fjerdes Nybodershuse, da behøve vi blot at tage ét af samtlige 600 i Øjesyn, thi de ere i Hovedsagen ganske ens.**) Vi gaa ned ad den henved 25 Alen brede Gade, som danner en hæderlig Modsætning til det daværende Københavns snævre Gyder; her er gode Betingelser for en uhindret Luftfornyelse. Allerede[6] skinne de rødmalede Vinduesskodder og Døre os i Møde; de ere grelt afstikkende imod de hvidkalkede Murflader, hvis Grundmur ogsaa er mærkelig, eftersom Datiden ofte lod sig nøje med Bindingsværk i Yder-

*) 1659 nævnes saaledes „Nr. 2“ i Hindegade.

**) Antallet paa Nyboders lave Huse angives 1654 til 611, 1661 til 566, 1689 til 588, 1721 til 588[3], 1749 til 585[4], 1782 til 534 (og 1 6 toetages Huse)[5], 1834 til c. 460.

murene. Gadedøren er simpel, sammenslaaet af Brædder; den bestaar af to Halvdøre, hvoraf hver kan lukkes op for sig, og har som alle Husets Døre det saakaldte Klinkefald, men desuden en stor Træklaas. Have vi faaet Døren lukket op, maa vi bukke os for at gaa ind, thi Døraabningen er lav; i hele Lejligheden er der lavt til Loftet, — lidt over 3 Alen; ja Huset selv er ikke højere, end at vi mageligt kunne naa Tagskægget med Haanden. Vi træde først ind i den lille Forstue, — 2½ Alen i Firkant, — der fortsættes umiddelbart af et lille mørkt Køkken, som er fælles for Husets to Lejligheder, danner den eneste Gennemgang til Gaardsrummet og kun faar Lys, naar vi aabne Gaarddøren, der ligner Gadedøren, men ingen Laas har. Hvert Hus bestaar, som sagt, af to Lejligheder, hvoraf den til Gaden indbefatter en Stue (knap 4 Alen dyb, 6 Alen lang) med 2 Fag Vinduer, og et Kammer (af samme Dybde, men 3 Alen langt) med et halvt Fag Vindue. Lejligheden til Gaarden ligner Gadelejligheden. men har kun 1 Fag Vindue i den største Stue. De to Lejligheders Beliggenhed i Forhold til Verdenshjørnerne maa kaldes ret uheldig, idet begge Stuer i den ene Bolig, som vender mod Nord, kun i Sommermaanederne have en Smule Morgensol, medens den tilsvarende Nabolejlighed mod Syd er besværet af Varmen, da Solen her „staar paa“ netop i de hedeste Middagstimer. Avtoriteterne synes ogsaa at have været sig denne Mangel bevidste, idet de godt kænde Forskæl paa „Solsiden“ og paa „Mørkesiden“ af Nyboders Huse [7]. — Udstyrelsen af Huset er i øvrigt simpel; hvert Vinduesfag tæller 30 til 40 blyindfattede Ruder; Glasset er grønligt og kun lidet gennemsigtigt;

Gulvet bestaar kun af stampet Ler „ligesom udi alle Hans Majestæts Baraquer“ [3]; det er disse Lergulve, som Byggekontrakten af 1636 hentyder til ved at omtale „Fyllingen inden udi Husene“. Væggene, der fremvise den raa Kalkpuds, Bjælke- og Bræddelofterne, hvorpaa Værelsets Vanddampe om Vinteren ville fortætte sig og danne en Perlebesætning af Draaber, — kunne ikke tilfredsstille selv beskedne Fordringer om en hyggelig Bolig. Den største Mangel ved Lejligheden er dog den, at der ingen Ovn findes [8]. Da Skorstensaabningen ikke er vendt ind i Stuen, kan Arnens Ild ikke opvarme dette Rum; men Køkkenet, som er udsat for Trækvinde, er det eneste Sted, Arneildens Varme kommer til gode. — Udenomslejligheden er ikke saa mangelfuld. Kælderen, som adskillige Steder er udgravet under Gulvet i det lille Kammer [3], maa være til megen Nytte, naar den blot ikke trækker Vandet fra den fugtige Grund til sig; Gaardsrummet, der ikke belemres af høje Tværbygninger, er luftigt og godt (20 Alen bredt); Loftsrummet under Tegltaget frembyder ligeledes et anseeligt Areal; en Lem i Forstuen aabner Adgang hertil; Trappe eller Stige leverer det offentlige dog ikke. Her oppe er der kun et tyndt Bræddeskillerum mellem dette Loft og Naboens; forneden ere derimod Husnumrene adskilte ved en solid Grundmur; Tværskillerummene mellem Værelserne ere dog af Bindingsværk, ja Skærværket paa langs mellem Husets to Lejligheder bestaar af simple Brædder *).

---

*) Er det omtalte Bræddeskillerum først senere tilkommet, og

II.

Grønland. — Nyboders Forøgelse og Fornyelse. — Reparationer. — Vandforsyning. — Brolægning. — Renovation. — Gadelygter. — Handlende. — Nyboder sælges.

Efter Nyboders Indlemmelse i København henlaa der mellem disse Boder, Kastellet og Voldene en Plads, som ikke bebyggedes men tillod Græsset at vokse frodigt og derfor kaldtes Grønland (Grønneland). Her skulde der efter Bestemmelsen anlægges anseelige Torve, som Danmarks- eller Korntorvet, Norgestorv, og Gader, som Ditmarskergade, Oldenborggade, Holstensgade o. s. v. De bleve ogsaa virkeligt afstukne ved Pæle, som det under Straf blev forbudt at oprykke eller borttage, og enkelte Parceller, beliggende ved disse Gader, bleve afhændede til Byens Borgere. Saaledes i Begyndelsen af Frederik den tredjes Regering, men senere synes baade Salg og Gadeanlæg paa Grønland at være gaaet i Staa, og „Landet" henlaa fremdeles med sin grønne Flade, gennemfuret af dybe Grøfter. Pladsen betragtedes som Landmilitæretatens Ejendom, — hvilket „Rigens Marskalks Plads", et allerede 1689 temmeligt ukændt Navn,

---

bestod Nybodershuset opriudeligt kun af 2 Stuer, hvoraf den forreste havde 2 Vinduer til Gaden og 1 til Gaarden? Herpaa kan vist næppe svares ja. De to Stuer, som da vilde fremkomme, vilde blive af en altfor uforholdsmæssig Størrelse (7 3/4 Alen dyb, 6 Alen lang) og Form (7 3/4 Alen dyb, 3 Alen lang).

tyder paa, — og brugtes i Almindelighed som Exercerplads; men under Tiden kunde man her blive Vidne til alvorligere Optrin, saaledes 1676, da en tysk Fændrik „formedelst Forræderi hos hannem befunden“ maatte lade sit Liv i Galgen. Grønland kunde ikke længe bevare sine Grænser urørte; det maatte døje haarde Indgreb i sit Territorium fra Kastellets Side, som strakte sit Glacis et godt Stykke ind paa Grønlands Omraade; senere skar en Reberbane et andet Stykke bort; og da Nyboder, som følte Trang til Udvidelse, sluttede sig til Fjenderne, var Grønlands Skæbne afgjort. Kampen med Nyboder varede knap i 30 Aar, da havde Nyboder sejret: 1785 er Grønland ikke mere til som Øvelsesplads. Men den øvrige Hovedstad maatte bære Kampens Følger, thi Landetaten ønskede, som tænkeligt var, Erstatning for sin tabte Exercerplads; dens Øje faldt uheldigvis paa Blomsterhaven med de mange Springvand ved Rosenborg Slot, og Blomsterne maatte fremtidigt vige for Soldaterstokken. Søetaten opsatte for sin Regning et Plankeværk, der adskilte den nye Exercerplads fra Resten af Slotshaven; Plankeværket var en Kompensation for de Indretninger, som Landetaten havde maattet opgive ude paa Grønland. Nyboder fik nu fri Raadighed over sidstnævnte Sted; en lille Triangel, som ikke straks blev bebygget, overlodes til en Vognmand for en billig aarlig Afgift[1]. Som et sidste Minde om den udstrakte Plads bar en af Nyboders Gader i mange Aar den besejredes Navn; nu er end ikke Navnet tilbage*).

*). Kastellet havde 1711 en Bastion, som var opkaldt efter Grønland.

Kristian den fjerdes Nyboder stod i 100 Aar uden at blive øget, men evnede heller ikke at rumme det stadigt voksende Mandskab med Familier. Paa en øde Plads, som vi maa søge i Nærheden af Rigensgade, blev der vel 1698 opført nogle nye Boliger for Søfolket i Lighed med de gamle, medens to Borgerbygninger, som laa i Vejen, bleve købte[2]; men denne Foranstaltning forslog kun lidt. 1721 paatrængte Tanken sig igen, at Nyboder nødvendigvis maatte „augmenteres"[3]; atter bleve nogle Huse, som Nyboder havde mistet i ugunstige Tider, tilbagekøbte, men Pengene vare altfor knappe til videregaaende Forholdsregler. Der maatte efter Haanden opspares en Kapital i dette Øjemed, og fra 1743 indsættes der i Banken en „Nyboders Fond", som dannes af Mandskabets tilbageholdte Kvarterpenge, for saaledes at samle de fornødne Pengemidler[4]. 1755 kan der endelig lægges Haand paa Værket. Der opføres 24 Huse, hvert har to Stokværk og er indrettet til fire Familier[5]. Det er sikkert ved denne Lejlighed, at Leopardlængen og Tigergade fremstaa. Nybygningerne følge nu hurtigt efter hinanden. 1757 beslutter man at lade 70 Huse opføre mellem Elefantgade og (en ny) Elsdyrsgade (Elsdyrslængen); hvert Hus koster Staten 680 Rdl. 1785 maa Husene mellem Elsdyrs- og Delfingade have rejst sig; hvert Nummer udkrævede 820 Rdl. i Byggeomkostninger; 1789 bebyggedes Krokodillegade for en lidt lavere Pris og i den nærmest følgende Tid formodentligt Svane- og Gaasegade, som danne en spids Vinkel med de andre Nyboders Gader. 1795 opførtes endnu 13 Huse, hvorved Byggeforetagendet paa denne Kant fik sin Afslutning[6]. Alle disse nyere

Huse paa to Etager ligne i de fleste Henseender deres ældre Brødre, men have dog lidt større Dimensioner end disse. Hvert Hus har sin Trappegang, hvorved der ødsles unødvendigt med Plads; Skorstenen skærer et stort Stykke ud af det største Værelse. Køkkenet er endnu fælles for to Familier; det paa Salen er bedst udstyret, da det har et Fag Vinduer til Lysning, men til Gengæld maa det afgive en højst ubekvæm Gennemgang til Loftsrummet, der er fælles for alle fire Familier. Vi finde nu Murstensgulve i Stueetagen; Lergulvene ere nemlig forsvundne over hele Nyboder; Gulvets Varighed, men desværre ogsaa Fodkulden er derved bleven forøget i mærkelig Grad. Ogsaa Kælderen forsvinder i Nyboder og indrettes ikke i de nyere Bygninger[7]. En solid Sokkel af Sandsten eller Kamp hindrer Tagdryppets Fugtighed i at trænge ind forneden i Muren[8]. — Haand i Haand med Nyboders Forøgelse*) gik ogsaa en delvis Fornyelse af det gamle. I Aarene 1772—81 bleve de gamle Huse i Haregade og Elefantgade paa Grund af Brøstfældighed dømte til Undergang og nye toetages Bygninger opførtes af Arkitekten Harsdorff, hvis Tegning og Overslag en nedsat Kommission foretrak som de mest økonomiske, fremfor de andre indsendte Planer. Den ene Side af Ulvegade og af Bjørnegade fornyedes 1796—1804 paa lignende Maade[9]. Disse to Længer havde taget fuldstændigt Hensyn til Tidens Fordringer, der jo vare stegne i en betydelig Grad. Der var Gibslofter, Bræddegulve, bedre Vinduer med større Ruder

---

*) Nyboder var herved øget med henved 3500 løbende Alen toetages Huse paa omtrent 6½ Tønde Land.

i Træsprosser, en bekvæm Trappegang, der brugtes af fire Familier paa Salen og saaledes sparede megen Plads, et eget aflukket Køkken for hver Husstand og endelig: Kakkelovn. — Det var nu en fastslaaet Regel, at det offentlige leverede én Ovn til hver Lejlighed i Nyboder. Hvad der allerede var bragt i Forslag af Nyboders Inspektør 1771, det havde Arveprinsen resolveret 1782, at det var „got“ for Matroserne i Nyboder at have Bilæggerovne, og som Følge deraf anskaffedes i forholdvis kort Tid over 500 saadanne; Lavrvig Jærnværk i Norge overtog Leverancen; derfor var den norske Løve, springende i Hellebarden, netop den Prydelse, som man hyppigst saa paa Nyboders Ovne[10].

Det er indlysende, at man i Tidernes Løb har maattet underkaste Nyboders Huse en Række Reparationer, for at Bygningerne ikke helt skulde forfalde. Dels kunde Nyboder jo ikke undgaa Tidens gnavende Tand, dels var det vel næppe afleveret af sine oprindelige Bygmestre i den ønskeligste Forfatning. Til at have Opsigt med de forefaldende Istandsættelser fik Stadsbygmesteren Ordre 1690[11], og omtrent samtidig anvistes der et Beløb til de aarlige Reparationer. Men de hertil bevilgede Summer bleve stedse beklippede mere og mere, og under Krigen 1709—20 blev der i 11 Aar kun udgivet 7000 Rdl. paa denne Konto, medens det normale Beløb vilde have været 22,000 Rdl. Herover klager 1721 den daværende Generalbygmester Ernst i høje Toner. Vi ville lade ham selv føre Ordet. „Husenes slette Tilstand, hvoraf det kommer, kan jeg bedst vide, som i 28 Aars Tid har haft dem under Hænderne. I Begyndelsen stod Reparationerne paa ingen vis Fod;

somme Tider blev der repareret ved nogle Huse, ved Tagene og hvor det højst behøvedes; iblandt blev der intet gjort; indtil jeg efter megen Forbøn obtinerede en aarlig Summa; herfor bleve Tagene bragte i Stand, Skorstenene, som alle vare farlige og udygtige, paa en halv Stens Vanger, forsvarligt omgjorte paa nogle nær; ligesaa de brøstfældige Gavle*); men saa bleve Pengene inddragne paa Grund af Krigen, og det hele forfaldt, thi der var intet at holde dem vedlige for." Han slutter med at paastaa: „Bodernes Ruin maa følge." [3] Man blev noget allarmeret, anstillede nøjagtige Undersøgelser, gjorde Overslag, og anvendte (1722) Halvdelen af de i Krigens Tid menagerede Penge, c. 6400 Rdl., til de allernødtørftigste Istandsættelser[12]. Men man indsaa tillige, at det var en daarlig Økonomi at „menagere" paa dette Omraade, og fra den Tid foretages der aarlige Reparationer i Nyboder, hvortil en vis Sum og Andele af Kvarterpengene anvendes[13]. Det offentlige istandsatte i Almindelighed blot det udvendige, „Tag og Fag," samt Gulv og Døre; men det lidet, der blev gjort, lod ofte meget tilbage at ønske. Loftsbrædderne i Bygningerne paa ét Stokværk kunde være saa usle, at Stuevarmen om Vinteren fik altfor uhindret Adgang til Rummet under Taget; i Husene paa to Etager vare første Sals Gulvbrædder ofte saa aabne i Fugerne, at Støv og Sand regnede ned i Lejligheden neden under, naar Beboerne oven paa gjorde den mindste Be-

*) Derfor har der i Nyboder været Gavle med Jærnankre, der bar Aarstal fra Frederik den fjerdes Tid; Tallene skulle altsaa kun antyde Husets Reparationsaar, ikke Byggeaaret; thi den nævnte Konge har ingen Nybygning ladet udføre i Nyboder.

vægelse over Gulvet[7]. Blyet, hvori Ruderne vare indfattede, blev utæt ved Temperaturforandringer, og Glasset klirrede lystigt, naar Vinden strøg gennem Gaderne. Ruderne vare derfor saa skrøbelige, at man knap vovede at vaske dem, og de maatte ofte udbedres med Klude og Papir. — Der lappedes stadigt paa det gamle: i en ofte istandsat Vindueskarm har man talt 10 Stykker Træ, i en Dørkarm endog 11. Murstenene ved Jorden i de enetages Boder smuldrede hen og truede Huset med Fald, saa at en Nybodersmand skrev 1834: „naar man betragter Pindsvinegade ud til St. Kongensgade, da maa man tilstaa, at der ikke behøves nogen Samson til at spalte denne Gades ene Husrække i to"; o. s. fr. — Grunden til denne mangelfulde Reparation maa vist nok til Dels søges deri, at Istandsættelsen særligt i ældre Tid overlodes til Entreprenører for en altfor ringe Betaling*); selv det mest samvittighedsfulde Tilsyn fra det offentliges Side mægtede ikke al Tid at holde Kontrahenterne til at gøre deres Pligt, naar man ikke vilde træde deres Interesser for nær. — Tilsynet førtes af en Kommission, som foretog den aarlige Husbesigtelse, og som var sammensat af Officerer og bygningskyndige; meget beroede paa Kompagnisergenten, som til daglig Brug skulde have Indseende med Husenes Tilstand paa Chefens Vegne, og som førte Besigtelseskommissionen omkring.

---

*) Saaledes blev i 1763 Murreparationen paa Nyboders 585 gamle Huse overdraget en Murmester for 54 Skilling aarlig pr. Hus. Han kunde da heller ikke opfylde Kontrakten, hvorfor Arbejdet maatte overlades til en anden[11].

Til Brug ved Reparationerne blev en Materialgaard anlagt[15]. Den fandtes fra Begyndelsen i Rigensgade, hvor senere Sejldugsfabrikken blev indrettet (lidt nordligere end den nuværende Metodistkirke); fra Rigensgade flyttede „Gaarden“ 1799 til en ledig Grund i Kokkegade, men brød efter faa Aars Forløb atter op og havnede derpaa i Adelgade mellem Hare- og Kamelgade, hvor den er endnu. Paa Materialgaarden underholdt det offentlige fordum Heste, Vogn og Kusk til Materialiernes Transport.

Vandforsyningen var i Nyboders første Dage yderst tarvelig. Der fandtes i Adel- og Borgergade nogle enkelte Brønde[16], som supplerede det Vand, hvormed „Guulhuset fra Arilds Tid bespiste Nyboder gennem en dobbelt Hane.“ Ellers var der intet Vand at faa, naar man ikke vilde forsyne sig fra Kastelsgraven. Til Hverdags Brug vare disse Forhold møjsommelige nok, naar Forsyningsstedet laa i lang Afstand fra Forbrugernes Hjem, og i Ildebrandstilfælde kunde Vandmanglen have faaet sørgelige Følger. Vi kunne ikke fortænke Kvinderne i, at de for at spare paa Kræfterne dristede sig til at blive ved Vandposterne for at tvætte deres Tøj og saaledes tog Pladsen op for andre, som vilde have Vand; mindre forstaaeligt er det derimod, at der i denne vandknappe Periode gaves uagtsomme Folk, som lod Springhanerne staa aabne og Vandet spildes til ingen Nytte. Ved Overgangen til det 18de Aarhundrede synes Vandmanglen at være paa det højeste, idet Guldhuset sagtens har afbrudt den Ledning, der hidtil forsynede Nyboder. Nu blev der stor Nød. Der indkom ideligt Ansøgninger fra Befolk-

ningen om rigeligere Vandforsyning; Kongen befalede vel, at der skulde graves flere Brønde, men en Kommission, der var sammentraadt i dette Øjemed, mente dog, at Nyboder vilde være bedre tjent med en Ledning, som førtes fra Rosenborg Slotshave, hvor den store Park havde Spildevand i Overflødighed; dette maatte være tilstrækkeligt til Nyboders Forbrug. Kommissionen „observerede“ tillige, hvilke Steder i Gaderne der var belejligst til at forsyne med Poster fra denne Ledning. For ikke at bebyrde den kongelige Kasse for meget, fremsatte man det Forslag, at Beboerne selv skulde levere enten Penge eller Arbejde til dette Foretagende*): „det var billigt, at de arbejdede derved, som havde Nytte deraf“.[3] Disse Foranstaltninger afhjalp aabenbart den værste Nød, og der blev stadigt indført Forbedringer. 1732 afsluttes en ny Kontrakt om Vandledningen, og Nyboder bliver derefter saa vel forsynet, at det ikke blot kan afse forskællige „Portioner Pompevand“ til private, (f. Ex. til Beboeren af „Pilemarks Hauge“), men endog kan forsyne Kastellet med Drikkevand. Nyboder traadte i stedse inderligere Forbindelse med „Byens“ Vandledning; Forsyningen blev underlagt en særegen Vandmester (1784), og naar nye Gader fremstod her ude, blev Vandindlægget i dem besørget med det samme[17]. Posterne stod dog endnu saa langt fra hinanden, at de fleste Beboere havde henved 100 Alen at vandre med de fyldte Spande.

Naar Kristian den fjerde skriver i Aaret 1641:

---

*) Matroserne skulde arbejde paa deres Fridage, Haandværkerne give et lille Pengetilskud i en halv Snes Aar.

„Der skal tænkes paa, hvorledes man kan faa de Gader brolagte, saa vidt Boderne ere færdige“, da stiller han sig herved en Opgave, som han maaske allerede havde begyndt at løse. 1633 havde han nemlig forordnet flere Baadsmænd og Pødikere (Pøker, Matrosdrenge) til at optage nogle Kampesten, som fandtes i Gravene uden for Byen, og som kunde bruges til Gaderne i Nyboder. Dog er det muligt, at disse Sten ikke skulde anvendes til Brolægningen, men som Grundsten. — At de fleste af Nyboders Gader ere anlagte paa opfyldt Grund, kunne vi skønne af nogle Udtryk i den oftere omtalte Byggekontrakt af 1636. Heri fastsættes den Betaling, som Kongen vil give for „Fyllingen . . . . vdi Gaardene og paa Gaderne, for hver Rønde“. Det var altsaa nødvendigt at paaføre et Lag Fyld, for at Jordsmonnet kunde faa behørig Højde; men det skulde ikke danne et fast Underlag for Brolægningen, hvor den blev anvendt; den maatte hurtigt synke og blive ujævn. Desuden ere vel de fleste Gader slet ikke blevne brolagte i Kristian den fjerdes Tid. Og har man efter hans Tid ikke anvendt mere om Aaret paa Brolægningen end de 2 til 300 Rdl., som fra Begyndelsen af det næste Aarhundrede bleve bestemte til dette Øjemed[18], da er det let forstaaeligt, at de stenlagte Gaders Antal voksede meget langsomt. Og hvorledes maatte Jordgaderne med den bløde Opfyldning se ud? Deres oprindeligt ret jævne Overflade blev nogle Steder afbrudt af smaa Højdedrag, andre Steder af Dalstrøg, der vare saa „lauge og nedrige“, at Regnskyl med Lethed omdannede dem til smaa Indsøer. Forunderligt var det ikke, at man i Aaret 1721 ønskede Jordgaderne

planerede[3]; men det er troligt, at Forholdene ikke bleve synderligt bedre efter denne Operation. Ve de belæssede Vogne, som letsindigt vovede sig igennem saadanne Gader: snart sad de fast i Dyndet; men et Held for dem var det, at de samme uvejsomme Gader beboedes af Folk med stærke Arme og villigt Sind til at hjælpe Kusk og Heste ud af Forlegenheden[7]. — Efter 1765 maa Tilstanden være bleven noget bedre; i de følgende 12 Aar udgav Nyboder nemlig henved 12,000 Rdl. til Brolægningen[19]. Om den kom Styrelsen i Strid med Københavns Brolægningskommission, som vilde være dominerende, men dog ikke kunde sætte sine Fordringer igennem; Nyboder fik sin Ret anerkændt til selv at gøre de Gader farbare, hvorved der kun laa Nybodershuse; derfor bleve de senere fremstaaede Gader brolagte, uden at Brolægningskommissionen turde blande sig deri*). Paa de allerede brolagte Gader, mente Styrelsen, kunde der ikke blive synderligt at reparere, eftersom der jo kun var liden Passage eller Kørsel gennem Nyboder. Men man forregnede sig dog, thi uagtet den ringe Færdsel forfaldt Brolægningen alligevel, og det netop, fordi den ingen Reparation fik. Gaderne bugtede sig snart i Bakke-Dal og aabnede lumske Faldgruber for den uerfarne Vandringsmands Fod. Vi kunne tænke os, hvor slem f. Ex. Ulvegade maa have været 1827, naar vi høre, at Stenbroens Omlægning dette Aar blev anset for uundgaaeligt nødvendig[20].

Brolægningsvæsenets Tilstand er til en vis Grad

*) I Følge Traditionen indkaldte man franske Brolæggere til dette Arbejde.

Betingelsen for den offentlige Renligheds Gennemførelse. Det er da betegnende nok, at de nye St. Annæ Boder straks fra Begyndelsen (1661) opstilles som en Undtagelse med Hensyn til Renovation. Det blev ikke nogen „hæderlig“ Undtagelse. Hvordan maatte Tilstanden være i det ældste Nyboder, naar man indtil 1717 maatte savne enhver Dagrenovation[3], ja naar man kort før Aaret 1770 ikke havde Spor af en ordnet Natterenselse[21]; — naar altsaa Beboerne maatte se at blive af med Smudset, hvor det lettest kunde ske, og Fejeskarnet uden videre kastedes paa Gaden, som derved blev en stor sammenhængende Mødding, især paa de ubrolagte Strækninger, medens Grønland, ud for Borgergade og andet Steds, særligt udkaaredes til Oplagsted for Ting, som vare endnu mindre vellugtende. Først i Aarene 1717—21 synes der at være kommen lidt mere Orden i Tingene. Nu blive Nyboders Gader optagne i de „offentlige Pladsers“ Tal og skulle regelmæssigt renoveres for Fejeskarn og anden Urenlighed; to Kvæsthuspensionister blive tillige ansatte som Gadefogder, der skulle have Indseende med Renovationskontrahenten og tillige Beboerne at læsse paa Vognen, som bortførte Skarnet[3]. Disse Foranstaltninger kom formodentligt ikke Jordgaderne til gode, thi dem vare Renovisterne i Almindelighed fritagne for at rense; og Skarndyngerne bleve liggende. 1756 synes man at være kommen lidt videre fremad, siden det paalægges enhver Lejer af Kongens Huse at holde Fortovet til Boligen i renlig Stand. Aaret 1778 er blevet mærkeligt derved, at det nu bestemtes, at hele Gaden skulde fejes af Beboerne to Gange om Ugen. Rigtignok fordrede Anordningen

(7de Maj 1777) af alle Grundejere en daglig Fejning inden et bestemt Klokkeslet, men det kunde ikke forlanges i Nyboder, hvor Mændene vare tidligt paa Arbejde og Kvinderne som oftest forhindrede; eftersom den daglige Fejning derfor vilde blive en direkte og stor Udgift for Nyboders Folk, lod man sig nøje med den mindre hyppige Renselse, naar blot Beboerne vilde afholde sig fra at lægge Urenlighed i Gaderne[22]. Den Uskik var altsaa endnu ikke forsvunden fra Nyboder. Folkene vare saa vante til de gamle Tilstande, at Gadernes Renholdelse atter og atter (1786, 1792) maatte indprændtes dem. I disse Aar oplevede man i øvrigt det Særsyn, at Vinterens Sne og Is ikke, som hidtil, fik Lov at ligge paa Gaderne, indtil Tøvejret godhedsfuldt bortskaffede dem; nu (1788) havde en Vognmand paataget sig Bortførelsen[23]. — For Fuldstændigheds Skyld maa vi kaste et Blik paa Natterenselsen. 1772 berettes der os, at det er kun faa Aar, siden „denne saa længe forønskede og nødvendige Indretning" kom i Stand. Hvad Anstalter det offentlige har truffet i saadan Henseende før den Tid, kan ikke paavises. Beboernes Forholdsregler kænde vi. Natterenovationens Indførelse skete dog ikke uden Udgift for Beboerne, som tilsammen betalte 800 Rdr. aarlig for denne Behagelighed: endog de logerende maatte i den Anledning erlægge 1½ Skilling om Maaneden til deres Værter, i hvis Gage Afgiften saa atter blev afkortet. Magistraten, som besørgede Renovationen, vilde rigtignok endvidere have de i Plakat af 1765 paabudne 4 Skilling i Skrivepenge af hvert Hus for hver Renselse, men denne For-

dring blev afvist som uerholdelig hos de fattige Mennesker[24] *).

Spredte Natten sine Vinger over Nyboder, da rugede det dybeste Mørke over dette Kvarter. Lygter var der ingen af[3]; de savnedes allerede 1721; da havde ogsaa den øvrige By kændt til Gadebelysning i hele 40 Aar; men Savnet stilledes ikke før henimod vort Aarhundrede. Der indførtes saa en sparsom Belysning med søvnige Tranlygter, som tre „Spaanehaugsmænd“ (1803) fik det Hværv at passe.

Saa længe Nyboder laa uden for Voldene, var det nødvendigt at sørge for, at Udsalg, hvorfra denne Koloni kunde forsynes med Brød og andre Levnetsmidler, vare Beboerne nær ved Haanden. Af den Grund forbeholdt Kristian den fjerde sig (1635), „belangende vore Boedsmend-boeder vden Østerportt, den Anordning at giøre med Bagen og Bagere, som des Nødtorfft vdkreffuer“. Han havde nemlig i Sinde, at en selvstændig Bager skulde nedsætte sig her ude. Den første „forordinerede“ Bager, der nævnes, hed Abraham Holterman. Der tilsikres ham (1646), at der intet Indgreb skal ske i hans Næring af andre Bagere; dog skulde han være forpligtet til at forsyne dem, som boede i Vaaningerne, med fornødent og velbagt Brød, „saa der ingen Klage efftterkommer“. Hans Efterfølger har sandsynligvis Povl Mayer (Pofvel Meyer) været. Ham tilskødede Frederik

*) Nyboder maa antages at have ejet nødvendige Smaahuse i Gaardene siden Midten af 18de Aarhundrede; de vare af Træ, og hvert Nummer havde sit. 1782 fandt man det mere besparende at bygge disse Lokaliteter af Sten og firdobbelte.

Skorstenene i Nyboder bleve siden 18de Aarhundredes Begyndelse fejede to Gange om Aaret[25].

den tredje i Aaret 1659 fem af de nye Boder ved den runde Kirke, beliggende ud til den store Algade, Balsam- og Salviegade. Det Bageri, som han oprettede her, er blevet fortsat indtil vore Dage og har givet „Bagerens Gade“ Navn. Han udvidede snart sin Virksomhed. Der var ogsaa i sin Tid blevet oprettet et Bryggeri i Nyboder; den første Ejer hed Jørgen Lehn, som afgik ved Døden 1660; dette Bryggeri fik Povl Meyer samme Aar Eneret at drive, saaledes at han alene maatte være „Brøger i fornefnte nye Boeder“. Povl Brygger mindedes endnu i dette Aarhundrede i Nyboder; det var et Udsalgssted, som bevarede hans Navn for Efterverdenen. — Ogsaa andre Steder i det ældste Nyboder maa der have været Handlende. Parcellen mellem Bryggerlængen, — hvis Navn tyder paa det Erhværv, som fordum blev dyrket her, — og Kaninstræde har al Tid været optagen af Byens Huse, hvis Borgere drev Handel med Nyboders Folk; her kan saaledes nævnes to Bagere, ham „i Træerne“ (ved St. Kongensgade) og ham „i Rendestenen“ (Borgergade)[7]. Grøntsager fik Nyboder hos Amagerfolk, som efter en Beretning fra 1721 sad her i adskillige Gader paa Torvedagene og forhandlede deres Varer uden at betale Stadepenge til det offentlige[3]. Høkerne udgjorde en Korporation, som var en vigtig Betingelse for Nyboders Liv. Af Høkere nævne vi dem i „Rakkerens Forstue“, „Rakkerens Stald“ (se nedenfor), „Vandkælderen“, „Lammekælderen“, „Syskrinet“, „Stokmandens Bod“ (i St. Kongensg.), „Pinen“ (Borgerg.), „Laagen“ og „paa Trappen“ (ved Adelg.). Nær beslægtede med Høkerudsalgene vare Brændevinskipperne, der voksede op som Ugræs paa Nyboders

Grænser; vi nævne „Skt. Johannes“ m. fl. i Rigensgade, „Povl Brygger“ (se ovenfor) i Adelgade, „Paradiset“, „Polen“, „beskidte Anker“ (Løven), „skarpe Hjørne“ i St. Kongensgade[7]. Toldbodvejen blev en vigtig Færdselslinie for Nyboders Folk, især efter Nyholms Anlæg under Kristian den femte. Ved Toldbodvejen, der blev anlagt 1695 med baade Gangsti og Kørebane[26], bosatte der sig mange Brændevinshandlere, hvem Holmens Folk gav en god Søgning. Man kunde vælge imellem „Kirken“, „Strilavs“, „Hattefutteralet,“ „Toldbodkælderen“, „Møllehuset“ og „Brokkensbod“[7]; men det sidstnævnte Sted gav nok de største Snapse. — I vort Aarhundrede fik de private Handlende farlige Konkurrenter i en Del Udsalgssteder, som under Styrelsens Tilsyn aabnedes i de fleste Nyboders Gader,[27], og hvor almindelige Høkervarer bødes til Fals. De betroedes til paalidelige Holmens Folk, som bestyrede dem for egen Regning. — Ogsaa Slagterne fik senere nogle Butiker i Nyboder.

Have vi i det foregaaende set de forskællige Kræfter, der ere blevne satte i Bevægelse for at grundlægge og vedligeholde Nyboder, saa ville vi endnu kaste et Blik paa de Magter, der i Tidernes Løb have truet Nyboders Existens. Aldrig saa snart havde dets første Bygherre for stedse lukket sine Øjne, før Statens Pengeforlegenhed gjorde sig gældende her ude; man begyndte at sælge af Nyboder. 1650 finder, saa vidt vides, det første Salg Sted; det er Hjørnet af Prinsestræde (Borgergade) og Kattegade, som gaar over i private Hænder. Man har nu faaet Blod paa Tanden, og det næste Salg

(1656) bortskærer hele fjorten af Kronens Baadsmandsboder, syv i Kattestræde og syv i Elsdyrsstræde. Salget af fem Numre til Bageren Povl Mayer (1659) forbigaa vi derimod, da det skete i Nyboders egen Interesse. Imidlertid skæres der store Stykker ud af Nyboder paa en anden Kant, nemlig ved Rigensgade. Som vi have bemærket, strakte Nyboder i Kristian den fjerdes Tid sig ikke helt ud til denne Gade, men var fjærnet derfra ved en Linie, som i en skæv Vinkel udgik fra Midten af Lavendelstræde, og som først berørte Rigensgade ved Meriansstræde. Det kan antages, at Kristian den fjerde har haft i Sinde, efter denne Linie at anlægge en Gade, som da var bleven ligeløbende med Adelgade. Men ved Rigensgades senere Anlæg er denne, her antydede Plan ikke bleven fulgt; derimod forlængedes Nybodersgaderne ud til Rigensgade, dog saaledes, at det var Borgerbygninger, som fortsatte Bodernes Rækker. I disse Borgerbygninger fik flere mærkelige Personer deres Bolig. Saaledes f. Ex. Rakkeren. Hans Bestilling var at bortføre Aadsler og Skarn af Københavns Gader, men den gjorde ham ikke til en agtet Mand; som „uærlig“ maatte han bo fjærnt fra andre Mennesker, og her ude ved Nyboder syntes denne Betingelse fyldestgjort. Paa Hjørnet af Rigens- og Krusemyntegade havde Rakkeren et Hus, der kaldtes hans „Forstue“, og ud til Salviegade fandtes hans „Stald“, Navne, der — som vi have set — ere bevarede indtil vore Dage. Et mindre foragteligt, men langt farligere Naboskab fik Nyboder i en „Krudtbrænder“, som ogsaa boede her ude, sandsynligvis ved Rigensgade. Midt under Belejringen 1658 hændtes den Ulykke, at der opkom Ild i Krudtbrænderens Hus, og ved den

derved forvoldte Explosion „opfløj en Del af samme Boder, og nogle Mennesker bleve skamferede“. Skaden har sikkert ikke været ubetydelig; det fremgaar af en samtidig „poetisk Krigsdagbog“, der (under 16de December 1658) først beretter paa sirlig Latin: „Sømandsboderne synke i Grus for ildspyende Støv“, og dernæst i fyndige danske Vers giver et lille, livfuldt Billede af Ulykken:

„ . . . Ah! det stercke Krud
Slaar Dørre, Lofft oc Væggen ud!“

Sporene af Ulykken lade sig forfølge længere ned i Tiden. I en Fortegnelse over Nyboder fra 1661 se vi, at der i de Gaderækker, som udgaa fra Rigensgade, mangler atten Boder, som fandtes der 1654, og blandt andet hedder det udtrykkeligt om Tulipanstræde: deri ere ikkun to Boder, som beboes; de andre ere ganske „spolleret“. Paa et Kort over København fra 1674 se vi endnu et Minde om Explosionen: en lille aaben Plads for Enden af Merians- og Krusemyntegade; den bar trods sin Lidenhed det stolte Navn af „Nyboders Torv“ og forblev ubebygget indtil 1852, da Marinen, som stadigt hævdede sin Ejendomsret til Pladsen, solgte den til en Stiftelse [28]. Endelig høre vi 1698 om en „øde Plads i Nyboder“, som bliver bebygget [29]; den var sikkert bleven „øde“ 1658. Men desforuden maa adskillige Nyboders Huse i Nærheden af Rigensgade være blevne ødelagte hin December Dag; de bleve ikke opførte paa ny, men Tomterne bleve solgte, og Borgerbygninger rejste sig paa Nyboders Territorium, paa hvilket der let kunde ske Indgreb, da ingen Gade her dannede Grænsen mellem Nyboder og Byen. 1698 bleve

to af disse Borgerhuse, som saaledes havde indsneget sig paa fremmed Grund, tilbagekøbte af Staten, og hvad de andre angaar, fordrede man (1721) Bevisligheder fremlagte af Ejerne, for at disses retmæssige Adkomst til Besiddelsen kunde blive dokumenteret. Det viste sig da, at der i det hele fandtes 26 saadanne „partikulære Huse", omgivne af Gaardsplads og Haver, og at den overvejende Del af dem laa i Lavendelgade, Rosengade, Kokkegade og Balsamgade [7]. Nyboders senere Udseende viser os, at det virkeligt er lykkedes Staten at generhværve de fleste af disse Grunde, som tilforn vare gaaede tabte for Nyboder. — De følgende 100 Aar vare Nyboders gyldne Tid; da voksede det stærkt; men vore Dages Byggelyst truer Nyboder med en ny og større Fare, som fører Undergangen med sig. En Forløber for det optrækkende Uvejr var Salget af en Parcel til Børnehospitalet (1845); men 1855 brød Stormen løs, og fra 1864 har Nyboder stadigt tabt mere Terræn. Et nyt Kvarter af Byen har rejst sig her ude. For Tiden ere Forholdene noget kaotiske; thi vel følges en bestemt Plan for Bebyggelsen, men de solgte Grunde ligge endnu sporadiskt mellem Nybodershusene. Foruden Børnehospitalet bemærkes af offentlige Bygninger: et Asyl, en Vaske- og Badeanstalt, en Kommuneskole; endvidere Kædens Ejendom og Frimurerlogen og endelig den store St. Povlskirke, omgiven af en anseelig aaben Plads. Mange Privatbygninger ere opførte, men ingen af arkitektoniskt Værd; ogsaa en Del Arbejderboliger findes, hvoraf nogle ere meget vel indrettede, andre derimod høje, uhyggelige Kaserner, hvori en Mængde Familier bo sammen paa en lille Plet. — Der er næsten ingen Længe af Kristian den fjerdes Ny-

boder, som ikke er berørt af Salget; Frederik den femtes og Kristian den syvendes Huse staa endnu, thi Salget har hidtil ikke overskredet den Linie, som betegnes ved Gaderne Gernersgade, Kamelgade, Adelgade og Tulipangade. Bag ved denne Grænselinie har Nyboder trukket sig tilbage, ængsteligt for, hvad der endnu kan komme; thi det er et Spørgsmaal, om det i Længden kan hævde sig blot dette indskrænkede Omraade. Skal Marinen nogen Sinde opføre nye Boliger for sine Arbejdere og Underofficerer, da maa Pladsen dertil søges i Orlogsværftets umiddelbare Nærhed, altsaa paa Kristianshavn; hvis ikke Værftet selv skulde kunne afgive Byggeplads, f. Ex. paa Arsenaløen, som ved Opfyldning stadigt vokser i Størrelse. — Men saa længe det gamle Nyboder er til, vil det sikkert vide at bevare nogle af sine Ejendommeligheder; — vi nævne saaledes den gule Farve, hvormed dets Mure nu prange; — medens andre snart tilhøre Fortiden, saasom den daarlige Brolægning, der afløses af en mere tidssvarende. Nutidens Nyboder kænder baade Gasbelysning og den moderne Vandforsyning; Tagdryppet opfanges nu af Zink-Tagrender, og i Husenes Indre foretages mange Forbedringer (Trægulve lægges, Vindovne anskaffes) for Statens Regning.

Beboerne.

III.

Nyboders Beboere. — Boligens Udbedring. — Poetisk Gadebetegnelse. — Strid om Forbedringerne. — Naboforhold. — Uindskrænket Brug af Huset. — Majfest. — Husleje.

„Eptherdi dig er beuyst, huad Macht dette Riige paa Søen liigger, ochsaa huad dig deran er gelegen, huad for Folck du y Dag eller y Morgen med fechte skaldt, naar Behoff gørriss, saa skaldtu samme Werck dig lade uerre angelegen“. Saaledes skrev Kristian den fjerde i Aaret 1631 til Rigens Admiral Clavs Daa om Nyboder. Det fremgaar klart af dette Brev, hvor stor Betydning Kongen tillagde det nye Anlæg som Bolig for hans øvede og prøvede faste Søkrigere, hvor disse, samlede paa ét Sted, al Tid kunde være ved Haanden, naar Tjenesten krævede det. Men det var aabenbart ingen Kaserne, Kongen vilde bygge for sine Søfolk; Nyboders hele Indretning maa kunne sige os, at disse mange Smaalejligheder kun ere bestemte til at modtage gifte Mænd, der skulde have deres Familier hos sig. Ville vi gøre Beboernes nærmere Bekændtskab, da maa vi lade os indføre i talrige, smaa, som oftest fattige Hjem, hvor et Familieliv kan trives med sine Glæder og Sorger, med sin Fred og Hygge. Selv om vi faa mest at gøre med Manden i Huset, saa danner hans Familie dog al Tid den levende Baggrund til de Scener, hvori han optræder, og giver os tillige Motivet til denne hans Optræden; ja det kan endogsaa ske, at

Familien i Mandens Fraværelse selv griber aktivt ind i Handlingen.

Holmens Folk have al Tid anset det „at have Hus over Hovedet" for noget saare vigtigt; derfor blev „Kongens Hus" i Nyboder eftertragtet som en stor Gunst. Den, hvem der var blevet tilstaaet Bolig, meddeltes der et „Husbrev", der nærmest er at betragte som en Kontrakt, hvori Brugerens Rettigheder og Pligter opregnes. Husbrev udstædtes (1727) til saadanne, som enten havde udmærket sig ved Duelighed eller vare meget trængende eller vare villige til at blive i Tjenesten et vist Antal Aar eller paa Livstid. Af denne Bestemmelse fremgaar det allerede, at ikke alle, som stod i Marinens Tjeneste, kunde faa Husly i Nyboder; de maatte da søge Bolig i Byen*). Heller ikke alle Marinens Afdelinger**) kunde

*) 1772, da Nyboder havde naat sit Kulminationspunkt, berettes der, at de fleste af Folkene maatte logere i Byen.

**) For at Læseren bedre skal kunne følge vor Fremstilling, meddele vi her en Oversigt over Marinens faste Mandskab og dettes Inddeling i Tidernes Løb. Vi sondre mellem Matros-, Artilleri- og Haandværkerafdelingen. Den første deltes 1680 i 4 Eskadrer à 3 til 6 Kompagnier; 1688 i 3 Delinger à 10 Komp.; 1719 i 6 Divisioner à 5 Komp. og 1723 i 3 Divisioner à 10 Komp. 1755 føjedes den 4de Division til. Under Matrosafdelingen kan endnu henføres et Holmens Kompagni. 1754 optoges Artillerikompagnierne, der før vare et selvstændigt Korps, i Matrosdivisionerne. Haandværkernes Stok inddeltes 1746 i 5, men 1799 i 8 Komp. Hvert Haandværk havde 4 til 7 forskællige Lønningsklasser. Ved Reduktionen 1816 ordnedes hele Mandskabet i 2 Divisioner, hvoraf Haandværkerne udgjorde den ene. — Vi tilføje den faste Styrkes Mandtal, der 1615 var 1500; 1645: 600; under Frederik den tredje: 2000; under Kristian den femte: 3 til 4000; under Frederik den fjerde: 4500; 1746: 5500; 1765: 7000; 1793: 6000. Efter ovennævnte Reduktion: 2500. 1850: 2300.

rummes i Nyboder. Selve Navnet „Baadsmandsboderne“ antyder jo, at Boderne kun vare opførte for dem, der gjorde Tjeneste til Søs; Holmens Haandværkere synes da for største Parten at være udelukkede fra Nyboder lige indtil 1721; Tøjhusfolket (Artilleristerne) havde til samme Tid Bolig ved Laboratoriet og altsaa ikke i Nyboder, som først fik Plads til disse Afdelinger Aar 1804[1]. — De ugifte af Mandskabet maatte man indlogere hos de Familiefædre, der havde faaet Kongens Hus. Allerede 1645 synes denne Fremgangsmaade at være bleven fulgt. I Aaret 1680 befales det Mønsterskriveren, der fører „rigtig Bog“ over Skipperboderne og Nyboder, at han skal annotere, om Boderne beboes af en eller flere; 1721 træffes nøjere Bestemmelse om, hvor mange logerende der skal optages; 1756 blev det tilladt, ja lige frem befalet, at Folkene „maatte og skulde“ for billig Leje tage til sig i Huset „tvende eller flere“ af Divisionernes Mandskab, alt med Chefens Minde. 1775 og 1816 omtales disse logerende endnu[2]. Husfædrene i Nyboder gav nu disse Bestemmelser en temmelig vid Fortolkning, saa at de mente sig i deres gode Ret, naar de optog et uindskrænket Antal logerende i deres Huse; der levede ofte indtil 16 fremmede Personer, foruden Værtens Familie, i en lille Beboelseslejlighed paa 45 Kvadratalen; men i et saadant Tilfælde tog man ogsaa Loftsrummet til Hjælp[3]. Man kan tænke sig, hvilken Forvirring der kunde herske i Køkkenet ved Middagstid, naar der ikke sjældent var fire, fem Kogerier i Gang paa én Skorsten, og hvor nær den Fristelse laa for den ene Kok at „snuse“ i den andens Gryde. Bestemmelsen om, at de logerende kun maatte høre under Søværnet,

tog man sig ogsaa særdeles let; man raadspurgte kun sin egen Fordel og modtog, hvem der mældte sig, saa at allerede Kristian den fjerde klagede over, at der i Nyboder fandtes Folk, „som os intet vedkommer“, hvorfor en Undersøgelse af Forholdene blev nødvendig (1645); enhver Beboer skulde nu optegnes og nævnes ved Navn og Tilnavn. Men de uberettigede have vist snart indfundet sig igen i Nyboder, og Misbrugen vedblev lige til vort Aarhundrede.

Regeringen har i øvrigt under Tiden benyttet Nyboder som Bolig for andre end Søetatens faste Mandskab. Under Frederik den tredje blev et Hus paa Hjørnet af Elefantstræde og Dyregade overladt til en kongelig Drabanter[4], og det blev vist ikke noget enestaaende Tilfælde; tvertimod tør det antages, at en hel Del Soldater have faaet Kvarter i Nyboder under denne Konge, og at Søfolkene have maattet søge andet Steds hen; thi under den følgende Regering paatales dette Forhold, der hindrer Søfolkene i at bo samlede paa ét Sted, hvorfor det ikke længer kan tilstedes Soldaterne at logere i Nyboder[5]. — 1816 dukkede Tanken om at overlade noget af Nyboder til Landetaten atter frem, men kom ikke til Udførelse; thi de tre Længer, som anvistes Hæren, brugtes „foreløbigt“, det vil sige: vedblivende af Søetaten[6]. 1837 taltes der om, at „Prins Ferdinands Dragoner“ skulde forlægges fra Randers til Hovedstaden og benytte nogle af Nyboders Husrækker som Kaserne for Mandskabet; heller ikke denne Tanke blev realiseret[3]. Men Søetaten har anvendt Nyboder til sine egne indrullerede Matrosers Kasernering. Saaledes 1789, da 46 gamle Huse indrettedes i dette Øjemed, og langt

senere, 1862, da Længerne ved Rosengade og Klærkegade maatte afgive Rum til Marineartilleriets værnepligtige [7].

Naar en Mand i Kongens Tjeneste havde opnaaet Hus i Nyboder, skred han straks til at udbedre Lejligheden. Det var paalagt enhver, „som havde noget af Kongen til Beboelse opbygt Hus til Leje, at paase, at Tag, Skorsten, Vinduer og Døre holdtes ved Magt, ikke skødesløst eller forsætligt beskadigedes eller egenraadigt forandredes“. Forefaldende Mangler ved disse Dele af Huset skulde Beboeren opgive for „Husbesigtelsen“ til Reparation for Kongens Regning. Alt det øvrige i Husets Indre maatte den menige selv holde i Stand. Denne Reparation af det Indre synes dog ikke at være ham paalagt som udtrykkelig Pligt. Vel hedder det i en kongelig Resolution, at de, som bo udi Hans Majestæts Huse „skulle dennem selv lade reparere eller noget i deres Løn korte; og hvis de ej Reparationen ville gøre eller noget korte, da skulle de udvises af Husene“; men denne strænge Befaling [8] gælder Indbyggerne i Skipperboderne, ikke Nyboders Folk. Naar de sidstnævnte alligevel istandsatte Lejligheden med saa stor Flid, da maa Grunden dertil søges i den Omstændighed, at de i Reglen ikke flyttede ind som enlige Personer, men med deres Familier; og for Familiens Skyld blev der pyntet op. Lejlighedens forskællige Mangler kunde nok opfordre til et grundigt Eftersyn.

Huset [3] blev afpudset og hvidtet udvendigt og smykkedes med pralende Farver; hvert Hus fik sin, alt efter Beboernes forskællige Smag; der blev opsat Tagrender af Træ; der blev anbragt Bislag uden for Døren; ja,

der byggedes hele Portaler af Bliksager, Konkylier og kasseret Billedhuggerarbejde fra ophuggede Skibe; i de ubrolagte Gader skaffede man sig endvidere en Art Brolægning langs Huset for at gøre Adgangen til dette nogenlunde passabel [9]. Inde i Værelserne farvede man Væggene, ja nogle spenderede endog Panel af Sejldug eller Træ paa dem; Vinduerne forbedredes med Træsprosser og større Ruder, Lofterne bleve tættede — i de enetages Huse ved at paaføre et tykt Lag Ler oven paa Loftsbrædderne — og forsynedes dernæst med Oljemaling; Gulvenes Ler eller Mursten ombyttedes med Brædder; herved forsvandt Fodkulden, som især var knugende for Børnene, hvis Fodtøj ikke al Tid kunde være i den bedste Orden. Og før 1782 manglede Kakelovnen i Lejligheden; man maatte da se at faa en til Leje; men det var ikke vanskeligt, naar man havde de fornødne Midler i Hænde, thi ej blot hos visse „Ober“- og Underofficerer, men ogsaa hos nogle af de mere velhavende menige, ja endog hos Inspektøren over Nyboder vare Ovne at faa. Man gav 1 Rdl. om Aaret i Leje for en Ovn, der var 1 Alen dyb, lige saa høj og 16 Tommer bred og vejede 1 Skippund. Lejerens Kompagnichef indestod baade for Lejens nøjagtige Betaling og Ovnens rigtige Tilbagelevering [10] *). Efter at selve Lejligheden saaledes var gjort beboelig, bleve de fornødne Sengesteder — i Reglen vel Standsenge — opsatte i „Kammeret“; var Familien talrig, saas ogsaa en Seng i „Stuen“, endskønt det unægteligt ikke forøgede Hyggen her inde. De Folk, som havde

*) Ved den idelige Ombytning af Ovnene led Bagvangen af Skorstenen betydeligt. — Selv efter 1782 maatte de menige give 64 Skilling i aarlig Afgift af de „kongelige“ Ovne.

„helt Hus“ (2 Lejligheder), kunde derimod holde Stadsestue; dette Værelse laa da til Gaden, fik den smukkeste Udstyrelse og kaldtes „Søndagsstuen“. Her var alt, som det var blæst. Det vigtigste Møbel, Dragkisten, maatte ikke mangle; paa den paraderede det kinesiske Porselæn o. lign. i skøn Orden og var tillige med Strudsægget, som hang under Loftet, Vidnesbyrd om Ejermandens lange Togter; ligeledes vare den lille Kanapé, Spejlet og Billederne paa Væggen med alle Haande maritime og bibelske Æmner sikre Kændetegn paa Familiens relative Velstand. — I Køkken og Forstue mærke vi ogsaa Beboerens supplerende og udbedrende Haand. Der anskaffes en simpel Trappe eller Stige, som kan føre op til Loftet, — naar ikke Folkene af Mangel paa andet bedre maa betjene sig af et Tov, der giver dem god Lejlighed til at vedligeholde deres Behændighed i at klatre; paa det tomme Arnested opstilles Trefødder og Ildgryder, eller ogsaa opmures der Underlag for Kogekarrene. — Gaa vi ud i Gaardsrummet, da finde vi Skure, som ere Beboernes private Ejendom, Brønde, som Folkene selv have gravet for at bøde paa den herskende Vandmangel [9], Brolægning, der ogsaa skyldes de samme arbejdsomme Hænder. Men den største Del af Gaardspladsen er omdannet til en indhegnet lille Have; her skyde Popler, Syringer, Hyld, Stikkelsbær- og Ribsbuske frodigt op af den fugtige Jordbund og udgøre Havens eneste Pryd, naar ikke Billedhuggerkonsten ogsaa har maattet yde Bidrag til Forskønnelsen; i saadant Fald tilbringer en „Gibsmand“ eller maaske en afskediget Gallionsfigur sine Alderdoms Dage her under Træernes Skygge som Vogter af Havens Fred. Og endelig bør vi

ikke glemme Flagstangen, som hist og her rager op over alt det grønne, og hvorfra Danebrog vajer paa Nybodersmandens Fest- og Mærkedage.

Endog Gadernes Navne bleve „forskønnede“ ved Poesiens og Kunstens Hjælp[3]. Paa Hjørnet af Kattegade og St. Kongensgade saa man fordum et Maleri, som forestillede et Selskab, bestaaende af en Kat, en Rotte og en Mus, i et Spisekammer. Neden under stod Forklaringen:

Rott', Mus og Kat
betegne, at
vi bo i Kattegaden;
for hver en Mus,
der laaner Hus,
maa Katten ej ta' Maden.

Og fremdeles følgende oplysende Samtale:

Musen til Rotten:

Velkommen, Hr. Patron, til dette rare Gilde,
jeg troed' ganske vist, jeg kommen var for silde;
men se, jeg kom tilpas, hvor Flæskebørsten*) staar
endnu saa hel for mig, som den blev sat i Gaar.

Katten til Musen:

Ja, kom du, om du tør! jeg skal dig saa courance
og springe med dig om i mine polske Danse,
saa du kan sige, at du været har i Leg
og dyrt betalte det, du fik af denne Steg!

Men naar man endelig var bleven færdig med alle Forbedringer af Huset, saa kunde det ske, at man ved Oprykning i en anden Lønningsklasse eller af andre Grunde maatte flytte bort fra den forbedrede Lejlighed for at fæste Bo andet Steds i Nyboder. Hvorledes

---

*) Børste ɔ: Skinke.

skulde man saa forholde sig med Udbedringerne? Skulde man have Lov til at medtage Gulvbrædderne og Panelerne, at tilkaste Brøndene, at opbrække Brolægningen o. s. v. og saaledes „foraarsage en slem Gang“ og maaske ødelægge Kongens Hus? Paa dette Spørgsmaal blev der i Reglen svaret, at det forbedrede maatte blive staaende[9]; mere uvist var det, om der kunde ventes Erstatning for, hvad der saaledes blev efterladt. Praxis blev dog, at den fraflyttende medtog, hvad hans var, naar han ikke kunde komme overens med sin Eftermand i Huset om en rimelig Betaling for, hvad der var bekostet paa Lejligheden. Men der kunde ogsaa let opstaa Uenighed mellem Parterne, og ikke blot menige, men endogsaa deres overordnede havde slige Kontroverser. Exempelvis skulle vi anføre, at der 1741 er Strid mellem to Kapitajner om en saadan Godtgørelse, og Striden endes først, efter at Kongen har resolveret i Sagen. Mærkeligere endnu er et andet Søgsmaal, ligeledes mellem to højerestaaende Personer (Inspektører i Nyboder); Sagen udkrævede hele tre kongelige Resolutioner, uden at den derfor synes at være bragt rigtigt i Orden. „Disputen“ opstod 1725 og var tilsyneladende bleven „decideret“ med det samme; men 1728 blusser Striden op med fornyet Kraft og ses at dreje sig om nogle Træer, som Formanden har plantet i Haven, og hvortil Kongen nu ogsaa tilkænder ham Ret; dermed er dog intet afgjort, thi 1730 ere de samme Træer endnu Tvistens Æmne, og Kongen maa derfor paalægge Formanden at flytte sine Træer „i rette Tid“, medens Eftermanden fries for alt Ansvar til dem; men Resolutionen tilføjer: „i Fald de stridende Parter ej komme til Akkord om

Træerne", og der aabnes herved Udsigt til fornyede Underhandlinger og — fornyet Strid. [11]

Uenighed mellem Formand og Eftermand maatte næsten være uundgaaelig under de daværende Forhold; en god Ting var det, at Parterne ikke fremdeles skulde bo sammen. Derimod maatte man passe at tage et billigt Hensyn til den anden Familie, som man „boede i Hus med". Det kunde naturligvis ikke gaa an „at leve i Uforligelighed med sine Naboer og Husfolk eller sig saa opføre, at man bar Navn af Skændegæst; man maatte ved paakommende Misforstaaelse som den, der selv kan fejle, holde andre en og anden Fejl til gode". Husfaderen, der saa ofte var udkommanderet til Søs og ellers ude paa Holmen den største Del af Dagen, havde vist nok lettest ved at overholde dette Bud, endskønt det kunde falde ham haardt nok, naar han kom træt og gnaven hjem fra sit Arbejde; men Freden var dog ulige sværere at bevare for de to Nabokoner, som skulde tilbringe hele Dagen i Hjemmet; hvor let kunde det fælles Køkken ikke give Anledning til Krig, selv om det ogsaa gav Anledning til at nyde en herlig Skaal Kaffe i Fællesskab under fortrolig Sladder; hvor let kunde Børnenes Spilopper ikke være for nærgaaende mod „Nabbemo'r"; hvor let kunde Mødrenes Stolthed over deres mindste, — der vare klædte som Piger, selv om det var Drenge, [3] — ikke forlede til at anstille Sammenligninger, hvorved en Meningsforskæl vanskeligt kunde undgaas; og saa fremdeles. Dog kom de fleste godt ud af det med hverandre; og var der Sygdom og Nød paa Færde, saa viste Nabokonen sig i det smukkeste Lys ved efter Evne at bringe Hjælp og Trøst. Men enkelte

Kvinder have jo en skarp Tunge, som udtaler Hjærtets Mening uden Omsvøb; Skipperboderne ejede saadanne Urostiftere; de henvistes 1622 til Holmens eller Skibsofficerernes Ret; og Nyboder husede ogsaa kvindelige Skændegæster inden for sine Mure; havde en saadan Kone forløbet sig trods de Advarsler og Formaninger, som hendes Mands overordnede havde givet hende, og blev hun dømt for sin Mund, da maatte hendes Ægtefælle, naar han kom hjem fra Arbejdet paa Holmen, være belavet paa den Tort at se Hustruen under Mængdens Spot bære „Fiddelen“*) gennem Nyboders Gader; ja havde hun ikke ladet sig nøje med Ord, men var det kommet til Haandgribeligheder, maatte hun vente at blive pisket med Ris i „Boden“ paa Gammelholm, „indtil hun mistede sin Hud“. Men hvem vilde lade det komme saa vidt?

Saadanne udskejende Friheder kunde man ikke tage sig i Nyboder, men i øvrigt var Boligen med dens Tilliggende ganske overladt til Beboernes eget Tykke.[3] Paa Gaden tørredes ikke alene det af Renhed duftende Vasketøj, men ogsaa den stinkende Garverbark, som brugtes til Brændsel; denne Bark lod man Bilæggerovnen fordøje, og desuden Begkager, Trangrever og andet sligt, uden at man brød sig om lidt slem Lugt; havde man det Uheld, at Spædelysene slap op før Tiden, tændte man i Stedet en Fedepind („Spik“), som man stak ind i Muren ved Ovnen; Lejligheden blev slemt tilsodet ved

*) Fiddelen var et Redskab af Træ, omtrent i Skikkelse som en Violin, men med en Rævehale og en Bjælde i den ene Ende. Den anbragtes om Hænder og Hals paa Forbryderen, denne til Spot og Spe.

dette Belysningsæmne, men det tog de fleste sig ikke nær. Hønsene skrabede over alt, hvor de mente at skulle finde Næring, og Ænderne snadrede velbehageligt i Rendestenen, hvis der var nogen. Børneflokken, som udgjorde over en Tredjedel af Befolkningen*), tumlede sig frit i Gaard og paa Gade, Luften genlød af deres høje Skrig, som ikke en Gang Søndagens Alvor kunde lægge en Dæmper paa; deres Klædedragt var nok lidt broget, naar den var syt af Faderens aflagte Uniformsstykker; men derover behøvede Børnene ikke at undse sig. Sommeraftnerne, i Svalingen, samledes Børnene paa Gadedørens Tærskel, hele Pladsen blev optagen; dog flyttede man sig lidt sammen, naar Fa'r og Mo'r ogsaa vilde være med og her i den friske Luft diskutere Dagens smaa Begivenheder eller lytte til en eller anden Sang, som Børnene havde lært i Skolen, og som nu tonede fra deres Læber ud i den stille Aften. Det var idylliske Øjeblikke i Nyboders Liv. Der savnedes dog heller ikke hjemlige Folkefester. Paa Valborgs Dag var der stor Glæde her ude. Saa blev Majstangen, et Rundholt af anseelig Højde, nedgravet midt i den ubrolagte Gade; Barduner ledede fra Stangen til Husenes Tage og tjente til Støtte; det fornødne grønt til Udsmykning tog man uden videre i Omegnens Beplantninger: alt blev beredt paa det bedste til at fejre Vaarens Komme; Avtoriteterne forstyrrede ikke Arrangemen-

*) Nyboder kunde i sine Velmagtsdage give omtrent 2220 Familier Husly. Bestod hver Husstand af Mand, Hustru, 3 Børn og 2 logerende, — hvilke Tal ingenlunde ere for høje, — da kunde Nyboders Folkemængde anslaas til 15,000 Mennesker.

tet. Man var sin egen Herre her ude. — Derfor vidste Nybodersmanden at sætte Pris paa sin Bolig; og de Lovsteder, der truede ham med Husets Fortabelse, maatte indgyde ham mest Respekt.

For Huset forlangte det offentlige fra først af ingen Leje; men da Mandskabet senere fik Kvarterpenge, der beløb sig til 4 à 8 Rdl. aarligt, bleve disse tilbageholdte for de Personers Vedkommende, der fik Hus i Nyboder. Lejen, — der var ens for alle Lejligheder, hvad enten de vare af nyere Oprindelse og derfor velindrettede, eller ældre og derfor lidende af adskillige Mangler, — forhøjedes i Tidernes Løb og var i 1870 ansat til 60 Rdl. aarligt for en enkelt Bolig. Beløbet fradroges i Lønningen ved dennes Udbetaling; Lejen var saaledes betalt, naar Aaret var omme. I Nyboder behøvede Folkene ganske vist ikke at nære Bekymring for, hvorledes Huslejen skulde skaffes til Veje; men det er mindre rigtigt, naar man har sagt, at Holmens Folk havde frit Hus.

IV.

Munderingsvæsnet. — Mønstringer. — Parader. — Ordensdage. — Sundhedsplejen. — Baadsmændenes Sygehus. — Nyboders Sygestuer. — Søetatens Hospital.

Boligen kan betragtes som en Del af Nybodersmandens Lønning; den øvrige Lønning bestod da af Mundering, Sygepleje, Skolegang for Børnene, Kost og Pengeløn. Disse forskællige Bestanddele have forandre

Skikkelse i Tidernes Løb og have derfor hver sin Historie, som vi nu ville skildre i dens Hovedtræk.

Det faste Mandskab fik allerede under Kristian den fjerde en Opklædning fra „Klædekamret“, men reglementeret Uniform for de menige indførtes først 1688 under Kristian den femte og bestod da af en Klædes Kjole, en „engelsk“ Hat og en Lærreds Skibsklædning. Under Frederik den fjerde se vi Mandskabet iført en graa Klædes Trøje med rødt Underfor, graa Knæbenklæder, røde Strømper og Sko; dertil Klædes Kabuds med Skilt. 1752 forandredes Munderingens Farve fra graat til blaat, og siden den Tid har den blaa Farve været det ejendommelige Mærke for Marinen. Ogsaa med de nødvendige Undermunderingsstykker blev Mandskabet forsynet lige siden 1695 eller maaske endog før den Tid[1]. — Uniformeringen blev i det 18de Aarhundrede besørget af Divisionernes Chefer, som hvert tredje Aar fik det „behøvende“ Klæde og Baj tillige med en vis Pengesum for hver Mands Opklædning. Det paalaa Cheferne ved en dygtig Skrædder at lade maaltage hver enkelt Mand; thi Tøjet skulde passe godt, saa at „Folkene kunde have Anseende, deres Skabning distingveres og de selv være fornøjede“; endvidere forlangtes Klæderne forfærdigede saaledes, at de nøje svarede til en af Kollegiet*) i Forvejen approberet Prøve. Men Cheferne havde

*) Ved Kollegiet forstod man fortrinsvis Generalkommissariatet, hvorunder Nyboder nærmest henhørte. Kommissariatet kan regne sin første Oprindelse fra Aar 1651; da havde det at sørge baade for Hærens og Flaadens Økonomi og civile Administration. Med enkelte Afbrydelser og Indskrænkninger vedblev det at bestaa saaledes indtil

Ord for at se altfor meget paa deres eget bedste ved denne Forretning, der ogsaa maatte være besværlig nok, naar den skulde udføres nøjagtigt; og derfor overtog Staten selv fra Aaret 1794 Besørgelsen af Opklædningen, som forfærdigedes af private Leverandører, en Ordning, der maatte kaldes et Fremskridt, naar ikke Sergenten, som nu under Kompagnichefens Tilsyn uddelte Munderingstøjet, havde faaet altfor frie Hænder. — Der forandredes meget ofte paa Munderingens Form, thi vi befinde os jo paa et Omraade, hvor Moden kan gøre sin Indflydelse saa stærkt gældende; — der indførtes f. Ex. lange Benklæder; — og en total Reform skete Aar 1816. Fra nu af fornyedes Munderingsstykkerne hvert andet Aar. Ved samme Lejlighed befaledes det en Del af Mandskabet at anlægge som Felttegn paa Hatten en Kokarde, der mærkværdigt nok skulde være sort; først 1842 fik Kokarden de nationale Farver. — Det var de menige strængt forbudt at sælge deres Uniform*), — og det saa vel den næstbedste som den bedste; — Forbudet maatte hyppigt gentages, saa ofte blev det overtraadt af Folkene, der solgte Klædningerne, uden at opnaa den virkelige Værdi for dem; men dels skete Salget af Trang, dels vare de leverede Klædningsstykker

1712, da Søetaten fik deputerede i et særligt Generalkommissariats Kollegium. Dette tillige med Admiralitetet, stiftet 1655, fik under Struensee og Kronprins Frederik (1784) sin departementale Indretning, og begge Kollegier tilsammen udgøre det senere Marineministerium (1848), der har et Kommissariatsdepartement saa vel som et Admiralitetsdepartement, under hvilket Nyboder nu sorterer.

*) Naar Salget blev opdaget, kostede det Sælgeren 150 Slag Tamp.

kun lidet hensigtssvarende og nyttige. Hvor megen Pris skulde vore Folk sætte paa en Trøje af det ukrympede Klæde, som i Regnvejr krøb ind, slog mange Folder og blev kortere end Underforet, der af den Grund lod sig altfor meget til Syne[2]? Omsider blev der gjort Ende paa alle Mangler og Misbrug derved, at Uniformen i vore Dage faldt aldeles bort for Haandværkernes Vedkommende; kun deres og Søkrigernes Underbefalingsmænd, der naturligvis ere uniformerede, faa Mundering udleveret, men lide et tilsvarende Afdrag i Lønnen.

Det var Underklasserne „uforment“ at bære den bedste Uniform paa Søn- og Helligdage, ved Bryllupper, Barsler og andre Lejligheder, „hvorved den ej kunde bedærves“; ligeledes, naar Vagttjeneste skulde forrettes; men ellers blev der ikke slidt meget paa den nyeste Mundering. Til den daglige Tjeneste paa Holmen og i Krigsskibene var en Arbejdsklædning tilstrækkelig, hvortil en aflagt Mundering passende kunde anvendes, og paa Kostdagene, da Uniformen skulde frem, var det af vel overvejede Grunde forbudt Folkene at bruge deres bedste Klædning. Men naar der blev holdt extraordinære Mønstringer over Folkene, da viste disse sig i fuldt Puds. Saaledes maatte Mandskabet i et Kompagni, hvis Chef fratraadte Kommandoen, stille til Parade paa en af Holmene „for at modtage hans Tak for den ham beviste Ærbødighed og Lydighed, som gav ham Haab om, at han selv havde opført sig saaledes, at ingen havde noget at klage“; den nyindsatte Kompagnichef tiltraadte ved samme Lejlighed sin Stilling med den Erklæring, at Folkene kunde vente under hans Kommando at vederfares, hvad ret og billigt er. — En større Styrke og

mere Prunk udfordrede de Mønstringer, hvorved hele Divisionen skulde præsenteres for Kollegiet, og som afholdtes, naar nye „gemene“ skulde „anwærbes“, naar allerede tjenende skulde permitteres, frigives eller afskediges, naar de nye Uniformer skulde besigtiges, eller naar Kollegiet over Hoved ønskede at syne Mandskabets Tilstand og Tjenstdygtighed. Divisionen trak op, anført af Chefen „med blottet Kaarde“ og af de øvrige Divisionens Officerer; i Spidsen gik Tamburkvartermesteren med Stav i Haand og ledede Trommeslagerne, der fulgte efter i flere Geledder. Var det Haandværkerne, der skulde mønstres, anførtes de af Holmens Chef med Officerer, understøttet af Mestrene og Mestersvendene, der vare bevæbnede med Esponton'er (Korsgeværer). — Naar Afdelingen var ankommen til Paradepladsen, — der laa lige for Gammelholms Pælebro, og som senere begrænsedes af Admiralitetet (Marineministeriet)*), — bleve Folkene behørigt opstillede, hver Underafdeling med sine Trommeslagere; den kommanderende Chef overrakte de tilstedeværende Medlemmer af Kollegiet en Liste over „samtlige Mandskabet“, hvorefter dette raabtes op, Mand for Mand, for at konstatere Listens Rigtighed. Skulde de nyantagne endvidere edfæstes og „svære det danske Flag“, da skete det ikke ved Paraden, men hjemme i

---

*) Den første Admiralitetsbygning, der laa paa denne Side af Pælebroen, ved Størrestræde, nedbrændte 1795. Den anden Admiralitetsbygning ved Paradepladsen var (1746) først bestemt til Søkadetakademi, men blev dernæst (indtil 1795) Bolig for Holmens Ekvipagemester. — Til Mandskabets Paradering benyttedes under Tiden Sejlmagerværkstedet, „det store Sejlloft“, som fandtes i samme Bygning som Ankersmedien (paa Gammelholm)[2].

vedkommende Chefs Hus. — Men naar hele Mandskabet i Anledning af et Kongeskifte skulde tages i Ed til den nye Konge, da foregik denne Handling ved en højtidelig Parade. Stedet, hvor det skete, var al Tid den omtalte Paradeplads paa Gammelholm; men efter at Marinen har maattet rømme sidstnævnte Værft (efter 1858), aflægges Eden selvfølgeligt paa Nyholm; i Aaret 1863 stillede Folkene paa Pladsen mellem Jærncisternebygningen og den „nye" Smedie paa Frederiksholmen. Ingen af Marinens Afdelinger har de sidste fire Gange været udelukket fra at deltage i Højtideligheden; før Midten af forrige Aarhundrede ansaa man det for overflødigt at kræve Troskabsed af Haandværkerne. Ere alle Afdelinger opstillede paa Pladsen, fremføres Fanerne under Eskorte og udfoldes; enkelte Paragrafer af Søetatens Lovbøger oplæses, Edsfæstelsen*) sker, og Handlingen sluttes med Leveraab for Kongen, ledsagede af Trommehvirvler eller Fanfarer, hvorpaa Paraden opløses.

Alle de omtalte Mønstringer hørte til Marinens private Anliggender; kun undtagelsesvis fik nogen Tilskuer Adgang til at overvære Paraderne. Derimod havde Søetaten Lejlighed til at fremvise sit uniformerede Mandskab for det store Publikum ved de forskællige offentlige Parader, som stundum fandt Sted; — den første,

*) Eden lød i alt væsentligt saaledes: Jeg lover og sværger at ville være Hans Majestæt, min allernaadigste Konge og Herre ... tro, huld og lydig, ... i Hans Majestæts Tjeneste til Vands og Lands uvægerligt mig lade bruge og ... mit Liv og Blod vove samt Artikelsbrevene . . . efterretteligt holde, saaledes som det en tro Tjener og ærlig Skibs- og Krigsmand egner og anstaar. Saa sandt hjælpe mig Gud ved sit hellige Ord.

os bekændte, blev afholdt i Anledning af Frederik den femtes højtidelige Jordefærd. — Ingen Sinde har Søetaten vist nok udfoldet større Styrke og Pragt end den, hvormed Etaten mødte paa Ordensdagene[2], som Frederik den sjette indførte 1809. Paa Ordensdagen uddelte Kongen egenhændigt Dannebrogsordenen til dem, der vare blevne benaadede dermed. Handlingen foregik paa Rosenborg, hvorhen Kongen kørte fra sit Palæ paa Amalienborg i fuld Gala. Paa Vejen mellem de to Slotte dannede Militæret Espaliers, men Æerespladsen ved Amalienborg var forbeholdt Livkorpserne og Søetaten. Her bemærkedes først Haandværkerstokkens 8 Kompagnier, i alt over 2000 Mand, anførte af Holmens Chef, og med deres smukke Fane og et Musikkorps (Musik- eller Trompeterskolen af 1795) i Spidsen. Fanen var et Splitflag af Silke; i Midten saas et Orlogsskib paa Stabel, udført i Guldbroderi, og i det ene Hjørne Kristian den sjettes kronede Navnetræk, hvorunder man læste disse Ord:

Med Kunst og stor Møje
vi Tømmeret saa føje,
til Tjeneste bered'
i Fejde og Fred.
1743 *).

Haandværkerne vare iførte lyseblaa Frakker med røde Kraver og Opslag, lyseblaa Knæbenklæder og Strøm-

---

*) 1814 fik Haandværkerkorpset en anden Fane; den har Frederik den sjettes Navnetræk; Skibet fra den ældre Fane er ombyttet med Inskriptionen: „De kongelige Værfters Haandværkere“, og Devisen er nu kun: „Til Tjeneste bered i Fejde og Fred.“

per, endelig Sko og sort Hat. Som en Art Bevæbning førte de forskælligt Værktøj, — der antydede de forskællige Haandværk, hvortil Folkene hørte, — saasom forsølvede Økser, Naverbor, tolv Tommer lange Spiger med røde Silkebaand, smukt pudsede Høvle, Maalestokke af Træ og Jærn o. s. v. Dernæst kom de fire Divisioner Søfolk, hver Division med sit Artillerikompagni. Denne Skare var mindst dobbelt saa talrig som Haandværkernes. Matroserne bar Sko, lange lyseblaa Benklæder og blaa Trøje med Kraver og Opslag af forskællig Farve, enten rød, hvid, gul eller grøn. Paa Hovedet havde Matroserne en Læderkasket i Form af en Baad; deres Værge var Lanser. Artilleristernes Mundering lignede Matrosernes, dog havde Opslag og Krave kun den røde Farve, og Hovedbedækningen var en blank Hat med en Granat til Emblem; Bevæbningen bestod i Geværer. — Det var virkeligt et imponerende Syn at se denne store, smukt udrustede Styrke trække op til Paraden; her var Afveksling nok for Øjet, men det skortede stærkt paa smuk militær Holdning, — som det var at vente hos Folk, der ingen Sinde øvedes i Paradeexercits, men hvis Stilling til daglig Brug medførte ganske andre Idrætter. — Nu til Dags er Marinen ikke i Stand til at stille en saadan Styrke til Parade, men har ved forefaldende Lejlighed kun givet Møde med et ringe Antal prunkløst klædte værnepligtige Marineartillerister, der førte et Orlogsflag og et Musikkorps med sig; den alvorsfulde Simpelhed, der var udbredt over det hele, undlod dog ikke at gøre Indtryk paa Tilskueren. —

Sundhedsplejen laa ikke Administrationen synderligt paa Hjærte i ældre Tid; man tog i Begyndelsen

kun Hensyn til Forplejningen af Mænd, der saaredes i Krigen Under Kristian den tredje bestemtes det, at Udgifterne ved de saaredes Helbredelse skulde udredes af Mandskabets Andel af Byttet; de saaredes Pleje var altsaa en Sag, som man den Gang ikke ansaa for Statens Pligt Først Kristian den fjerde, som opretter Hospitaler i Roskilde, Helsingør og Slagelse for saarede Søfolk, anerkænder hin Forpligtelse, idet han anordner: „hvo, som bliver udygtig til at fortjene sit Brød ved de Saar, han faar af Fjenden, skal forsørges af Kongen; og den, som saares af Fjenden eller i Kongens Tjeneste, skal underholdes og læges frit og nyde sin fulde Løn; men for andre Saar og Skader skal hver især betale“. For at kunne opfylde denne Forpligtelse, som han havde paataget sig lige over for Holmens Folk, ansatte Kongen en Badskær, som mod en Løn af 400 Specier skulde tilse dem, der kvæstedes i Kongens Tjeneste paa Værftet; det berettes os andet Steds, at han ogsaa var ansat i Nyboder, men dette er dog uvist; i ethvert Tilfælde er hans Kunst kommen Nybodersfolkene til gode, da de jo arbejdede paa Holmen. Vi faa ved samme Lejlighed Oplysning om, at Kongen ved Udtrykket „andre Skader“ har ment Lemlæstelser, som Folkene fik i deres egen Bestilling eller ogsaa i Drukkenskab; for saadan Skade skulde de selv betale Badskærløn. — Samtidigt med Badskærens Ansættelse, maaske ved Aar 1618, var der oprettet et Sygehus paa Holmen; det laa oprindeligt ved Indgangen til Bremerholm, ikke langt fra Holmens Kirke; men da det her benyttede Hus skulde anvendes i andet Øjemed, evakueredes „de syge Baadsmænd“ og fik et andet Lokale bag „den gamle Mønt“,

hvor et Hus, omgivet af Have, indrettedes til denne Brug. Der var ansat en Forstander ved Baadsmændenes Sygehus, og en Instrux for ham foreligger fra Aar 1637. Naar en syg mælder sig til Indlæggelse, skal der afkræves ham „vor Admiral paa Bremerholm hans Seddel", hvis Indhold indføres i Sygehusets Bog. Paa tilsvarende Maade forholdes, naar den syge udskrives og atter kan gaa paa Holmen til Arbejde. Forstanderen skal „spiise" de syge efter sædvanlig „Holmens Taxtt", paase, at alt er i Orden, og til Sygehusets Tjeneste holde 1 Kok, 1 Kældersvend og 2 Kvindfolk, som skulle holde Stuerne rene, rede Sengene og to de syges Klæder. Skønt Hospitalet af og til havde en god Indtægt derved, at forskællige Bøder (f. Ex. for Uorden paa Volden) tilfaldt det, kom det dog snart i Forfald. Og Bygningen, hvor „saa mange tro Søtjenere med Suk havde hvilet deres fortrællede Lemmer og dødssyge Legemer, ja med Længsel leveret Gud deres angerfulde Sjæl", — ogsaa Bygningen var selv paa det yderste. Ved privat Initiativ blev der derfor 1658 ombaaret en Kollekt, der gav et saa godt Udbytte, at det indkomne kunde danne Grundlaget til Hospitalets senere betydelige Kapitalformue, og samtidigt fik Kvæsthuset, — som det nu hyppigt kaldes, — et nyt Lokale i „Sejlhuset", en Bygning paa Bremerholm fra Frederik den andens Tid, vist nok det senere Garnmagasin for Enden af Reberbanen ud mod Kongens Nytorv. Hospitalet havde nu Plads til 250 syge. Men det var ikke givet Kvæsthuset at blive længe paa et og samme Sted; 1668 flyttede det til Børnehuset paa Kristianshavn, 1675 til Guldhuset i Rigensgade og 1684 til Nyhavns Hoved, hvorfra det senere flyttedes til Kristians-

havn (Overgade oven Vandet). Hidtil havde Hospitalet i visse Maader været fælles for Sø- og Landetaten, men 1690 fik Sømagten det som sit særegne Kvæsthus; det blev et Sygehus for 1380 Patienter og virkede ved Siden heraf som Invalidestiftelse og Fattigforsørgelsesanstalt. Søkvæsthuset optog nu, foruden de saarede, ogsaa (fra 1693) de Matroser og (fra 1727) de Haandværkere [3], der bleve syge i Kongens Tjeneste. — I Nyboder havde Tilsynet med de syges tilbørlige Pleje, formodentligt i deres eget Hjem, siden 1688 været Kompagnichefernes Sag. Men 1736—37 blev der ansat Kirurger ved Haandværkerstokken [4] og Divisionerne, og derved blev man sat i Stand til at aabne fire Sygestuer i Nyboder, som skulde behandle Frakturskade og smittende Sot [5]; men Sygestuerne, som maatte nøjes med de smaa, lave Nyboders Værelser*), vare daarligt indrettede og kunde kun modtage mandlige Patienter; Divisionskirurgens Embedspligt medførte nemlig ikke noget Tilsyn med Hjemmene, derimod stod det (1756) de menige frit for at akkordere med ham om en vis aarlig Betaling for hans Opvartning hos de syge Medlemmer af deres Familier, og da lod det offentlige føre Kontrol med, at han intet forsømte i saadan Henseende; direkte Pengetilskud til Sygehjælp for Familierne gav Staten ikke før 1793, da en mindre Sum voteredes til Pleje for Divisionernes syge Koner og Børn. — Efter Op-

---

*) Sygestuer fandtes 1749 for Haandværkerne paa Hoppenslænge, for første Matrosdivision i Rosengade, for 2den Division i Enhjørningsgade og for 3dje i Meriansgade. — Senere blev Smitsot dog ikke behandlet paa Sygestuerne, men henvistes til Søkvæsthuset.

førelsen af Søetatens Hospital, der 1806 fik Plads mellem Balsamgade og Nellikegade, kunde man derimod yde baade Mandskabet og Familierne en ordentlig Sygepleje i store luftige Lokaler. Der indførtes en stræng Disciplin i Hospitalet[2], men Folkene vare jo en Del selvraadige, og lidt Tvang har uden Tvivl været nødvendig i Begyndelsen. Børn, der tilsmudsede deres Klæder, fik Ris; de med Udslet befængte Patienter maatte save og hugge Brænde nogle Timer dagligt; Rekonvalescenter bleve satte til det samme Arbejde den sidste Dag, de opholdt sig i Hospitalet. Trods disse Tvangsbestemmelser og trods den Afkortning i Lønnen, som de faste maatte lide under deres Ophold her inde*), var der dog enkelte, som fandt Hospitalslivet saare behageligt; de søgte derfor paa alle Maader at forlænge deres Ophold i Sygehuset saa meget, som Reglementet over Hoved tillod. — Var der unægteligt noget at udsætte paa en Del af Patienterne, saa var der dog ogsaa Mangler ved Hospitalet selv. Det holdt saaledes i Begyndelsen sin egen Svinesti. Nybodersfolk mente nu, at Svinene fik for meget af den Grød, der (9 Gange om Ugen) skulde serveres for de syge, men at disse fik for lidt; og straks sammensatte Nyboder alle Haande Nidviser og Spottegloser derom. Heller ikke udeblev de misfornøjede Klager, naar Hospitalet i senere Tid vilde haandhæve den strænge Tugt. Og dog havde Hospitalet i vore Dage arbejdet sig op i Højde med Byens øvrige Sygehuse, da — det blev nedlagt (1867).

---

*) For Koners og Børns Pleje paa Hospitalet fradroges i Reglen intet.

Det Fællesskab, som i Begyndelsen havde bestaaet mellem Marinen og Landetaten om Kvæsthuset, traadte paa en Maade i Kraft paa ny, idet Søetaten nu henviste sine syge til Forplejning paa det „militære Hospital“ i Rigensgade. Foreløbigt staar Hospitalet i Nyboder uden Anvendelse, men det trues stærkt af de nye Gadeanlæg; fuldføres disse efter den oprindelige Plan, da vil Hospitalet blive skaaret midt over af Ny Kronprinsessegade.

V.

Skolevæsnet. — Nyboders eller Broens Skole. — Holmens Korskole. — Laksegades Kirkeskole. — Laboratorieskolen. — Gammelholms Drengeskole. — Kvæsthusskolerne. — Skolerne i Nyboder af 1786. — Børnegudstjeneste. — Konfirmation. — Drengeskolerne af 1816 og 1820. — Pigeskoler. — Asyl. — Underofficersskolen.

„Den fromme Herre og Konge, Kristian den fjerde, forlovede at bo iblandt disse Vaaninger en Skolemester, som bemældte Folks Børn og Ungdom skulde lære at læse og skrive.“ Denne Beretning fra 1654, der altsaa mælder os om en Skole i Nyboder fra dets første Grundlæggelses Tider, bestyrkes ved et ældre Dokument (fra 1649), som antager en vis Lavrits Rolandsen til at være Skolemester i de nye Baadsmandsboder mod at nyde en Løn af 30 Kurantdaler og Skipperkost. Samme Lavrits Rolandsen var efter al Sandsynlighed ikke Nyboders første Skoleholder, han blev heller ikke den sidste, thi fra nu af reglementeres der en stedse stigende Løn til en saadan Funktionær, — 1681: 50 Rdl., 1710: 93

Rdl., 1762: 114 Rdl., — som tillige (1757) atter fik ovennævnte Kostportion tildelt[1], der i Mellemtiden maa være gaaet tabt for Embedet. Skønt det ikke udtrykkeligt nævnes i den ovenfor anførte Beretning, forstaas det af sig selv, at Skolen ogsaa underviste i Religionskundskab; dette vilde ikke alene det gejstlige Tilsyn, Præsterne ved Bremerholms Kirke, lade sig være magtpaaliggende, men ogsaa Kompagnicheferne, som (1756) tog sig Ungdommen til Hjærte og „holdt over" en flittig Skolegang, men især vaagede over, at Børnene fik lært deres Kristendom. Deres Kundskaber heri prøvedes i det 18de Aarhundrede ved Katekisationer og Overhøringer i Kirkerne; 16 af de største Elever mødte hver tredje Mandag og hver tredje Onsdag; og alle Disciplene straks efter Paaske. — Nyboders Skole kan betragtes som Københavns første Almueskole; vel modtog den kun Børn af Nyboders Befolkning, men det var et meget stort Omraade, hvorfra den saaledes kunde vente Tilgang. Undervisningen var gratis og Skolegangen frivillig, Skoletvang kændte de Tider jo ikke. Eleverne, sandsynligvis baade Drenge og Piger, optoges af Skolemesteren efter Provstens og 1ste Kapellans Anvisning; det skulde alene være Lysten til at lære noget, som fik Børnene til at søge Skolen, thi denne var fattig og kunde ikke, saaledes som andre Skoler paa hin Tid, love sine Elever Understøttelse eller lignende Fordele. I Pestens Tid (1711) fik Skolen dog et Legat paa 600 Rdl. Kurant, hvoraf Renterne fra Aar 1714 kom til lige Deling mellem Skolemesteren, — hvis ringe Løn derved forbedredes, — og Børnene, af hvilke de „nødtørftigste" og flittigste ved Mikkelsdags Tider fik Sko og

Strømper for Pengene, „saasom de dog fast alle ere fattige Baadsmænds Børn, faderløse og moderløse, uden nogen Employ.“ Ved denne Opmuntring, mente man, vilde Børnenes Flid skærpes og deres Tal formeres. Men deres Tal vilde ogsaa være blevet forøget uden denne Opmuntring. 1721 høre vi, at Skolen underviste over 50 Børn, hvorfor en Hørers Udnævnelse ansaas for paatrængende nødvendig[2]; ti Aar efter var Børneantallet 80 og sank ikke senere, uagtet det 1759 normeredes til 60; — og endda gik 3 til 400 Børn om paa Gaden, hvor „de lærte ondt og opdroges til Vildfarelse og deres Sjæls Skade“; mange af Forældrene, „Nyboders fattige Folk ved Holmen“, bestormede Holmens Provst forgæves med Anmodninger om deres Børns Optagelse i Skolen. Men først 1762 blev den længe savnede Hører ansat ved Nyboders Skole, som da forlængst var vokset til 100 Børn og derover. — Skolegangen syntes især i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede at lide under en Del Forsømmelser, som rejste sig af Børnenes Fattigdom; nødlidende som disse vare, maatte de udeblive fra Undervisningen for at tigge om Brødet. Det Forslag blev fremsat, at man for at undgaa Forsømmelser skulde uddele noget Brød til Børnene, og til den Ende udsætte Kollektbækkener i Kirken, „ligesom det skete for de to andre Skoler“[2]; men denne Forholdsregel er næppe bleven sat i Værk. Halvthundrede Aar derefter vare Forsømmelserne atter hyppige; Børnene vare nu bange for den Kulde, som herskede om Vinteren i Skolestuen, hvor de maatte sidde og fryse over deres Bøger; Læreren kunde nemlig ikke faa de normerede 4 Favne Bøgebrænde til at forslaa, da Skolens

Rum var saa stort. Men et aarligt Tillæg af 5 Rdl. hjalp ud over denne Mislighed[3]. — Stedet, hvor Nyboders Skole blev holdt, har vel al Tid været paa Hjørnet af Borgergade og Skolemesterlængen; da Borgergade sandsynligvis ogsaa kaldtes Stenbroen eller Broen, fik Skolen paa Grund af sin Beliggenhed ved denne Gade Navn af „Broens Skole“. Vi véd endvidere, at Skolestuen selv tillige med Skolemesterens Bolig optog 1721 tre hele Nybodershuse[2]; førstnævnte Stue var 1753 et særdeles stort Værelse, — rimeligvis fremkommet ved Bortfjærnelsen af alle Skillerummene mellem Husets fire Smaastuer; — i Midten stod den store Ovn, som var saa slem at føde[3]. — Broens Skole var dog ikke den eneste Undervisningsanstalt, hvori Nyboder kunde vente at faa sine Børn anbragte. Der var saaledes Holmens Skole eller Korskolen, stiftet af Kristian den fjerde 1621. Den laa først ved Bremerholm, hvor den havde taget det Hus i Brug, som de syge Baadsmænd havde forladt; dernæst paa Størrestrædets Hjørne. Dens Hovedformaal var at uddanne Kordrenge til Holmens Kirke; derfor fik Skolelæreren, der ellers var Funktionær ved Kirken, Løn og Kost for i et halvandet Aars Kursus at lære 12 „Pøker“ at læse og skrive i nogen Maade samt Begyndelsen af Regnekunsten. Foruden disse Kordrenge kunde ogsaa andre Børn optages, dersom deres Forældre bleve til Sinds at sætte dem her i Skole; men der skulde betales 2 Skilling dansk om Ugen for dem. Da Korskolen saaledes fra først af var en Betalingsskole, blev den ikke meget søgt, mindst af Nyboders fattige Befolkning. Uagtet Skolen paa Grund af sin Lidenhed ikke kunde volde Skolemester megen Besvær, havde han dog allerede 1635 faaet en Hører til Hjælp ved sin Gærning; senere blev hans

Indtægter saa rigelige ved alt det, der „faldt“ for Sang ved Kopulationer og Ligfærd, at ikke mange Rektorer i Danmark vare saa vel lønnede som han. Hans Skole kaldtes i det 18de Aarhundrede „den sorte“ efter de sorte Klæder og Kapper, hvormed dens 15 Elever vare forsynede. 1795 nedbrændte Huset i Størrestræde, hvorfor Korskolen i Aaret 1800 blev forenet med Laksegadens Kirkeskole. Denne var stiftet 1714 som en Friskole, hvori saa mange af Sognets, — altsaa ogsaa Nyboders, — fattige Børn, som begærede det, bleve oplærte uden Betaling i Børnelærdom, Skrivning og Regning. De fattigste og flittigste Elever fik Brød og Klæder af Skolen, som efter Haanden modtog saa rige Gaver, at den 1759 ejede 11,000 Rdl. Den underviste 60 Drenge og 40 Piger ved 4 Lærere og Læremødre. I vort Aarhundrede var der forskællige Tegn paa, at Skolen gik tilbage, og ihvorvel nogen Forandring til det bedre mærkedes senere, vare Skolens Leveaar dog snart talte. Den blev nedlagt sammen med alle øvrige Kirkeskoler i Aaret 1859. — Mindst Udsigt havde Nybodersdrengen til at nyde godt af Laboratorieskolen, hvis Oprindelse kan føres tilbage til det 17de Aarhundrede. Den laa paa Kristianshavn, altsaa i stor Afstand fra Nyboder, og var nærmest anlagt paa at give en faglig, artilleristisk Uddannelse. Fra 1717 er her dog ogsaa en civil Skolemester, og 1756 findes der en Forskole, hvori der undervises i de almindelige Skolekundskaber fra Kl. 6 til 11 og fra 2 til 7 om Sommeren og fra Kl. 9 til 3 om Vinteren. — Naar vi derhos minde om Bestemmelsen fra 1726 med Hensyn til Opløberne (Drenge paa 18 Aar, der vare antagne til Tjeneste ved

Holmen), at de dagligt skulde møde paa „Værkloftet" for at undervises i Læsning og Skrivning, saa have vi opregnet alle de Foranstaltninger, der vare trufne til Undervisningens Fremme i Nyboders første Hundredaar.

Vi have hørt, at de nævnte Skoler langtfra kunde optage alle Nyboders Børn, som ønskede Undervisning. Derfor oprettedes der 1743 under Kristian den sjette paa Gammelholm en Skole, der var bestemt for 180 Drenge fra Divisionerne og Haandværkerstokken. Holmens Chef synes at have udgjort Skolens øverste Bestyrelse. Skolens grundmurede Bygning[4] paavistes endnu i vore Dage bag Reberbanen, ikke langt fra den saa kaldte „gamle Dok"*). Eleverne fik blandt andet en temmelig grundig Undervisning i Tegning. — Noget i Forvejen (1733) var der oprettet to Fattigskoler, en i Søkvæsthuset for tiggende og vanartige Børn, og en for Kvæsthuspensionisters Børn; denne sidste havde i Begyndelsen et lejet Hus i Adelgade („Pelikanen") og senere vist nok en særegen Bygning mellem Salvie- og Bagerens Gade**). Børnenes Forsømmelser i denne Skole paadrog Forældrene Straf, idet man afkortede en halv Skilling i den Understøttelse, Forældrene nød af Søkvæsthuset, for hver Dag, Barnet forsømte Skolen. Disse to Fattigskoler overgik 1798 til Københavns Fattigvæsen.

Under Kristian den syvende skete nye Forandringer; de gamle Skoler vare vedblivende utilstrækkelige til at

---

*) Bygningen blev senere brugt til Søkortarkiv og dernæst til Kompasmagasin foruden til Kontorer.

**) 1749 overlades der en Fattigskole paa det nævnte Sted en Portion af Nyboders ferske Pumpevand[5].

optage den store Mængde Ungdom, der skulde oplæres. I Stedet for Broens Skole, for Gammelholms og Laboratoriets Skole, der alle efter Haanden bleve nedlagte, oprettedes der 1786 i Nyboder hele seks Skoler[6], hver beregnet paa 100 Drengebørn; Haandværkerstokken fik to Skoler, hver Division en*). Statens Udgifter til Nyboders Skolevæsen øgedes derved paa én Gang med 1000 Rdl., og Discipelantallet i samtlige Søetatens Skoler var nu steget til 766. Undervisningen i disse Skoler af 1786 ledede efter en Plan, som en af Kapellanerne ved Holmens Kirke havde forfattet, og som Datiden kaldte „fortræffelig". Eleverne i hver Skole deltes efter deres Dygtighed og Alder i 4 Klasser. I første Klasse lærte man at kænde Bogstaver og at stave; det foregik paa den Maade, at Disciplene „stod omkring en stor Tavle, hvorpaa Bogstaverne vare malede, og anførtes til den fornødne Kundskab". 2den Klasse læste „højt og distinkt" og lærte „saare korte" Stykker af Katekismo udenad. 3dje Klasse undervistes i Religionskundskab, hvori alle Elever havde en og samme Lektie for, som indøvedes ved Katekisation. I 4de Klasse foretoges Regne- og Skriveøvelser. De tvende ved Skolen ansatte Lærere bar hver sin Del af Undervisningens Byrde, thi „Skoleholderen" læste om Formiddagen (i Reglen fra Kl.

*) De fleste af disse Skoler laa ved Hjørner, der vendte ud til Borgergade. Haandværkernes to Skoler paa Hjørnerne henholdsvis af Bryggerlængen (Solsiden) og Nygade (Mørkesiden). 1ste Divisions Skole laa paa Skolemesterlængen, „den allerede værende Broens Skole"; 2den Divisions paa Hjørnet af Bjørnegade (Solsiden); 4de Divisions paa Hjørnet af Kamelgade (Mørkesiden). Kun 3dje Divisions Skole var beliggende ved Adelgade paa Hjørnet af Meriansgade (Solsiden).

7 til 9) med 3dje Klasse og (fra Kl. 9 til 11) med 1ste, medens „Høreren“ havde Eftermiddagstimerne med 2den (fra Kl. 1 til 3) og 4de Klasse (fra Kl. 3 til 5). For saa meget som muligt at undgaa Forsømmelser, — hvorover der i øvrigt førtes en Protokol og en Liste, — meddeltes der hver Discipel et Kortblad, hvorpaa stod angivet, til hvilket Klokkeslet Barnet havde at møde. Med Forsømmelserne førte en Søofficer et skarpt Tilsyn; hvad Tilsynet med Undervisningen angaar, da havde Provsten, 1ste og 2den Kapellan ved Holmens Kirke delt Skolerne saaledes imellem sig, at hver Præst ogsaa konfirmerede de Børn, som i Skoletiden havde staaet under hans Inspektion.

Vore Dage have set Børnegudstjenesten i de saa kaldte Søndagsskoler finde Indgang over alt og have fejret dens Hundredaarsfest; men Tanken om at holde slige Gudstjenester er sikkert fremkommen først i Nyboder. Den, der undfangede denne Idé, var en Inspektør i Nyboder ved Navn Thiellesen. Han havde (1721) lagt Mærke til, hvorledes Børnene om Søndagen støjede paa Gaden med Leg og Spil; han nærer nu Frygt for, at de ved saaledes at tilbringe Søndagen uden at holde den hellig skulle vænne sig til Ugudelighed, og stiller derfor det Forslag, at der skal prædikes for dem om Søndagen i Nyboders Skole[2]. Det er Børnegudstjenesten, som her blev fremsat i Princippet, og Tanken blev til en vis Grad realiseret 75 Aar efter i de 6 Nyboders sSkoler. Hver Onsdag Eftermiddag, var det nemlig betemt, samledes 2den, 3dje og 4de Klasse paa Skolen. Først blev der sunget en kort Salme „for at vænne Ungdommen til den ved Gudstjenesten brugende Sang“

Børnene maatte selv „opkaste“ Salmen efter Registret, for at de kunde blive bekændte med Salmebogens Indretning. Dernæst læste en af Børnene en kort Bøn, hvortil Formularen leveredes af den tilsynshavende Præst, og nu begyndte en Katekisation over et Stykke af Katekismen eller, naar det var i Fasten, over et Afsnit af Lidelseshistorien, som det dygtigste Barn oplæste. Handlingen, der varede omtrent to Timer, sluttedes med Bøn og Salmesang. —

I Skolernes første Aar synes Regeringen at have haft megen Glæde af disse Undervisningsanstalter. Lærerne, som den Gang alle vare „studiosi“, gjorde sig saa megen Flid, at nogle af dem, nemlig Skoleholdere og Hørere ved 1ste og 2den Divisions Skoler, fik Dusører (1788), og til alle Skoler blev der villigt anvist det fornødne til Renholdelse og Skrivematerialier. Men det skulde snart blive anderledes. Efter en halv Snes Aars Forløb lyder Dommen: „sand Nytte af disse Skoler har man ikke sporet“. Med Lærerne, som vare gamle Mænd med Familier og yderst fattige, var man meget misfornøjet og lige saa med den hele Organisation. Saare frygtet var ogsaa den skrappe Inspektion, hvorved de Børn, der af Skoleholder bleve anmældte som skyldige i en eller anden Forseelse, uden Naade bleve transporterede til Gammelholm for her (i Blaa Bod?) at faa deres altfor strænge Straf. Dette skulde ikke gøre Skolerne afholdte blandt Befolkningen; og hertil kom, at de kun modtog Drenge, som allerede vare indtraadte i Holmens Tjeneste; mangen Fader, som hverken ønskede at binde sit Barn til Tjenesten eller at bringe det ind under Skolens haardhjærtede Tugt, beholdt derfor Barnet

i Hjemmet, hvor han selv underviste det efter bedste Evne; eller ogsaa indsatte han det i en af de smaa Privatskoler, som Nybodersmænd oprettede her ude for at imødekomme Trangen til Lærdoms Erhvervelse. Men det skal ikke nægtes, at det den Gang var meget smaat med Folkeoplysningen i Nyboder. Endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede fandtes der her ude adskillige hæderlige Mænd, som ikke kunde skrive deres eget Navn, men maatte hjælpe sig med et eller andet Tegn til Bomærke eller Underskrift og i øvrigt stolede paa deres Hukommelse, der dagligt øvedes og blev vidunderligt tro, netop fordi den intet skriftligt Hjælpemiddel havde at støtte sig til[4]. — Skolerne fra 1786 omordnedes 1800, og deres Antal reduceredes til det halve. Men selv i deres nye Skikkelse vedblev de at beholde deres daarlige Navn og Rygte blandt Menigmand: der lærtes mere Udyd end Dyd i dem, paastod man. Naar vi tage Hensyn til, hvad Staten gjorde for at forbedre Skolerne, kan denne Dom synes vel haard; maaske svarede Skolernes virkelige Tilstand ikke til, hvad man med Rette kunde vente sig efter Reformernes Gennemførelse. Der blev nemlig sørget for bedre Lærerkræfter og bedre Lokaler; der undervistes nu i nyttige Haandarbejder, saasom at dreje i Træ, at flætte Maatter o. s. v., hvorved nogle af de ældre Elever ved Extrafortjeneste erhvervede sig en lille Kapital, der kom til god Nytte ved Konfirmationen. Da Undervisningen herved udvidedes saa meget, at den varede uafbrudt fra Kl. 8 til 4, bespistes Eleverne paa Skolen med varm Middagsmad imod at lide Afkortning i deres Rugportion. Skønt Skolerne kun stræbte efter at give Børnene „netop saa megen Lærdom, som de

behøvede for at blive gode Haandværkere og Søfolk i Hans Majestæts Tjeneste", saa maa den boglige Undervisning dog have været ret god. „Forklaringen" (Pontoppidans) eller „Lærebogen" (Balles) havde Eleverne i det mindste inde, naar de i Holmens Kirke skulde „staa for Bispen" eller en anden Præst til Katekisation*). Samme Erfaring kunde den Præst, der forberedte dem til Konfirmation, i Reglen ogsaa gøre; han maatte i den Henseende ikke slutte fra Børnenes Fattigdom, som ofte var aabenbar endog paa Konfirmations-Søndagen. Thi stundum var Nyboderskonfirmantens Højtidsdragt kun laant Gods, idet hverken Kjolen, af hvis Baglomme i Følge gammel Vedtægt et hvidt Lommetørklæde kiggede ud, eller Hatten, som kun var til Ballast, havde Udseende af at være hans Ejendom; en saadan Dragt var ogsaa et sikkert Tegn paa, at Konfirmanten havde saare liden Udsigt til det ellers uundværlige Gilde i Dagens Anledning eller til en flot Andendagsfornøjelse[4].

De mange Smaaskoler, som Søetaten ejede, umuliggjorde en ensartet Undervisning og Disciplin. Det paatænktes nu at forene dem til én Undervisningsanstalt, og de fik derfor et midlertidigt Lokale paa „det store Sejlloft", hvor flere hundrede Drengebørn altsaa undervistes samlede i ét Rum[4]. Imidlertid indrettedes et nyt og — efter Tid og Omstændigheder — fortrinligt Skolelokale i Nyboders Gaasegade, hvor Skolen flyttede ind 1816. De 240 Drenge, som undervistes her, vare alle indskrevne i den faste Tjeneste og fik Uniform og Kost;

*) De første Søndage efter Paaske- og Mikkelsdags-Konfirmationen vare Skolerne af 1786 turvis til Overhøring i Bremerholms Kirke.

men mange vare de Børn, som ikke ønskede at indtræde i Tjenesten, og for dem aabnedes der 1820 i Svanegade en Skole, beregnet paa 160 Drenge[7]. I Drengeskolerne af 1816 naaede Nyboders Skolevæsen Højdepunktet i sin Udvikling. Gaasegadens Skole kunde i en lang Aarrække hævde sin Plads blandt Byens bedste Almueskoler. Den lønnede sine Lærere bedre end disse og sikrede sig saaledes gode Lærerkræfter, i Almindelighed teologiske Kandidater, der tillige overtog Kateketembederne ved Holmens Kirke. Børnene bleve opmuntrede til Flid og Fremgang ved Uddeling af forholdsvis store Præmier. Den for Oplysningens Fremme saa nidkære Frederik den sjette besøgte jævnligt Skolerne, lod Børnene examinere i sin Nærværelse, og skal i Reglen være gaaet tilfreds derfra[4]. Eleverne bleve paa Kongens og Dronningens Fødselsdag bespiste i Skolelokalet paa det „højtelskede Fyrstepars“ Foranstaltning. — Skolen i Svanegade stod ikke paa saa højt et Trin som den ældre Broder og var ikke stort andet end en god Forberedelsesskole.

Laksegadens Kirkeskole var efter 1786 den eneste, hvortil Nyboders Pigebørn havde Adgang; men der blev dog snart sørget for Pigeskolers Oprettelse. 1792 finde vi saaledes den ene af Søkvæsthusets Skoler omdannet til en Pigeskole for 100 af Søetatens Børn; en lignende aabnedes 1798 i Holmens Sogns Arbejdshus[8] „til Opdragelsens Forbedring“. Men Smaapigerne fik deres Skolevej betydeligt forkortet (efter 1810), da Skolerne bleve flyttede til Nyboder, den ene til Klærkegade, den anden til Hoppenslænge. I disse Skoler, der i Nyboder laa saa langt bortfjærnede fra Drengeskolerne

som muligt, nød 460 Pigebørn Undervisning uden Betaling*); de havde færre Læsetimer end Børnene i de daværende Kommuneskoler; men til Gengæld blev der lagt særdeles megen Vægt paa Haandarbejde. Ogsaa Pigeskolerne beærede Frederik den sjette med sin Nærværelse og fik da under Tiden en mere festlig Modtagelse; saaledes bød Pigerne i Aaret 1826 (?) Kongen velkommen med en Sang, som J. L. Heiberg havde skrevet i den Anledning.

I Forening med Skolerne virkede et fortræffeligt Asyl (Dronning Marie Sofie Frederikkes, oprettet 1838), hvor de smaa Børn fik fuldstændig Forplejning, naar Faderen var til Søs, og Moderen laa paa Hospitalet[4].

Inden vi forlade dette Omraade, ville vi endnu omtale en Skole, der bestod ved dette Aarhundredes Begyndelse, nemlig Underofficersskolen[4], — stiftet 1786 som en Fortsættelse af Gammelholms Drengeskole, men rimeligvis først kommen i Gang 7 Aar efter; omorganiseret 1800; nedlagt eller indlemmet i Søetatens Drengeskole 1816. Undervisningen ved Underofficersskolen omfattede særdeles mange Fag: Religion, dansk Retskrivning og Stiløvelse, Historie, Geografi, Naturhistorie, Naturlære, Frihaands- og Skibstegning, Skrivning, Regning, Svømning og Gymnastik; denne omfattende Undervisning maa fremhæves som et stort Fortrin ved Skolen. Men Skoletiden var efter vore Begreber for lang, henved 10 Timer om Dagen, og skønt der

---

*) Søetatens Skolebørn, Drenge og Piger tilsammen, naaede Aar 1846 næsten Tallet 1000. 1864 var Tallet 100 mindre; Nyboders Skolevæsen udkrævede da 13,000 Rdl. aarligt.

saaledes kun var lævnet Eleven liden Fritid til Forberedelse og Indøvelse af Lektierne, som naturligvis maatte læres udenad Ord til andet, kom dog alt alene an paa Elevens Hjemmeflid og Selvstudium; thi Læreren gav saa godt som ingen Vejledning i Timerne. Den bedste Opmuntring, som Skolen vidste at give Disciplene, for at de „skulde stryge Sejl for Kronborg“, — som det hed i Kunstsproget, — var legemlig Ræfselse. Ikke alene for indgroet Dovenskab og grove Forsyndelser, men for rene Barnestreger dikteredes der de haardeste Straffe, altfor haarde for Børn mellem 10 og 16 Aar. Riset sparedes ikke paa dem, der vare saa ulykkelige at komme paa „den røde Tavle“; der kan nævnes Exempler paa, at 30 Drenge, omtrent Halvdelen af Skolens Børn, have faaet Riset at smage paa en og samme Dag; en anden Gang fik to mindre Drenge 45 Slag Ris hver, paa én Dag, og det for en ringe Forseelse! Ved Siden af Riset virkede Tampen, hvoraf der var to Udgaver, en tyk og en tynd; den tykke, der kaldtes „Grevens Tamp“, var den stiveste og værste; men den tynde „Silketamp“ var ogsaa frygtet, da den efterlod Striber med underløbet Blod, hvor den ramte. En langt mildere Straf var endelig den mørke, staaende Arrest; men naar Vinteren var stræng, kunde det ogsaa være slemt for Børn at staa timevis i det kolde Aflukke. — Disse Antydninger maa være tilstrækkelige til at vise, at den Dom var retfærdig, som Frederik den sjette selv skal have udtalt over Underofficersskolen, da han med Foragt udbrød: „det var en styg Skole!“ Og den skulde dog nærmest have været en Mønsterskole, — Undervisningen ved den ledede efter de

samme Principper som hos Søkadetterne, — og Tiden var dog en forholdsvis oplyst og human Tid; vi kunne da tænke os, hvorledes det er gaaet til i de af Søetatens Skoler, der vare mindre godt indrettede og ikke kændte til det 19de Aarhundredes Humanitet. — Men hine Tider tilhøre nu kun Historien. Marinen har desuden siden 1872 ikke nogen Skole under sin Bestyrelse; det faste Mandskabs Børn søge nu Kommunens Skoler, der have arvet Søetatens Skolers opsamlede Kapitaler. Drengeskolernes Lokaler ved Østerport have henstaaet ubenyttede, indtil Københavns østre Betalingsskole i de sidste Aar fik Brug for de gode Skolestuer til Oprettelsen af en Filial; Pigeskolerne, som i Aarene 1857—58 vare blevne forenede og flyttede til Hjørnet af Borger- og Kamelgade, hvor de havde faaet sig en ny, tidssvarende Bygning med 8 Klasseværelser, have maattet overlade denne til Søkadetterne, som heri have deres Uddannelsesanstalt.

VI.

Kosten. — Boden. — Proviantgaarden. — Kostens Bestanddele. — Haandkværnene. — Kostens Udlevering. — Kostdage. — Rug- og Kostdrenge. — Spaanepenge.

Næst efter Huset og Pengelønnen var ingen Del af Lønningen saa vigtig for Mandskabet som Kosten. Den udleveredes til Folkene under Kristian den tredje paa Københavns Slot, hvis Loft synes at have opbevaret store Mundforraad, hvoraf Folkene bespistes „ligesom de andre Domestiquer“. Under den følgende

Konge (1578) fandt Bespisningen Sted paa Bremerholm, hvor Maden under Kontrol af Holmens Befalingsmand udleveredes fra et Sted, som benævnedes „Boeden“. Boden søgtes fra Begyndelsen af alle dem blandt de faste Folk, som vare i Arbejde paa Holmen. Herfra var tidligt (1625) sket den Undtagelse, at Højbaadsmandsmather, Skibsmænd og deres Mather, Kvartermestre og Profosser paa Hans kongelige Majestæts Orlogsskibe maatte „deris Vnderholling hiemme i deris Huse bekomme, naar de hiemme ehre, i Steditt for deris Vnderholling paa Holmen“; — og denne Undtagelse er sandsynligvis snart bleven udvidet til at omfatte alle, som vare gifte og bosiddende i Nyboder; de maatte da hente deres Kost paa Proviantgaarden for selv at tilberede den i Hjemmet. Trods denne Afgang i Søgningen vedblev Boden sin Virksomhed, thi de unge og ugifte, som ikke havde eget Hus og Hjem, spiste der endnu bestandigt. Tidligt begyndte Klagerne at lyde over Kostens Beskaffenhed og Rigelighed; thi vel var der en „sædvanlig Holmens Taxt“, som bestemte, hvor meget der tilkom hver enkelt Kostgænger, — den nævnes allerede 1637, — men Holmens Befalingsmand havde dog temmelig frie Hænder, hvorfor hine Klager vel ikke have savnet enhver Grund. Manglerne ved Kontrollen i Boden bleve rettede i Aaret 1680, da hver Mands Ration bestemtes meget nøje, og en ny Spiseseddel sanktioneredes, der ogsaa skulde gælde som Spisereglement om Bord. Desuden var der nu . al Tid i Følge kongelig Befaling en Mønsterskriver til Stede i Boden, naar Aarstjenerne „spistes“, for at paase, om alt gik rigtigt til, og til yderligere

Betryggelse blev der ansat en „Spisemester“, som var forpligtet til at give Folkene, „hvad Hans Majestæt havde dennem tillagt“; Mesteren skulde endvidere vaage over, at Maden kogtes vel i Bodens Køkken af Holmens Kok. Men var Folkenes Tarv saaledes bleven varetaget, saa maatte Kongens heller ikke glemmes: hvis nogen Mad „ved Folkets Forsømmelse“ sparedes, da skulde Spisemesteren lade den blive i Behold til de paafølgende Maaltider, hvorfor han i sit Værge havde Nøglen til „Spiissebodens Kammer“, Opbevaringsstedet for alle Lævningerne[2]. — Det skulde dog ikke forundre, om nogen lævnede af sin Mad, thi Spiseseddelen led af en stor Ensformighed; der var ordineret Ærter 14 Gange om Ugen, til Middag og Aften, med en Overflod af daarligt Øl til Drikke*), — en Ensformighed, som ikke var heldig for Sundheden, hvilket især viste sig om Bord paa Flaaden 1711, da alle Haande Sygdomme bleve Følgen. Der forandredes nu i Spisereglementet, Ærternes Overherredømme ophørte, og Byggrøden blev den dominerende.

Fra det 18de Aarhundredes Begyndelse omtales Boden ikke længere som Bespisningsanstalt; alt Mandskab, som gjorde Landtjeneste, maa da have hentet Elementerne til Kosten paa Proviantgaarden; Tilberedningen overlodes til Folkene selv, som nød Middags-

*) I ældre Tider regnede man 6 til 7 Potter Øl til en Mands daglige Ration. — Oprindeligt maatte Folkene undvære Frokost paa Helligdagen; 1681 tilkændes der dem en Pengeerstatning for dette Savn, og 1683 bestemmer man sig til at give dem Frokost hver Dag uden Undtagelse. — De syge fik i ældre Tider ingen Frokost, hverken søgn eller hellig[1].

maaltidet hjemme. — Proviantgaarden eller Provianthuset, som den først kaldtes, havde Kristian den fjerde bygget (1604) bag Slottet paa en opfyldt Grund og forsynet med udmærkede Lofter og Kældere til Proviantens Opbevaring. Et Trappetaarn af ærværdige Munkesten anser Traditionen for en Levning af Absalons „Stejleborg“, det ældste Københavns Slot; men Munkestenene kunne ogsaa hidrøre fra de katolske Kirker og Klostre i Roskilde, som Kristian den fjerde nedbrød for at indvinde Materiale til Proviantgaardens Opførelse.

Kosten indbefattede næsten alt, hvad en enkelt Person behøvede til Underhold, men var ingenlunde tilstrækkelig til at afgive Føde for en nok saa lille Familie*). Vi ville nu omtale Kostens enkelte Bestanddele noget nøjere[6]. Af Byggryn udleveredes der henved $1^3/_4$ Otting om Maaneden; deres Tilstand var meget mangelfuld, idet baade Opfejningen fra Grynlofternes Gulv og de lange Stakker, som hæfte ved Bygkornene, fandtes mellem Grynene; Folkenes gode Humør kaldte en Grød, der var kogt paa slige Gryn, for „Kostgrød med Geværer“. Ærterne (1 Otting) vare ofte saa haarde, at de ikke kunde blive møre ved Kogning uden en Tilsætning af Potaske; de bleve senere erstattede med Gryn. Ogsaa Smørret (4 Pund), det salte Oksekød (8 Pund) og det grønsaltede Flæsk (5 Pund) havde under Tiden beklagelige Mangler. Maltet, hvoraf Mandskabet selv bryggede sig det fornødne Øl, blev

*) Hvilket tydeligt fremgaar deraf, at Kostpengene, som stundum ydedes i Stedet for Kosten, i nyere Tid beløb sig til 15 Skilling dagligt.

efter 1740 ikke mere udleveret in natura, medens der i Stedet ydedes de saa kaldte „Maltpenge"; men Nyboder savnede sit Malt og ansøgte 1772 om atter at faa det udleveret og om fornyet Tilladelse til at brygge Øl; de 50 Skilling Maltpenge vare ogsaa ved Pengenes synkende Værdi snart blevne en daarlig Erstatning for halvtredje Skæppe Malt. Folkenes Ansøgning blev afslaaet med den Bemærkning, at de fleste af Mandskabet jo boede i Byen, hvor de ikke havde Lejlighed til at brygge og heller ikke kunde faa Tilladelse dertil; fik Folkene alligevel Maltet leveret in natura, vilde de blot sælge det, hvad der maaske kunde være fordelagtigt for dem, da Kornpriserne vare saa høje; men det maatte befrygtes, at Ansøgerne tillige vilde række Haand til at besvige Statskassen for Konsumtionen[3]. — Til den maanedlige Kostportion hørte endnu $2^1/_2$ Skæppe Rug, Kostens værdifuldeste Bestanddel. Rugen malede man selv til Mel paa Haandkværnen; Dejgen æltedes hjemme og bragtes dernæst til Bageren; men da Rugen som oftest var oret, vilde det deraf bagte Brød ikke hænge sammen og maatte bæres hjem fra Bageren i Sække for ikke at falde helt i Stykker. Haandkværnene bleve i øvrigt brugte af andre end Nyboders Folk; Byens Bagere og Brændevinsbrændere indsaa snart Fordelen ved at laane Kværnene til deres egen Forretning, da de derved undgik at erlægge Konsumtionsafgiften, som ellers maatte udredes, naar Vindmøllerne paa Volden skulde male Sæden. Eftersom nu Statskassen led Tab ved denne Fremgangsmaade, blev det forment Nyboder at holde Haandkværne. Forbudet er gammelt; 1691 træffe vi det første Gang, men da det angaar „Haandkværnenes ydermere Afskaffelse",

tør i det mindste én lignende Befaling uden Tvivl antages at være gaaet forud. 1705 maa Konsumtionsbetjentene med Iver have visiteret i Nyboder og konfiskeret Kværne; thi Avgust Maaned blev Vidne til et stort Røre i den Anledning: Nyboder værgede sine Haandkværne; Livgarden til Fods og Grenaderkorpset maatte sende Afdelinger her ud for at dæmpe den stærke Bevægelse, hvori Sindene vare komne af Harme over det formentlige Indgreb i Ejendomsretten; til at dømme Tumultuanterne blev der nedsat en Kommission, for hvilken Nyboders Modstandere i Kampen, de menige Livgardister og Grenaderer, mødte som Vidner, medens disse Modstanderes Overbefalingsmænd sad som Dommere i Kommissionen; 10 Personer, der vare befundne mest skyldige, fik deres Dom, som „forderligst blev publiceret"; og for Fremtiden tillodes det Konsumtionsbetjentene under deres Visitering at lade sig assistere af Holmens Vagt og Betjente[4]. Nyboder maatte give tabt. Vel var en ny Visitation nødvendig 1721, men Haandkværnene forsvandt fra Nyboder, som nu maatte give Vindmøllerne sin Søgning og betale Malepenge, selv om det slap for Konsumtionsafgiften. Folkene søgte da at skaffe sig Fordel paa en anden Maade ved ikke alene at sælge deres Rug, men ved ogsaa at overlade Køberen til midlertidig Brug den „Konsumtionsseddel", hvormed de legitimerede deres ovennævnte Frihed for at betale Afgiften. Ved denne Besvigelse led Statskassen et nyt Tab, og et Forbud (1756) søgte at hæmme Misbrugene.

De ovenfor omtalte Mangler ved Kosten kunne til Dels finde deres Forklaring, naar vi se hen til det lave Standpunkt, hvorpaa ældre Tiders Agerdyrkning og

Landbrug befandt sig. Og hvad der yderligere forringede Kostens Kvalitet, var den Omstændighed, at Mandskabet, som havde Landtjeneste, i Reglen fik udleveret Kost af den Proviant, som var bleven til Rest paa de fra Togt hjemkomne Orlogsskibe, og som ved den langvarige Opbevaring i det fugtige Skib havde tabt sig betydeligt, tilmed da Kød og Flæsk („Sulet“) om Bord ikke opbevaredes i lukkede Tønder og Fade, men (indtil 1731) uden Dække i selve Skibskælderen, i de saa kaldte Binger. At Modtagerne af Kosten ogsaa nu fremkom med hyppige Klager over Beskaffenheden af det, de „annammede“, er under disse Omstændigheder ikke saa forunderligt; hvor vidt de indløbne Klager vare berettigede, derom skulde de Officerer dømme, som Modtagelsesdagen vare til Stede paa Proviantgaarden; men da det dog nærmest er en Smags Sag at bestemme Grænsen mellem det, der muligvis kan kaldes spiseligt, og det, der virkeligt er uspiseligt, saa vare de befalende instruerede til at have den Trøst paa rede Haand: at ikke alt i saa stor en Mængde kunde findes fuldkomment godt, og at de klagende en anden Gang kunde vente sig det bedre.

Naar Kosten skulde annammes[6], inddeltes Mandskabet af Sergenterne i Roder, og hver Rode (16 Mand) fik tilvejet, hvad der tilkom den; men for Resten overlodes det til Folkene selv at enes om Delingen. For bedre at kunne følge Fremgangsmaaden ved Delingen ville vi tage et enkelt Tilfælde. De 16 Mænd have faaet et Stykke Smør paa 64 Pund at dele. Bismerne, som ere uundværlige ved denne Handling, lejes hos driftige Spekulanter mod en ringe Betaling, saasom en

lille Klump Smør. Vejeredskabet er imidlertid ikke paalideligt og Afvejningen ikke nøjagtig, derfor bliver der en Rest til overs af Smørret, naar alle have faaet; denne Rest maa atter deles i 16 Parter. Endnu værre bliver Forholdet, naar den sidste Mand i Roden faar for lidt, thi da maa en Kvotadel fradrages de andre 15 Lodder. Er der to Kvaliteter Smør, vanskeliggøres Delingen endnu mere, dersom alle skulle have ens. Ved alle disse Udstykninger og Fordelinger svinder Smørret saaledes i Vægt, at hver enkelt Mand langtfra faar de 4 Pund, som han har Krav paa. Og hele den langvarige Forretning gaar for sig under aaben Himmel, selv om det regner eller sneer. — Sulet uddeltes paa samme Vis; Folkene huggede det itu paa nogle Egetræsbænke, som stod i det fri ved Proviantgaarden, og trak dernæst Lod om Stykkerne, eller „blindede om“, som de vare vante til fra Skafningen om Bord: en Mand maa med bortvendt Ansigt og tillukkede Øjne angive, hvilken af Bakskammeraterne der skal have det Stykke Sul, som en anden til samme Tid peger paa. Økserne, der brugtes ved Sulets Sønderdeling, medbragtes ikke hjemmefra, men lejedes af fremmede mod en Kændelse, bestaaende i et Stykke Kød. — Hvis der opkom Uenighed angaaende Delingen af Kosten, da skulde de tilstedeværende Underofficerer søge at stille Trætten ved at tilbyde deres Mægling.

Til at udlevere Kosten til de 4 Divisioner Matroser og Haandværkerstokken medgik der 5 Dage; disse „Kostdage“ vare Fridage for alle og tillige herlige Festdage for de letsindige af Mandskabet[6]. Naar disse Mennesker havde modtaget Kosten, solgte de den

straks. Som en lille Undskyldning for denne ulovlige*) Adfærd kan dog anføres, at Kosten udleveredes til alle i Flæng, hvad enten de førte Husholdning eller ikke. hvad enten de altsaa kunde drage fuld Nytte af Kosten eller ikke. Og havde Folkene ikke skællig Grund til at være mindre glade ved i den hede Sommertid at skulle nyde det salte Kød og Flæsk, som paa denne Aarstid ikke ret længe vilde holde sig friskt, ja som maaske allerede var en Smule fordærvet, naar de modtog det? I denne Betragtning havde de i det mindste én Gang faaet Medhold af Regeringen. En Skibschef ansøgte nemlig i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede om en „Forfriskning" i Stedet for det salte Kød. og da blev dette Forlangende indrømmet, dog kun for saa vidt de for Haanden værende ringe Pengemidler vilde tillade det[5]. — Men paa den anden Side kan det ikke nægtes, at adskillige omsatte Kosten, uagtet de kunde have haft god Nytte af den, og uagtet deres Hustruer med Længsel ventede paa, at de skulde komme hjem med den i god Behold. Fornuftige Koner, som vidste at tage deres Mænds Svagheder paa rette Maade, handlede klogt nok ved selv at give Møde paa Proviantgaarden samtidigt med Manden, for tillige med Børnene at være ham behjælpelig med Kostens sikre Hjembringelse. Korn og Gryn kom da i Pose paa Nakken; Kød og Flæsk blev bundet i Knippe og hængt over Armen; Smørret indsvøbtes i mer eller mindre propre Tørklæder. Og saa af Sted! det galdt blot om at slippe lykkeligt forbi Torvet, hvor Kosten i Almindelighed fal-

*) Hvo, som blev truffen i at sælge sin Kost, straffedes med 81 Slag Tamp.

bodes; det var Strækningen fra Proviantgaarden over Slotspladsen til Holmens Bro. Resten af Hjemvejen havde ikke saa store Farer. Men var der ingen Hustru til at passe paa den letsindige Mand, ja var hun ikke bedre sindet end han, og viste der sig ikke nogen Repræsentant for Øvrigheden, som med Magt vilde forstyrre Forretningen, saa gik Salget for sig. Den næste Opgave var da at sætte de indvundne Penge over Styr. Ved Bacchi og andre vederstyggelige Afguders Hjælp og til mange Brændevinshandleres og Høkeres store Glæde blev Hensigten i Almindelighed kun altfor godt opnaaet, og mange af Deltagerne i disse Udskejelser afsluttede Dagen ved at lide Skibbrud i Rendestenen eller ved at hente sig brodne Pander i uværdigt Slagsmaal. Og det var dog indpræntet disse Folk, at de ikke maatte tage Del i nogen som helst Forretning, der kunde geraade Uniformen, de bar, til Vanhæder, end ikke feje Gaden eller staa bag paa en Vogn i Mundering. Paa Kostdagene oplevede Munderingen langt værre Ting. Godt var det, at Folkene paa disse Dage ikke havde den bedste Mundering paa. — Disse bedrøvelige Skuespil opførtes hyppigst af fjerde Division, der kændtes paa sine grønne Kraver og Opslag; men ingen undrede sig over, at sligt forefaldt, naar „de grønne fik Kost". — Marinens Lovgivere synes at have betragtet de forargelige Scener paa Kostdagen som noget, der ikke kunde undgaas; thi Loven indskrænker sig til ganske spagfærdigt at give Regler for, hvem der skal hjembringe Kosten, naar den oprindelige Modtager paa Grund af sit Fylderi var ude af Stand dertil. Disse Regler kom vel stedse sjældnere til Anvendelse, alt

eftersom Tiderne og Oplysningen skred fremad; men endnu i Begyndelsen af vort Aarhundrede kunde der indtræffe Tilfælde, der mindede om de gode gamle Dage. Til Kostportionen føjedes nemlig den Gang nogle Tællelys. Disse bleve ved Vægerne trukne paa en Snor for saaledes at transporteres hjem; men naar Ejermanden af visse Grunde var temmelig voldsom i sine Bevægelser, kom han hjem med Vægerne alene, de hang nok saa trofast paa Snoren; men Tællen var forlist under Vejs.

Man skulde tro, at Kostens ofte daarlige Beskaffenhed og de mange Fristelser og Genvordigheder ved dens Modtagelse kunde have bragt denne Del af Lønningen i Vanrygte; det er dog ikke Tilfælde. Kosten var kærkommen for de fleste; den var en god Hjælp i Husholdningen, da de rede Penge vare saa knappe. Og naar Nybodersfolk havde Drengebørn, kunde disse, paa visse Betingelser, fra deres ottende Aar faa udleveret 1 Portion Rug. Naar saadanne „Rugdrenge“ bleve 12 Aar gamle, fik de en fuld Portion Kost, ganske som en voksen Mand; de kaldtes da „Kostdrenge“, som endvidere kunde avancere til „Kompagnidrenge“, medens de endnu gik i Skole (3 Dage om Ugen); alle tre Klasser Drenge modtog tillige Mundering og Underbeklædningsgenstande. Denne store Understøttelse, som Forældrene saaledes fik til deres Drengebørn, modificeredes dog i vort Aarhundrede. De Forældre, som havde 5 eller flere ukonfirmerede Børn, oppebar (efter 1814) en halv eller hel Portion Rug foruden den almindelige Ration; og ikke alle Skoledrenge fik gratis Opklædning. Understøttelsen var da ikke saa stor som

den førstnævnte, men Staten forlangte heller ikke noget Vederlag for den. — Omsider faldt da hele den gamle Institution. Proviantgaarden blev nedlagt som saadan i Aaret 1862 og afgiver nu Lokale til Generalstaben og Ministeriernes Arkiver; de Mænd i Marinens Tjeneste, som forhen vare berettigede til at modtage Kost, fik derefter Kostpenge, der beregnedes efter Torvepriserne paa de Varer, som tilforn leveredes in natura.

Noget lignende var alt tidligere sket med en anden Naturalydelse. Det var i ældre Tid tilladt Haandværkerne dagligt at hjemføre det Brænderos og de Smaaspaaner, som var Affaldet ved Mændenes eget Arbejde. Denne Tilladelse misbrugtes paa forskællig Vis, og en mere kontrolleret Uddeling af Brænde og Spaaner til hele Mandskabet kom derfor i Gang (fra „Spaanehaugen"); Haandværkerne maatte erlægge en mindre Sum for Transporten af det værdifulde Brænderos; de øvrige i Etaten fik Spaanerne uden Betaling. Men omsider konverteredes denne Ydelse i en Pengeudbetaling, de saa kaldte „Spaanepenge".

VII.

Pengelønnen. — Privat Arbejde. — Lavstvang. — Tidlige Ægteskaber. — Friseddel. — Stadsmusikanten. — Huslighed. — Pension. — Søetatens fattige. — Forhold under Kristian den fjerde. — Pengemangel under Frederik den tredje. — Stor Nød under Kristian den femte. — Nyboders Vagt. — Holmens Laage. — Tappenstreg. — Klokkelydning. — Nyboders Inspektør.

Vare de Lønningsdele, som Staten leverede in natura (Huset, Munderingen, Kosten) unægteligt ikke

frie for Ufuldkommenheder, saa kunde vore Folk dog trøste sig med, at Pengelønnen, hvis Størrelse jo var konstant, vilde bøde paa alle disse Mangler, og at Udkommet ved den var nogenlunde sikret. Men den var dog hverken rundelig eller rigelig; man maatte spare paa enhver Maade for ikke at komme til kort, og man maatte være om sig for at finde en eller anden Biindtægt, som kunde yde Subsidier, naar Kongens Løn viste sig utilstrækkelig til at bestride de allernødvendigste Udgifter. Vi forbigaa helt den Indtægt, der kunde haves ved paa ulovlig Maade at udleje Huset til logerende, at udlaane Haandkværne, Konsumtionssedler o. desl. Selve Kongens Tjeneste kunde give en eller anden Biindtægt f. Ex. ved Arbejde ud over den sædvanlige Tid, eller naar det tillodes Folkene i strænge Vintre at indise private Handelsskibe i Havnen; men særligt sidstnævnte Bierhværv var dog ilde set af Regeringen, som 1709 fandt sig foranlediget til at korte og indeholde lige saa meget i Folkenes Lønning, som de havde fortjent ved Isningen, da Hans Majestæts Arbejde „formodentligt“ var blevet forsømt for det private Erhværvs Skyld[1]. Det skulde ikke give Lyst til at søge Fortjeneste ved det samme Arbejde en anden Gang. Derimod vidste Nybodersmanden næsten al Tid at skaffe sig nogen Extrafortjeneste i „Byen“, hvor han fandt Folk, hvem han kunde være til Nytte, eller hos hvem han kunde afsætte sine Frembringelser. Det var vist nok forbudt at holde Værksted i Nyboder, men Beboerne arbejdede dog hjemme som Drejere og Snedkere, som Smede, naar der ikke behøvedes Ild til Arbejdet, ja endog som Skræddere og Skomagere; thi det var jo f. Ex.

Matrosens Pligt at holde sit eget Tøj i Orden, „frit for Huller, og se det opløbne og sønderrevne samt en eller anden Brøstfældighed forbedret eller flyet“; — og derved lærte han saa meget, at han ogsaa turde paatage sig Arbejde for fremmede. Ved denne Virksomhed i Hjemmet havde man til Dels Loven paa sin Side, skønt Lovgiverne kun langsomt løsnede de stramme Baand, som Lavstvangen snæverhjærtet lagde paa al Arbejdsvirksomhed. Man begynder (1725) med at frigive enkelte Haandværk, f. Ex. Rebslageriet: det maa alle, som ere oplærte deri, uhindret øve i Nyboder, og de maa sælge, hvad de have forarbejdet. 1735 fik Haandværkerne Tilladelse til at arbejde for hverandre indbyrdes med Koner og Børn, „ligesom de militære og Matroserne“; 1738 tillodes det Marinens afskedigede Folk uden Skat at ernære sig ved Haandværk; de skulde anses lige med Byens Haandværkere og nyde Lavsrettigheder (1742), ligesom ogsaa Holmens Mestre kunde optages i Byens Lav (1736). 1752 bemyndigedes endelig ogsaa de endnu tjenende til at arbejde hjemme „med egne Hænder, hvad de i deres Ungdom havde lært“; men da det ikke var tilladt Folkene at købe eller sælge noget som helst uden deres Kompagnichefs Minde, sætter Forordningen af 1784 først Kronen paa Værket ved at tilstede Nybodersfolk at arbejde for alle og sælge til alle. Der maatte dog alligevel iagttages en vis Forsigtighed, for at ikke de forskællige Haandværkslav, som vedblev skinsygt at vaage over deres Standsinteresser, skulde kunne klage over Indgreb i Lavsrettighederne og saaledes fortsætte den „Forfølgelse“, som maa være begyndt tidligt i Nyboders Liv, siden

den allerede omtales ved Aar 1684[2]. — I denne Kamp for Livets Ophold stod Nybodersmanden ikke alene, ogsaa Kone og Børn kunde paa forskællig Vis fortjene lidt til fælles bedste, dels ved Haandarbejde, som ved at spinde for Sejldugsfabrikken, dels ved en ringe Handel med Fisk, Grøntsager o. desl. De have haft Kvinderne i Skipperboderne til Forbilleder, thi 1620 klages der over disses Handelsvirksomhed: „the Mend, som boe vdj K. M.s nye bygde Huse vdi Holmens Sogn, thieres Hustroer bruge een stor Høckeri och Forprang, menige Byes Indbyggere till Affbreck."

Alle Betingelser for at grunde et Husliv vare tidligt til Stede for Nybodersmanden; derfor indgik han i Almindelighed Ægteskab i en ung Alder. Sin Ægtefælle hentede han sædvanligt fra den samme ejendommelige Samfundsklasse, hvorfra han selv var udgaaet; det var jo heldigt, at hans Livsledsagerinde ikke var fremmed for de Forhold, hvorunder hun i Fremtiden skulde leve; Hensyn til Formue eller sligt skulde ikke volde Vanskeligheder ved Partiets Stiftelse, da begge Parters Kaar omtrent vare lige; naar Brudgummen var en Haandværker i første Klasse og lønnedes med en „Rigsmark" d. v. s. 20 Skilling om Dagen, da agtedes han som „Rigsmarksmand" for et rigtigt godt Parti.[3]

Havde den udkaarede givet sit Ja, maatte man erhværve sig den vigtige Friseddel, en Opfindelse fra Midten af forrige Aarhundrede. Friseddelen udstedtes uden Betaling af Kompagnichefen, naar han skønnede, at „Karlens" Alder, Opførsel og Husholdning saa vel som „Kvindemenneskets" Skikkelighed, Vindskibelighed

samt gode Navn og Rygte gjorde det sandsynligt, at begge Parter kunde være tjente med den attraaede Forening. Kompagnichefens faderlige Myndighed var saa stor, at han kunde hindre Ægteskabet, hvis hans Dom over de forlovede var ugunstig. Men var hans Samtykke og Friseddelen erhværvet, foreviste man sidstnævnte for Provsten ved Bremerholms Kirke, der forsynede Seddelen med sit Vidisse. Den saaledes paategnede Attest traadte ganske i Stedet for Trolovelsesceremonien, der tidligere havde været i Brug. Inden Vielsen kunde gaa for sig, krævedes den sædvanlige Forloverkavtion; men formaaede en Mand af Mangel paa Bekændtskab ikke at stille Forlovere, slap han med for Kombineret Ret edeligt at forsikre, at der intet var til Hinder for hans forehavende Ægteskabs lovlige Fuldbyrdelse. Bryllupet maatte staa senest 8 Uger efter Friseddelens Udstedelse og i Holmens Kirke, hvor saa Bruden end boede; men i Reglen flyttede de forlovede sammen, straks efter at de havde faaet Friseddelen i Hænde, og fulgte heri en gammel Skik, som grundede sig paa en fejlagtig Opfattelse af den kirkelige Trolovelses Betydning. Men skulde det Slag ramme de forlovedes Lykke, at den ene af dem døde i Løbet af hine to Maaneder, og inden Bryllupet havde kunnet finde Sted, da skulde i Følge Loven den efterlevende „i alle Maader“ anses for den afdødes Ægtefælle. Saaledes var Friseddelen mere end en Trolovelse; den var en Art borgerlig Vielse, der i visse Tilfælde kunde træde i Stedet for den kirkelige.

Greb Døden ikke ind, da skulde Bryllupet staa. Kompagnichefen skyndede paa, for at de 8 Uger ikke

skulde blive overskredne. Det galdt da, om man ikke havde glemt Stadsmusikanten[4]; thi han havde en Fordring paa alle Brudefolk i Nyboder. I Stadsmusikantens Privilegier af 1728 fandtes der blandt andre Bestemmelser ogsaa den, at han af Skibsfolk, som vilde indlade sig i Ægteskab, skulde nyde 4 Mark, eller 1 til 3 Mark, naar deres Fattigdom talte for en Nedsættelse i Afgiften, som i øvrigt skulde erlægges, selv om Brudefolkene slet ingen Musik forlangte til deres Bryllup; førend de havde affundet sig med ham, kunde de ikke blive viede. Afgiften var saa meget mærkeligere, som den kun afkrævedes de menige, ikke Officererne eller de kongelige Betjente, om hvilke Privilegiet intet mælder. Efter 1764 kunde de menige dog glæde sig over, at Retten til Afgiftens Opkrævning kun blev tilstaaet den daværende Stadsmusikant for hans personlige Vedkommende, uden „Consequence“ for Eftermanden, og at Afgiften blev nedsat til det halve Beløb. Den maa vel have sin Oprindelse fra den Tid, da Musik blev anset for højt fornøden ved et Bryllupsgilde. Aar 1645 gives der saaledes „Skibstrommeterne“ Eneret paa at „opvare“ med Musik til de kongelige Tjeneres Bryllupper, som tilhøre Holmens Kirke; ja naar det 1635 tillades Holmens Skolemester at opvarte Sognefolkene med Musik og Sang af Skolebørnene paa Højtidsaftnerne, da tør vi maaske antage, at Bryllupsaftnerne ikke ere udelukkede i denne Bestemmelse, og at Musiken allerede paa den Tid ikke har manglet ved de „finere“ Giftermaals Festligholdelse i Nyboder.

Ægtemanden kunde ikke love sin Hustru at holde Tjenestepige, dertil var der ikke Raad, og det var et

Spørgsmaal, om Loven tillod det[5]; men Manden kunde selv udføre en hel Del af den grovere Pigegærning. I det mindste véd vi[3], at de Nybodersmænd, som under Navn af Ordonanser, Jolleroere, Dagvagter, Oppassere, Løbere o. s. v. brugtes til Befalingsmændenes „particulære egen Nytte“ ved at gaa til Haande i disses Huse, og som tit gjorde Gavn for en Tjenestepige, vare særdeles skattede af deres Herskab for den Paalidelighed og Samvittighedsfuldhed, som de udviste i deres Gærning. Og hvad Manden ofte fra Barnsben*) havde maattet gøre for andre, kunde han jo sagtens udrette for sin Hustru og i sit eget Hus og Hjem. Det var ingen Skam for ham paa Fridagene at overtage en Barnepiges Rolle, vaske Børnene, klæde dem paa, give dem Mad, lægge dem til Hvile i den Vugge, han selv havde tømret; hvad skulde der vel være i Vejen for at vaske et Gulv hjemme, naar man saa tit havde været med til at spule et Dæk? Forlangtes det, kunde han ogsaa dreje Haandkværnen, ælte Dejgen og tage Del i Konens øvrige Gærning; hun var jo til Gengæld villig til at hjælpe ham med at erhværve det daglige Brød. — De faa Byærinder, som behøvedes, udrettede Børnene, naar de voksede lidt til: de maatte da baade kunne svare til de betroede Penge og have nogen Øvelse i at bære f. Ex. en fyldt Skaal uden at spilde noget af Indholdet. Dette var et Kunststykke paa den daarlige Brolægning; blot et eneste Fejltrin, blot et lille Sideblik til en kær Legekammerat, for ikke at

---

*) Officererne ved Kompagnierne var det forundt at have til privat Assistance en af de i fast Nummer staaende Drenge, „som kunde undvære at gaa i Skole“.

tale om et kejtet Forsøg paa at sætte Skaalen fra sig for et Øjebliks Fornøjelses Skyld, — straks strømmede Vædsken over Bollens Rand, og Moder led et Tab, som hun opdagede med Lethed, og hvorover hun ikke blev glad. Næste Gang maatte man passe bedre paa. — Thi kun, naar alle vare enige om at arbejde i Hjemmets Tjeneste, kunde Nybodersfamiliens Existens anses for nogenledes betrygget.

Opnaaede en Familiefader her ude som Kongens Tjener at se Alderdommen nærme sig med skrøbelige Dage, der ikke tillod ham at arbejde længere i hans tidligere Virkekreds, saa kunde han dog med Sindsro gaa den Tid i Møde, thi der var tilsikret ham en Efterløn, en Pension. Dens Størrelse var vel i lange Tider ikke fastslaaet og til enhver Tid saare beskeden, men Pengene vare dog nyttige ved Siden af de forskællige Naturalydelser, — især Huset og Kosten, — som han beholdt, selv om han blev afskediget; og tillige havde han Udsigt til som Prammand ved Værfterne eller som „Timarksmatros“ i Spaanehaven[6] at faa et eller andet let Arbejde, der ikke oversteg hans Kræfter og dog kunde forskaffe ham en lille Indtægt. Og naar han døde, vilde hans efterlevende Enke forhaabentligt blive indstillet til at nyde en ringe aarlig Understøttelse, som under saadanne Omstændigheder ikke var at foragte.

1595 blev en gammel Kongens Tjener, som havde mistet sin Førlighed paa den danske Flaade 1567, indlagt i Helligaands Hospital, en Stiftelse for syge og svage. Han kan maaske betragtes som Søetatens første Pensionist af Underklasserne. 1626 blev der

paa lignende Maade sørget for en Skibstrompeter, der optoges i den samme Stiftelse, som rigtig nok nu var flyttet til Gammel Vartov (paa Strandvejen); og da Hospitalet havde fundet Plads i Ny Vartov uden for Østerport, modtog det (1633) til Forsørgelse blandt andre ogsaa 7 Baadsmænd fra Holmen. Dog ophørte man snart med at forsørge de utjenstdygtige paa denne Maade; man var allerede for længe siden begyndt at give dem en lille Pengeunderstøttelse. Saaledes havde hin Skibstrompeter fra 1626 nydt sine Maanedspenge af Rentekamret, inden han blev indlagt paa Hospitalet. Der tales ogsaa 1645 og 56 om en Sum paa 1000 Rdl., som er bestemt for fattige „Bodsfolch", der i Rigets Tjeneste have lidt Skade, og for „de hendøde Bodsmends efterlatte vedtørfftige Quinder och Børn". Summen er tillagt Baadsmændenes Sygehus, det senere Søkvæsthus, som skal udrede disse Understøttelser, og Udviklingen slaar saaledes ind i det Spor, som den fulgte i en lang Aarrække. 1680 gives der „Naadespenge" til 31 gamle og svage saa vel af de meniges Klasse som af Officerernes og Skippernes [7]; de meniges Pension har allerede nu den Størrelse (16 Rdl. aarligt), som den beholdt et helt Aarhundrede igennem. 6 Aar efter foreslaas en Del gamle og svage blandt Holmens Folk til „Pensioner" [8]. Disse Understøttelser gaves kun, for saa vidt Pengemidlerne vare disponible, og kun til de mest trængende, uden at Regeringen syntes at betragte sig som forpligtet til at hjælpe enhver gammel Tjener; enkelte bleve ogsaa affærdigede med en Sum én Gang for alle [9]. Frederik den fjerde, — som (1700) anvendte en i Søetaten ellers temmelig ukændt Pensioneringsmaade, idet han tilstod Baads-

mandsenker et Naadsensaar, hvori de nød baade „Husværelse og Deputat“,[10] — kan i øvrigt for Søetatens Vedkommende nævnes som det moderne Pensionsvæsens Fader. Han lod (1721) Søkvæsthuset udrede 200 Portioner à 16 Rdl. aarligt til de menige, der vare blevne udygtige til Arbejdet. Pensionernes Antal udvides 14 Aar derefter; men Kvæsthusets Kasse kan ikke bære den forøgede Byrde ved egen Kraft, og Mandskabet maa derfor udrede 1 Procent af sin Gage til Pensionsfonden. Der findes ogsaa voteret smaa Enkepensioner paa Marinens aarlige Betalingsreglementer; vanskabte Børns Underhold maatte Kvæsthuset paatage sig[11]. — De meniges Pension regnedes nu af Regeringen for en Fattigunderstøttelse. Fra Midten af det 18de Aarhundrede kaldes de pensionerede lige frem „fattige“, om der end gøres Forskæl[12]. Foruden dem, der efter 20 Aars Tjeneste paa Grund af Svagelighed fik Pension („Kvæsthuspensionisterne“), understøttedes ogsaa andre Mænd, som af samme Grund maatte forlade Tjenesten, men inden ovennævnte Tids Forløb; de fik 2 à 3 Mark om Maaneden i „Fattigpension“ (foruden Naturalydelserne) og kaldtes „Almisselemmer“. Saadanne fandtes 1768, men allerede 70 Aar i Forvejen træffe vi Pensionister, hvis Stilling var ganske den samme[13]. Den tredje Klasse „fattige“, som Søetaten havde at forsørge, var Løsgængerne, der vare anholdte for Betleri. De fik Føde og 4 Skilling om Dagen for at plydse Værk paa Søkvæsthuset, hvor de vist nok vare indespærrede. De førte Navnet „Kvæsthusets fattige“. Medens „Almisselemmernes“ Pension i Aaret 1772 beløb sig til 8000 Rdl., vare Udgifterne til „Kvæsthusets fattige“ endnu større,

(9000 Rdlr.), idet Tallet paa disse fattige ansloges til 200. De bleve i Aaret 1805 overdragne til Københavns almindelige Fattigvæsens Forsørgelse og have vist hverken vundet eller tabt ved Forandringen; derimod maa det i høj Grad beklages, at Søetaten (1814) fandt sig foranlediget til at lade de to andre Klasser fattige (Pengepensionisterne) overgaa til Fattigvæsnet, som paatog sig at sørge yderligere for disse Folk, hvis Pensionens Beløb viste sig at være utilstrækkeligt til deres Underhold. Søetatens Mandskab skulde da kunne indlægges som Lemmer paa Fattigvæsnets Stiftelser, som for at blive i Stand til at modtage det forøgede Antal lejede en Fløj af Søkvæsthuset[14]. Det kan ikke nægtes, at det maa have været haardt for mangen gammel, tro Kongens Tjener at modtage sin Efterløn som en Almisse af Fattigvæsnet, medens han kunde anse sig berettiget til at modtage den af Kongens Haand. — Denne Ret er nu anerkændt, idet alle Pensioner udredes af Statskassen.

Betingelsen for vore Familiers gode Udkomme var deres egen Vindskibelighed, Flid og Sparsommelighed, naar man blot kunde gøre Regning paa Pengelønnens Udbetaling i rette Tid og uden Afkortning. Udeblev Gagen, da stod Nøden for Døren, thi Lønnen var saa knap tilmaalt, at der ikke kunde lægges noget op til en Nødskilling. Det maatte jo synes utænkeligt, at Staten skulde blive insolvent, men selv om det utænkelige alligevel indtraf, da maatte de smaa jo al Tid være sikre paa først af alle at modtage den ringe Løn, der tilkom dem. Og dog er det hændet flere Gange i Nyboders Levetid, at baade Staten paa Grund af Penge-

mangel maatte standse med Udbetalingen af Lønningerne, og at Nyboders Folk langt fra vare de første, som fik noget, naar Staten atter kom lidt til Kræfter. De trange Tider, som Nyboder da maatte gennemgaa, have ikke indvirket heldigt paa dets Moralitet og Karakter; men Nøden var ogsaa flere Gange saa stor, at der skulde megen Aandskraft til at bestaa i Prøvelsens Stund. Nyboders Historie har et stærkt tragiskt Anstrøg, thi alle Hovedpunkter i Nyboders eget Levnetsløb falde sammen med de forskællige Afsnit i Pengelønnens lidet lystelige Historie.

Under Kristian den fjerde blev Lønnen i Reglen udbetalt til de rette Terminer; i det mindste lød der ikke Klager over det modsatte, men der kan i denne Konges sidste Dage paavises Tegn paa Statens Svækkelse; saaledes blev det faste Mandskab, der oprindeligt bestod af 1500 Mand, reduceret til 600; de faste Haandværkere brugtes kun til Reparationsarbejder, medens Nybygninger overtoges i Entreprise af private Skibsbygmestre. Og naar Kongen 1647 maa udstede den Befaling, at de aftakkede af Holmens Folk skulle forblive under Holmens Jurisdiktion, indtil de „fulldkommelig bliffuer afbetalt," da kan kun Pengemangel have været Grunden til, at man maatte afskedige Folkene uden straks at kunne give dem deres Betaling. Mærkeligt er det Fjendskab, som vore „Baadsmænd" nærede mod Studenterne ved Københavns Universitet paa Kristian den fjerdes Tid. Disse, hvis hele Optræden skæmmedes af et udpræget Hovmod, parret snart med Pedanteri, snart med Raahed, og som i Trediveaarskrigens Tid havde optaget ikke faa uheldige tyske Elementer i deres Midte, vare

en Vederstyggelighed for Baadsmændene, som derfor trakterede dem med Trusler og Undsigelser og efter Tid og Lejlighed lod de latinske Rygge og Sideben smage drøje Stød af barkede Næver eller ved en Regn af Stene, udslyngede med sikker Haand, gav disse foragtelige „Pér Cauda'er" en nyttig Lære om det urigtige i at indlade sig med den raa Kraft. — Den følgende Konge, Frederik den tredje, bragte Mandskabet op til dets tidligere Styrke; men Pengemidlerne tog af; den største Del af Gagerne ved Marinen var ikke betalt. Matroserne forsamlede sig da (1649) uden for det kongelige Slot og forlangte under Trusler, hvad de havde til gode; der blev tilsagt dem et Fjerdingaars Løn, og de slog sig til Taals. Men samme Scene gentog sig næste Foraar; de faste Folk vare nu tillige misfornøjede over en vilkaarlig Masseafskedigelse, som havde fundet Sted. De ikke alene samlede sig i Skarer og sammenrottede sig, men de understod sig „end och voris fornemste Tienere paa Gader och udi deris Huse i Haabetal at søge, forfølge och med vbeskedelige Ord offuerfalde." Dog maa vi ikke glemme, at disse Mænd, som den Gang vare saa hurtige til at klage, udmærkede sig i den følgende Svenskekrig baade til Søs ved Falsterbo under Henrik Bielke og til Lands ved Københavns Belejring, da de under Niels Juels Kommando forsvarede Byen mod Søsiden og tillige udgjorde nogle Kompagnier af Besætningen paa Volden mod Landsiden. Ved et af de første Udfald, som København foretog, indlagde „Baadsfolkene" sig megen Berømmelse, da de bevæbnede med Økser og Morgenstjærner stormede en fjendtlig Redoute ved Vesterport og nedhuggede Besæt-

ningen. — Krigen endtes, og det blev klart for alle, hvor „elendig“ Landets hele Tilstand var; de Bestræbelser, man gjorde for at komme Staten til Hjælp i dens Nød, førte til Regeringsforandringen 1660 paa Rigsdagen i København. Denne Rigsdag var som bekændt indkaldt for at skaffe Kronen forøgede Indtægter især til en større Hærstyrkes Underhold, hvis Nødvendighed atter motiveredes ved den bedrøvelige Erklæring, at „Flaaden ikke var udi den Tilstand, at man nogen Defension deraf kunde have.“ Selv om disse Ord kun bleve anførte som et Paaskud, der skulde give det første Stød til Statsomvæltningen, indeholdt de dog den fulde Sandhed. Derfor maatte Flaadens og Mandskabets Vilkaar nødvendigvis ogsaa drøftes af Stænderne. Naar Borgerstanden foreslog, at „alle Holmens-, Tøjhus- og Proviant-Tjenere hellere burde aflægges med Penge end med Proviant,“ saa nærede den „ufri“ Stand dette Ønske ikke saa meget af Interesse for hine „Tjeneres“ Vel som af Skinsyge mod de høje Herrer, der havde overtaget Leverancer til Søetaten, thi efter Borgernes Mening burde alt indkøbes mod Kontant hos den, „af hvem best Kiøb kan haves“. Saa vel Adelsmændene som Borgerne indsaa Nødvendigheden af at indskrænke sig til at holde en „maadelig Flode“, efter det „Qvantum“ Penge, som kunde skaffes til Veje dertil; men de højbaarne hævdede endvidere, at „det udi sig selv bør eragtes, Flooden ikke alleeneste at reparere og completere, men endogsaa altid at holde udi Bereedskab vel besatt med Folk og tilbørlig Amunition forsørget“. Adelen havde altsaa, i Modsætning til Kongen, aabent Øje for den Betydning, som maatte til-

lægges Nyboder og dets Mænd. — Arveregeringen blev indført, og Admiralitetet, som tidligere for det meste var optraadt som en dømmende Myndighed, omdannedes til Kollegie, men Pengemangelen var lige følelig i de nærmest følgende Aar; man solgte af Flaadens nye Skibe, man solgte af Nyboder, uden at Indtægten af disse Salg kom Søetaten eller dens faste Mandskab til gode.

Lige saa glimrende som den nu følgende Periode var for Marinen i det hele, lige saa drøj en Tid var det for Mandskabet. I den daværende Konge, Kristian den femtes første Regeringsaar, som henrandt i Fred, indflød Pengene nogenlunde rigeligt, og Kongen selv rostes for sin Interesse for Søetaten.

Han selv sig allesteds u-mager
og vil, saa vidt som hand for Statens andre Sager
kan have Tid og Frist, selv være Tilsiuns Mand,
at alting i sin Skik og Orden føres kand.

Der fortælles os, hvor godt han sørgede for Mandskabets Velvære:

Hand lønner Folket af, og dertil selv forstrækker,
hvad den tillagte Sum og Indkomst ey tilstrækker.

Men det var desværre kun i Fredens Dage, at Kongen viste vore Folk denne Omsorg, den synes at have tabt sig i den følgende Tid. Thi nu kom Krigen med sine Genvordigheder: med Sygdom, som angreb Mandskabet i Tusindvis og end ikke skaanede Admiralen, Kurt Adelaer, som døde af Soten; med smal Kost om Bord; med forøget Arbejde paa Holmen. Dog hvilke herlige Dage oplevede Marinen ikke; ingen Fjende syntes at kunne „bestaa mod Danmarks Juel i Strid“; Navnene Gulland, Øland, Møn, Køgebugt betegne lige saa mange

blodige Sejrskranse, hvilke det danske Folk indtil sin sidste Stund vil betragte med Stolthed og Beundring. Kunde Mandskabet ikke være stolt af at kæmpe under en saadan Admiral, der førte det fra Sejr til Sejr, selv om det ogsaa maatte døje meget ondt i denne Kampagne? Men Krigen blev ført „paa Kredit"; en Befaling fra 1678 om, at Haandværkerne m. fl. skulde have deres Løn frem for alle andre, røber den herskende Pengeforlegenhed og kan give os en Forklaring paa, hvad der forefaldt samme Aar, da en Del Søfolk samlede sig for at plyndre og forøve „Tumult og Gevalt" i Staden[15]. Men først efter Freden (1679) blev Nøden stor i Nyboder. Flaaden vedblev at gøre store Fremskridt, men krævede ogsaa strængt Arbejde af Folkene. 1680 inddeltes de faste Søfolk i „Eskadrer" og arbejdede hveranden Dag paa Holmen, men det mærkedes straks, at Mandskabet, inddelt paa denne Maade, ikke vilde forslaa til Værket. Der skete da 1688 en Forandring, som langtfra var nogen Lettelse for Mandskabet: det sondredes i 3 „Delinger", hvoraf én Deling skulde være paa Arbejde, én paa Vagt og én have Frihed hver sin Uge. Der var nu saa meget at udrette paa Holmen, at Matroserne maatte fritages for Jordarbejdet med Hjulbøre ved Søbakkerne (Muddermaskinerne), hvilket Garnisonens Soldater overtog mod Betaling[16]; men det værste var, at Holmens Folk, som i den strænge Tid nok kunde have al mulig Opmuntring*) behov, netop i denne Tid maatte vente forgæves paa

*) Det maa dog fremhæves, at Strafpengene (Bøder for Forsømmelser), hvoraf der naturligvis vare faldne mange i disse slemme Tider, bleve eftergivne de 30 Kompagnier Matroser for Aaret 1692[17].

deres Løn. Statens Gæld, som én Gang var grundlagt ved Krigen, voksede nemlig stadigt. Saaledes skyldte man 1686 Søetatens ikke talrige civile Betjente 83,500 Rdl. i resterende Gage. Og Forlegenhederne tog ikke af i de følgende Aar. Ved Udgangen af 1688 var der ikke Midler til Betaling af Baadsmændenes Afregningspenge, Folkene maa lade sig nøje med at modtage 2 Skjorter hver i Stedet for rede Penge. Og selv om man 1689 lagde Planer til de „gamle Aarstjeneres tilbagestaaende store Restancers Betaling", saa skete der vist ikke meget i Virkeligheden[18]. I Aaret 1690 havde Mandskabet 187,000 Rdl. til gode for de sidste fem Aar, men trøstedes i Kongens Navn med det Løfte, at denne Sum skulde blive betalt „saa snart som muligt"; — næste Aar udgjorde den nystiftede Gæld dog to Tredjedele af den anførte Sum; endnu to Aar derefter (1693) er Gælden uformindsket, og nu maa de deputerede indgaa med en Forestilling til Kongen og underrette ham om Sagernes bedrøvelige Stilling, „hvorover Mandskabet er i stor Nød". Vi kunne fatte, hvilken Elendighed der maatte herske i Nyboder, naar vi høre, at Staten det nævnte Aar skyldte Mandskabet ikke mindre end 267,000 Rdl.; det var da nøjsomt af Folkene, at de, — som de erklærede, — vilde være tilfredse med at modtage blot Halvdelen af denne Sum, naar de saa for Fremtiden fik deres Penge „prompte" hvert Kvartal. Dog ikke alene en saadan tækkelig Nøjsomhed har hævet sin Røst i Nyboder; en Misfornøjelse, som ganske vist ikke var uden Grund, har ogsaa givet sig til Kende ved lydelig Knurren og Uro i den store Skare; for at genindføre den offentlige Fred, som de højrøstede

Klager havde forstyrret, maatte Regeringen gribe til det Middel at oprette en Vagt i Nyboder til Ordenens Overholdelse (1694). Gælden, der var Grunden til hele Forstyrrelsen, var man derimod ikke i Stand til at klare i mindste Maade, men da den nu androg 277,000 Rdl., blev man dog noget betænkelig og traf Foranstaltninger til dens endelige Betaling. Skipperboderne solgtes ved Avktion; ved de indkomne Penge tilfredsstilledes Officererne saa vidt muligt; Mandskabet maatte vente en Stund endnu. Folkenes Lønning blev nu vel nøjere bestemt [19], og Fremtiden kom derved til at ligge lysere og mere lovende for dem; men vilde Søetaten fremtidigt være i Stand til at opfylde sine Forpligtelser, den øgede stadigt sin Arbejdsstyrke, skønt den havde Vanskelighed nok ved at lønne det for Haanden værende Mandskab? Haandværkerne [21] havde kun faaet en Fjerdedel af, hvad de havde til gode, „en Gang for alle" (1695). Nogle menige Enker og Børn tilkom der 6000 Rdl.: af dette Beløb fik de kun en Tredjedel [20] og bleve „dermed ganske afviste" (1694). Kongen maa fremdeles i sine sidste Regeringsaar udstede Befalinger om, at noget af Gælden skal betales, og 1701, ja maaske endog 1704, altsaa under Frederik den fjerdes Regering, tales der endnu om de gamle Restancer fra den forrige Konges Dage [22].

Den 18de November 1693 havde Kongen undertegnet en Resolution om „en Vagts Anordning i de Nye Boeder og en corps de gardes Opbyggelse samme Steds". Vagtbygningen fik sin Plads ved Adelgade mellem Enhjørningsgade og Ulvegade og er sandsynligvis tagen i Brug 1694. Den bestod til 1787, da

den tillige med en Klokkestol, — som altsaa senere maa være kommen til, — blev overladt en Murmester Peterman til Nedbrydelse, hvorefter en ny Vagtbygning med Sprøjtehus og Klokkestol blev opført paa den nedbrudte Bygnings Grund[23]. Den nye Vagt udmærkede sig hverken ved særlig Skønhed eller imponerende Størrelse; den er ganske i Nybodersstilen. — Fra Nyboders Vagt drog den Vægterskare ud, som i vort Aarhundrede vaagede over Nyboders Nattero; ogsaa Gadefogderne eller de senere „Gadekommissærer“, der varetog den offentlige Renlighed, fik deres Station her. Vagten kommanderedes af en Sergent, som stod under Chefen for Gammelholms Hovedvagt. Sergentens Instrux paalægger ham at holde nøje over, at der intet Steds er Støj og Klammeri; formærker han Allarm, sender han Vagtfolk hen at se den stillet, og frugter det ikke, lader han den mest opsætsige „arretere“. Dette Paalæg udførte Vagtmandskabet med saa stor Nidkærhed og saa liden Takt, at dets Optræden snarere skulde vække end dæmpe Tumult. Naar det hed: „der er Vagten!“ da var det Signal ikke blot til Flugt, men til Hujen og Skrigen. Og man vidste at tage sine Forholdsregler for at undgaa Vagtens spejdende Blikke. En Nybodersmand havde en Fiskehandlerske til Hustru. Naar Dagen var til Ende, og hun kunde ventes hjem fra sin Handel, sagde Manden, der kændte hendes Skødesynd, til sin Søn: „Johannes, min Dreng, gaa ned i Adelgade og se, om Mo'r er fuld; er hun det, saa bed hende om at gaa hjem ad Borgergade; thi gaar hun ad Adelgade, saa tager Vagten hende“.[3] — Var der Allarm et eller andet Sted i Nyboder, og de

fredelige Beboere fik i Sinde at rekvirere Vagten, burde de dog helst betænke sig to Gange derpaa, thi Rekvirenten blev for en Sikkerheds Skyld anholdt af Vagten, sammen med Ophavsmanden til Forstyrrelsen. I Nyboders Vagt, hvis Arrest af erfarne Kændere tituleredes med Navnet „Hundehul“, sad ingen Arrestant længere end én Nat; efter den Tidsfrist blev han under Bevogtning ført til Gammelholm, hvor Holmens Chef, under hvis Jurisdiktion Nyboder hørte lige indtil 1816, havde sin Bolig. Transporten gennem Byens Gader vakte megen Opsigt, og Hovedpersonen blev først fri for de mange nysgærrige Blikke, naar han var vel gæmt i Gammelholms Hovedvagt. Denne Bygning havde det gængse Navn „Holmens Laage“, hvilket fra Begyndelsen kun var Betegnelsen for selve Indgangsporten til Holmen, dernæst for hele det tilgrænsende Terræn, — saaledes laa Baadsmændenes Sygehus indtil 1628 „udj Bremerholmes Laage“; — og endelig fik alene Vagtbygningen dette Navn. — I Gammelholms Arrester ventede der den anholdte nye Genvordigheder. Hans Lidelsesfæller her inde modtog ham med aabne Arme i det glade Haab, at han vilde traktere med Drikkevarer til Velkomst. Indvilgede han ikke straks, saa anvendte Arrestanterne Vold imod ham, og han var kun én mod saa mange. Fandt de ikke Kontanter hos ham, trak de Klæderne af ham; ved et Bud, som mærkværdigvis al Tid var rede, blev dernæst hans Tøj sat i Pant og Velkomsten bragt til Veje; og de kaade Drikkeviser lød nu ud over Dødens stille Have, Holmens Kirkes Urtegaard, — Naboen til Hovedvagten, — indtil Justitskvartermesteren skred ind og gjorde en

Ende paa Lystigheden for denne Sinde. Endnu en anden Genvordighed, som ikke endte med Lystighed, truede vor Arrestant, naar han var kommen inden for Fængslets Mure. Det var Smitsot. Søetatens Styrelse selv kaldte Vagtens Lokaler for „snævre, stinkende og usunde Fængsler“, man kan da vel tænke, hvorledes de omtaltes blandt Menigmand. Især vare Kælderarresterne berygtede. Vagten, der var overfyldt med Arrestanter, blev saa inficeret, at 4 Mænd, som sad her inde, døde ved Foraarstide 1782 af Sygdom, foranlediget ved de usunde Omgivelser; og den blandt Arrestanterne opstaaede Sot blev ogsaa bragt ud til Nyboder, hvor flere bleve angrebne. En Ombygning af Vagten, hvortil Holmens Kirke maatte levere Grund af sin Urtegaard, fjærnede for en Del disse beklagelige Mangler.[24] — Under vor Omtale af Nyboders Vagt maa vi ikke forbigaa „Tappenstregen“, som udsendtes fra Vagten. Den nævnes 1713, men er sandsynligvis langt ældre.[25] Naar det var blevet mørkt, og „Tapto“ var slagen, maatte ingen Underofficer eller menig vise sig paa Nyboders Gader; men de, som Patrouillerne derefter traf paa, bleve straks „opbragte“ og forvarede, med mindre de havde forsynet sig med Passereseddel. Det er ikke en Menneskealder, siden Tappenstregen endnu gik gennem Nyboders Gader, men den havde til sidst mistet al Betydning. Den trak op fra Vagten, drog ned ad Borgergade, bøjede om ved Delfingade og lagde Vejen hjem ad Rigensgade. Først marscherede en Underofficer eller en Vægter, stærkt væbnet med en Lanse, dernæst en Trommeslager, der med Færdighed behandlede sit Instrument, og endelig kom Bag-

truppen, som bestod af to Vægtere, med Lansen paa Skulder. Det yderst alvorsfulde ved hele Optoget kunde dog ikke afholde Drenge fra at løbe bagefter og danne en frivillig Arrieregarde.[3] — Og fra Nyboders Vagt endelig lød Klokkens klare Toner i den tidlige Morgenstund for at kalde Mandskabet til Arbejde paa Holmen. Samtidigt svarede Klokkerne paa Gammelholm og Nyholm. Men medens Nyboders Klokke al Tid har maattet være fornøjet med en simpel tjæret „Stol“ eller Galge, have dens højrøstede Søstre paa Holmene i gamle Dage ladet deres Stemmer høre fra et smukkere Stade; paa Gammelholm havde Klokken sin Plads oven paa Hovedmagasinbygningens Midtpavillon (opført efter 1737*)), i Spiret, som var smykket med en Neptunsfigur; paa Nyholm lød Klokkeklangen fra Hovedvagten (opført 1744), hvis Spir ses endnu, prydet i den øverste Spids med en kolossal Krone. — I senere Aar have Værfternes Klokker dog ogsaa maattet lade sig nøje med en tarveligere Plads.

Nyboder havde under Kristian den femte samtidigt med den nye Vagt faaet en ny Embedsmand. Han kaldtes Inspektør ved Nyboders Reparation og fik Bolig paa Materialgaarden i Rigensgade.[26] Nyboders Inspektør hørte til de „civile Betjenter“ og havde saaledes ikke nogen egentlig Politimyndighed over Mandskabet, — den udøvedes af Holmens og Divisionernes Chefer; — men han er snarere at betragte som en Art Vicevært, der varetager Husenes Tilstand ved Udflytning og Indflytning og udsteder Husbrevene og

---

*) Den nuværende Studenterforenings Bygning.

Opsigelserne. Halvdelen af Indtægten ved „Inventeringen“, Husbrevenes Udstedelse, tilfalder ham, naar den hidrører fra Beboere, som ikke før have haft Bolig i Nyboder; for de øvrige yder Staten ham en Sum til Erstatning.[27] Som den første Inspektør nævnes (1694) Henrich Dreyer[28], hvis Løn er 144 Rdl.; efter hans Død 1700 ansættes Ephraim Clemens[29], der mod forhøjet Løn af 200 Rdl. skal „samme Forretning paa forrige Vis forrette lade“. Han maa være død 1716, siden hans Enke dette Aar kræver hans tilgodehavende, som ogsaa udbetales hende med Fradrag af, hvad hendes Mand var bleven Staten skyldig paa sine Embedsregnskaber. Dernæst er F. Thiellesen[30] Inspektør indtil 1725; vi have allerede nævnet ham som en Mand, der havde gode Ideer; vi skulle her tilføje, at de talrige Forslag, som han fremkom med, alle vidne om hans Hjærtelag for den menige Mand; de fleste af hans Projekter bleve da ogsaa virkeliggjorte, om det end skete først mange Aar efter hans Embedstid*). Han forlod Inspektørposten for at blive „Færgemand“ og overgav Embedet til Simon Nyborg[31], med hvem han havde en Strid om nogle Træer, som vi ogsaa kænde. Nyborg blev gammel i Embedet; hans Alderdomssvaghed er vist nok Grunden til, at P. I. Gemzøe 1767, medens Nyborg endnu lever, faar Exspektance paa Inspektørposten mod fra samme Tidspunkt at udføre alle Tjenesteforretningerne uden Løn. Da Nyborg

---

*) Et Forlag, der røber hans Skønhedssans, men ikke blev udført, gik ud paa, at der paa offentlig Bekostning skulde plantes et Træ foran hvert Hus i Nyboders Gader.

døde 1769, efterlod han et Deficit paa 500 Rdl. Gemzøes[32] Eftermand blev (1799) Hof-Fontænemester P. Friis, som tillige overtog Bestyrelsen af den samme Aar oprettede Sejldugsfabrik. Han sluttede Rækken af Nyboders Inspektører († 1831).[33]

VIII.

Pesten 1711. — Jordefærd. — Flaadens Tilstand. — Nøden under den store nordiske Krig. — Generalmønstring. — De aftakkede. — Gældens Afbetaling. — Kommissionen i Nyboder 1721. — Peder Paars. — Gadeviser. — Seignr. Nagel. — Bremerholmsfangerne.

Det attende Aarhundredes Begyndelse førte en ny, langvarig Fejde i sit Skjold. Atter høstede Søværnet under en Huitfeld, Sehested, Gabel, Raben, Tordenskiold store og uvisnelige Lavrbær; atter indlagde danske Søkrigere sig Berømmelse i Køgebugt, Nydyb og Dynøkilen, ved Femern, Rygen og Marstrand. Atter denne Krig er mærkværdig i Nyboders Historie, men det er Nød og Død, som have indristet Runerne.

Under Krigen opkom der 1710 om Bord paa Flaaden en smitsom Forraadnelsesfeber, der angreb saare mange og medførte Døden for de fleste, som den angreb. Da de syge bragtes i Land, forplantedes Smitten blandt Københavns Indbyggere og vel ikke mindst blandt Nyboders Befolkning; henved 6000 Mennesker maatte bukke under for Soten. Denne var dog kun en Forløber for en haardere Hjemsøgelse, som Nyboder,

sammen med det øvrige København, maatte prøve det næste Aar. Vi sigte til den forfærdelige Pest, som hærjede Hovedstaden 1711. Farsoten begyndte i Juni Maaned, naaede sit Højdepunkt i Avgust og September, da der i én Uge døde over 2400 Mennesker; var, særligt for Nyboders Vedkommende, næsten helt aftagen i Oktober, men havde først rigtigt forladt Byen i Marts 1712. Da havde den bortrevet i det hele 23,000 Mennesker, en Tredjedel af Byens daværende Befolkning. Vi ville dog ikke skildre Pestens frygtelige Ødelæggelser, men kun fremhæve nogle Træk, som kunne kaste et Strejflys over Datidens og specielt Nyboders Forhold. — Der var i Pestens Tid indsat en Sundhedskommission, udstyret med Myndighed til at træffe Foranstaltninger til Epidemiens Bekæmpelse. Kommissionen udstrakte ogsaa sin Virksomhed til Nyboder og talte derfor en Søofficer blandt sine Medlemmer. Men dens Foranstaltninger fandt i Reglen ikke Naade for Nyboders Øjne; Befolkningen her havde i mange Henseender sine egne Meninger og indgroede Fordomme, som for øvrigt ogsaa næredes af de fleste blandt de lavere Stænder paa den Tid. Kommissionen ansatte i Nyboder en Barbermester (Kirurg) med en Svend og lod Admiralitetet udnævne „Kommissærer", der skulde undersøge Kvarterets Sundhedstilstand, skaffe Hjælp til de syge, — over hvilke der i Begyndelsen førtes ugentlige Lister, som afgaves „under Barberens Haand",[1] — og sørge for de dødes Jordefærd. Men Nyboder vilde nødigt modtage Kommissærernes Hjælp og gøre Anmældelse om sine syge, og det af flere Grunde. For det første har man stedse her ude haft en vis Frygt for Lægen og

den Bistand, han kunde yde; og især i de for Haanden værende „svage Tider", da de, hvem Farsoten angreb, sjældent undgik Døden, vilde man hellere kludre lidt paa sig selv med Tjæreplastre eller andet sligt og saa finde sig i sin Skæbne, hvordan den end monne blive, — end maaske forværre Pinen ved de Midler, hvorover Lægekunsten paa sit daværende Standpunkt raadede, og som dog vist ikke hjalp noget. — Men dernæst medførte den offentlige Sygehjælp, naar den blev begæret og modtagen, ikke faa Ubehageligheder. Det anordnedes i Epidemiens Begyndelse, at ethvert Hus, hvori Pesten viste sig, skulde mærkes med et Kors, og at dernæst en stræng Afsondring skulde finde Sted for den syges Vedkommende. Dette Paabud har sikkert slet ikke ladet sig gennemføre i Nyboder, hvor Huslejlighederne vare saa indskrænkede, og har i ethvert Tilfælde været ilde set; men bedre Modtagelse timedes der ikke en anden Befaling, som Kommissionen senere lod udgaa. I Følge den nye Anordning maatte de syge ikke længere plejes i Hjemmet, men skulde saa hurtigt som muligt transporteres til de forskællige Hospitaler og Lazaretter. Nyboders Folk vare nærmest henviste til Søkvæsthuset, men det var snart overfyldt og dets Lægebesætning delvis uddød; heller ikke synes det at have være bestemt for kvindelige Patienter. Saa var der Pestlazaretterne paa Vodrufs Gaard og Ladegaarden, men Efterretningerne fra disse Sygehuse vare ingenlunde gunstige; man talte om, at der manglede Betjening, Rekvisitter, ja endog Plads til de syge; at alle Slags Uordener, Bestikkelser, Forbrydelser gik i Svang der ude; at hvo, som kunde, flygtede bort derfra;

have Nyboders Folk al Tid haft Aversion for at „komme paa Hospitalet“, da kunde deres Uvilje i nærværende Tilfælde ikke kaldes ugrundet. Saa langt hellere blive hjemme og dø i Fred og Ro! — Men naar Nyboder saaledes ikke har villet tage imod Sygehjælpen i den ganske vist ufuldkomne Skikkelse, hvori den blev ydet, kunne vi da ikke heri søge den rimeligste Forklaring til den Kændsgærning, at Pesten rasede med størst Voldsomhed og havde sin rigeste Høst netop blandt Nyboders Befolkning? Det ene Nybodershus uddøde efter det andet, blev forladt og forfaldt, da ingen Beboer længere holdt det vedlige; disse øde, „spolerede“ Huse vare endnu 10 Aar derefter „Pestens Reliquier“[2].

Befriede Døden den syge for Isolation eller Lazaret, saa skulde der jo tænkes paa Jordfæstelsen. — Denne foregik under almindelige Forhold i Nyboder „fra Hjemmet“, for saa vidt man ikke gjorde Brug af Kapellet paa Skibskirkegaard, men dette „Holmens Kapel“ var allerede 1754 jævnet med Jorden. Man var vant[3] til at beholde det omhyggeligt klædte Lig hjemme i den lille Nyboderslejlighed indtil Begravelsesdagen; man gik ud og ind i det Værelse, hvor den døde hvilede; Børnene legede der uden mindste Frygt, ja drog endog den døde med ind i deres Leg; det var i ethvert Fald morsommere for dem end at opholde sig i den anden Stue, hvor de voksne sad saa alvorlige og drøftede Arvespørgsmaalet. Denne venskabelige Drøftelse krævedes af alle Arvingernes velforstaaede Interesse, naar de vilde undgaa ufornøden Splid og Trætte om den Smule, som den døde havde efterladt sig; det var bedst at have saa lidt som muligt at bestille med Øvrigheden, — for hvem

Mønsterskriveren[4] (1680) eller senere Kompagnichefen havde anmældt Dødsfaldet; — thi vel vare Udgifterne, naar Boet skulde opgøres ved Rettens Hjælp, ikke store, da menige blandt andet vare fritagne for at bruge Stempelpapir i Skiftesager; men man kunde ikke godt undlade at yde en Kændelse til Skifteforvalteren*). — Saa oprandt Dagen, paa hvilken Liget skulde sænkes ned i sit „sidste Hvilested og salige Sovekammer". Meget velkomment var det, om Præsten, som forrettede Jordpaakastelsen, uopfordret vilde holde Ligtale; thi, uagtet der var Pengehjælp at faa hos Kompagnichefen, — som havde Bemyndigelse til ved saadan Lejlighed at forstrække menige med én Maaneds „Besolding", — saa havde man dog ikke Raad til at bestille en „Sermon" hos Præsten; lige saa lidt kunde man tænke paa Klokkeringning til Ære for den døde, end sige lade Skolemester og Børn „gaa for Lig" med højtidelig Salmesang. Alle de Penge, der kunde afses, gik til mere

---

*) I Nyboders ældste Tid foretoges Skiftet af „Fiskalen", assisteret af tvende Mænd, f. Ex. en Mønsterkriver og en Skipper[5]. Senere (1714) fik Under-Admiralitetsrettens Præsident Eneret paa at behandle alle Søetatens „Stervboer"; men Divisionscheferne vare (efter 1720) ogsaa berettigede dertil, hvorfor der opstod adskillige Tvistemaal mellem disse to Myndigheder, indtil hver af dem (1724) fik sit særegne Omraade; Divisionschefen blev saaledes Skifteforvalter for Underofficerer og „gemene". Men efter 3 Aars Forløb overgik alle Marinens Skiftesager igen til ovennævnte Retspræsident, der ogsaa beholdt dem, efter at han (1757) havde forenet sit Embede ved Under-Admiralitetsretten med Stillingen som Avditør ved Kombineret Ret. Han havde en Skifteskriver (eller „Adjunct") som Medhjælper. Siden 1771 afgøres alle Arvefaldssager af Hof- og Stadsretten. Almisselemmers Efterladenskaber forvaltedes dog gratis og uden Rettens Mellemkomst af Kvæsthusets Betjente.

materielle Ting, til Spise og Drikke, hvormed Følget og de, der skulde bære Liget ud, gæstfrit beværtedes, og hvorved Sorgen øjensynligt blev stillet. Alt dette var efter Nyboders Mening nødvendigt for at vise den afdøde den sidste Ære; men i Pestens Tid slog Sundhedskommissionen en Streg over disse Sædvaner. Værst at bekæmpe var den Skik at bære de døde til Graven; Dødsfaldenes store Mængde under Pesten gjorde det aldeles nødvendigt at anvende Vogne til Ligenes Transport, men Nyboders Folk mente, at enhver Afvigelse fra den gamle Skik vilde hindre dem i at fly deres døde „ordentligt" til Jorden*), og Øvrigheden blev en Tid lang nødt til at tolerere denne „Egenraadighed", som Nyboder fik Mod til at vise, da den Søofficer, som sad i Sundhedskommissionen, netop var fraværende. Først senere blev Kommissionens Befaling respekteret, og Ligvognene kom i Gang**). — Men hvor skulde den overvældende Mængde jordes? Var man om Bord og i rum Sø, da havde man ikke Behov at se sig længe om efter Stedet, hvor den døde skulde hvile. Naar Liget var behørigt indsnøret i sine Køjeklæder og en Kanon-

---

*) Da ogsaa Byens Borgere helst ønskede Ligene udbaarne var der ansat en Del Ligbærere. Ikke faa af de hjemmeværende Holmens Folk havde taget Tjeneste som Ligdragere, — rigtignok kun for „gemene" Lig; — 5 af disse Ligbærere fra Nyboder overlevede Pesten.

**) I Aaret 1800 fik Holmens Folk gratis Ligvogn; den skulde være simpel, men ordentlig; Ligvognskusken skulde have sorte Klæder og Kappe og ellers være anstændig i Opførsel; Hestene og Ligklædet i forsvarlig Stand. — Tillige blev det bestemt, hvem der som nærpaarørende i Følge Krigsartikelsbrevene maatte anses for berettiget til at fordre Frihed for Tjenesten for at følge den afdøde til Jorden[6].

kugle anbragt ved Fodenden, udtalte Skibspræsten eller Chefen den sidste Indvielses Ord over den afdøde i Overværelse af dennes Kammerater, som Baadsmandspiben havde kaldet op paa Dækket, og medens Flaget blev strøget paa halv Stang og Kanonskuddet drønede, sænkedes Liget i Bølgerne og var sporløst forsvundet, inden Krudtrøgen endnu havde fordelt sig. Intet-Steds vægrer det store Hav sig ved at modtage de bortgangne. Men i Land maa der tages flere Hensyn, naar „den moderlige Jord“ skal gæmme, hvad dens er. Der var under Pesten blevet afstukket en ny Kirkegaard tæt uden for Kastellet; her gravedes lange, 6 Fod dybe Grøfter, og i dem nedlagdes de afsjælede Legemer i flere Lag og i uafbrudte Rækker. Men slige Gruber betragtedes af Nyboder som upassende Hvilesteder for hensovede. Det var nu en Del Aar, siden Holmens Folk maatte ophøre at begrave deres døde paa Bremerholms Kirkegaard, som allerede 1647 kaldtes „den gamle“ og laa op til „Sejlhuset“, der 1661, da det benyttedes som Sygehus, tog en stor Del af Kirkegaarden til Kaalhave. Imidlertid var Nyboder blevet henvist først (1632) til den „nye“ Kirkegaard (Urtegaard), der var tillagt og givet Holmens Sogn og laa ved Sognets Kirke; dernæst (1654) til Holmens Assistenskirkegaard ved St. Annæ, den „trinde“ Kirke; og endelig havde Nyboder faaet sin egen Gravplads paa „Skibskirkegaard“. Mange af vore Folk, som levede paa Pestens Tid, kunde endnu mindes, at denne Kirkegaard blev indviet 1666, og at den første, der blev nedsat her, var en af deres Midte, Baadsmanden Mogens Mørchestue; her ude havde de fri Jord for dem selv, deres

Hustruer, Enker og Børn; — og her vedblev de ogsaa i Pestens Dage at jorde deres døde. De bragte da Ligene ud, hvad enten der forinden var kastet nogen Grav eller ikke; for at faa Graven gravet, hvor de helst vilde, bestak de Bremerholmsfangerne, der ellers vare satte til det dødbringende Arbejde ved Fællesgruberne[7]; ja værre Uordner forefaldt, naar Ligfølget af Frygt for Smitte eller af Sløvhed henkastede Ligene ujordede paa Kirkegaarden. En utaalelig Stank var Følgen af denne hensynsløse Opførsel. Man blev da nødsaget til at lade Skibskirkegaard bevogte af en Ryttervagt, som skulde hindre al Uorden og paase, at Nyboders Folk jordede deres paarørende i Gruberne ved Kastellet; maaske er Nyboder blevet begunstiget med en speciel Kule til egen Brug, hvilket jo al Tid var en Trøst.

Endelig syntes Pesten at ville høre op; Byen skulde da „renses". Rensningen af Husene blev iværksat ved Kalkning og Tvætning; hvad de afdødes Efterladenskaber angaar, troede man, at en Desinficering var tilstrækkelig. En Prøve herpaa gjordes i Nyboder, men Folkene her vilde ikke indse Nytten af disse Forsøg, som syntes at forudsætte, at man ikke længer turde være Herre over sin lovlige Eiendom; og derfor bleve „de af Sundhedskommissionen i Nyboder udskikkede Personer meget utilbørligt regalerede baade med Skældsord og Stene", saa at Politiet maatte tage sin Tilflugt til den bevæbnede Magt. Nyboders Folk havde sikkert glemt, hvad der længe i Forvejen var blevet publiceret for dem under Trommeslag, at de „i skarpeste Maade skulde straffes, om de understod sig Politimesteren eller hans Betjente udi deres Forretning nogen Hindring og Ulempe at til-

føje eller Haand paa dem lægge“ [8]. Den Modstand, som Nyboder ydede de forskællige Forholdsregler, maatte ganske vist kaldes fortvivlet og ufornuftig; men det var ogsaa fortvivlede Tider, med Dyrtid. med Mangel paa Levnetsmidler, med Mangel paa Brændsel og med den stadigt truende Død.

Pesten indtraf i Krigens Tid og ramte især de hjemmeværende: Haandværkerne, Konerne og Børnene; men Sømændene, der vare om Bord paa den udrustede Flaade, gik dog heller ikke fri for Sygdom. Af Frygt for, at Smitten i Byen skulde overføres til Flaaden, havde man udrustet og provianteret denne i største Hast; Skibene indtog deres Fornødenheder uden for Bommen og tillod ikke, at nogen af Mandskabet gik i Land [9]. Men Hastværk er Lastværk. Flaaden blev kun daarligt forsynet, og det lidet, man gav sig Tid at tage med, var som oftest uspiseligt. Mandskabet maatte lade sig nøje med Vand i Stedet for Øl, — som man ellers ansaa for uundværligt for en Sømand, — ja det blev endog nødvendigt, til stor Misfornøjelse for Folkene, at indskrænke Skafningen til tvende Maaltider om Dagen; men for øvrigt fulgte man Spisereglementet troligt og leverede næsten stadigt en og samme Ret Mad, kogt paa halvt fordærvede Ærter eller (efter den 8de Avgust [10]) paa Gryn, „der saa meget ilde ud“. Og da Flaaden det Efteraar blev holdt i Søen saa længe som muligt, led Mandskabet særdeles meget af Kulden, som de „halvnøgne og med Klæder uforsynede Legemer“ ikke kunde modstaa. Kort sagt, Mandskabets Tilstand var saa ussel, at „hvert Hjærte, undtagen en Kommissariats Herres*),

*) Flaadens Forsyning var betroet til General-Kommissariatets Omsorg.

maatte blode derved". Den let forudseelige Følge af disse ynkelige Forhold var Sygdom; Skørbug og hidsige Febre rasede om Bord, men Tilfælde af Pesten forekom ogsaa. Der var Skibe, paastod man, som ikke havde Mandskab nok til at lette Anker. De Hospitalsskibe, man i Sommerens Løb havde indrettet[11], kunde ikke rumme alle de syge. Under disse Omstændigheder blev man (i November) tvungen til at søge Havn ved Hovedstaden, hvor Pesten heldigvis var i Aftagende; de syge fra Flaaden anbragtes paa Ladegaardslazarettet; for de sunde Matroser og Haandværkere (2500 Mand) skulde der i Følge kongelig Befaling paa Nyholm opføres Barakker af Træ eller Straa „saa billigt som muligt"; og for at afskære Mandskabet fra alt Samkvæm med den inficerede By, skulde der paa Holmen ansættes Marketendere, som havde Udsalg med „got" Øl, Brændevin, Tobak og andre „vivres"[12]. Denne Foranstaltning blev til en vis Grad overflødig, hvis den over Hoved nogen Sinde er bleven sat fuldstændigt i Værk. Orlogsskibenes Besætninger have lige fuldt straks efter Hjemkomsten opsøgt deres Familier og bekændte i Nyboder og ere derved komne i Huse, som Sygdommen havde befængt; thi ikke faa af de hjemvendte bleve smittede af Pest. Man maatte derfor (i December) skynde sig med at underkaste Nyboder den endelige Renselse; saaledes blev de gamle Boder i Stand til at modtage deres sædvanlige Befolkning*), og hine Barakker, som ikkun daarligt havde kunnet skærme mod Vinterkulden, stod nu tomme.

---

*) Ikke meget smigrende for denne Befolkning er det Forslag, som Sundhedskommissionen fremkom med: at lade et Antal

Under Krigen havde det været vanskeligt at skaffe Matroser til Orlogsflaaden; man maatte „presse" Søfolk i København, i Helsingør, i Norge, skønt det paa denne Vis sammenskrabede Mandskab ingenlunde var fyldestgørende; ogsaa de indrullerede bleve med Magt transporterede om Bord af Soldater; i Stedet for Matroser maatte man nøjes med norske Soldater til Skibenes Bemanding, — i dette Stykke benyttede man dog en Udvej, som allerede havde hjulpet Kristian den femtes Regering i den skaanske Krig; — og i den faste Stok stod der midt under Krigen ikke mindre end 1250 Numre, over Fjerdedelen af det normerede Antal, ledige, uden at Regeringen kunde opdrive lysthavende til de vakante Pladser, — saa stor var Uviljen mod Kongens Tjeneste. Men der krævedes ogsaa store Opofrelser af de menige: var Søtjenesten fuld af Strabadser, da var Landtjenesten paa Holmen ligeledes saare anstrængende; det fremgaar allerede deraf, at man saa ofte maatte øge Mandskabet, at ingen af Arbejderne kunde „mistes", det vil sige: undværes, og at Soldater maatte tages til Hjælp ved Lænspumpningen af Skibene og ved andet forefaldende Arbejde[13]; men mest betegnende for den rastløse Virksomhed paa Holmen ere dog de kongelige Befalinger fra Aarene 1712, 1713, 1714, 1716, 1717, 1718, der byde, at Flaaden skal ekviperes eller desarmeres „ved Dag og Nat, med al menneskelig Flid"; de fortælle os med faa Ord, hvor store Fordringer der stilledes

---

af de (raa) norske hværvede Matroser bo i Nyboder, men sende de der oprindeligt hjemmehørende til „Ejlandene"; thi sidstnævnte Folk „vare mere genstridige".

til Mandskabet*). Og med alt det var Staten en daarlig Betaler, thi Pengemanglen var saare trykkende. Lønningerne betaltes kun af og til, mest regelmæssigt til de Befalingsmænd, som vare udkommanderede; men Officererne maatte som alle andre Embedsmænd, hvis Gage var over 400 Rdl., erlægge en Femtedel af Gagen i Krigsskat[15]. Naar Staten over Hoved betalte, udrededes i Almindelighed den største Del af Beløbet i „avtoriserede Sedler", hvis Værdi var kun halv saa stor som den tilsvarende Sum i Sølv; og selv de Sølvpenge, man fik, havde forringet Værd, efterdi Krigen „havde drevet Hans Majestæt at lade slaa smaa Mønt af ringere Kalibre end den forrige"**). Da Regeringen ikkun udredede Mandskabets Løn „efter Cassens Tilstand", der aldrig tillod store Udbetalinger, voksede Statens Gæld til Underklasserne Aar for Aar, og den yderste Armod med alle sine sørgelige Følgesvende fik stedse større Herredømme i Nyboder. — 1713 synes at have været et besværligt Aar for Nyboder; det kan skønnes af den

*) Temmelig enestaaende er den Opmuntring, — Brød, Brændevin, Flæsk, Tobak, Piber, Øl, — der af Regeringen tildeltes Tømmermænd og Haandværkere paa Holmen (1715) som en Anerkændelse af deres „Flittighed" ved det fladbundede Skytsskib („Platskib") Hielperens Bygning og Ekvipering. 1710, 1713 og 1720 betænkte Styrelsen ogsaa Krigsskibenes Besætninger med „Forfriskninger" af forskællig Art. Mestre og Mestersvende fik den ovenfor omtalte Krigsskat (20 Procents Afdraget af Gagen) eftergivet for 1718—20 „for deres hidindtil beviste Hurtighed og Flittighed"[16].

**) Der udmøntedes nemlig for henved 6 Millioner Rdl. Kurant norsk Sølv i lutter Tolvskillinger, hvis virkelige Værdi kun var 10 Skilling.

store Misfornøjelse, som i de Dage herskede her ude. For at dæmpe Urolighederne befaledes der, at de Søkrigere, som bleve trufne paa Gaden efter Tappenstreg, skulde arresteres af Patrolvagten og exemplariter straffes. Men dette Bud holdt dog ikke Folkene i Tømme; Opløb hørte til Dagens Orden. Da tog man den Bestemmelse om nogle Matroser, der vare blevne arresterede under Opløbene, at de uden Dom skulde arbejde i Jærn deres Livstid; og for Fremtiden maatte „Autor" til saadanne Optøjer vente at blive hængt uden al Naade[16]. Det synes at have hjulpet for en Tid. — Den tiltagende Nød drev Nyboder til at anraabe andre Menneskers Medlidenhed ved et vidtgaaende Tiggeri, som „de fattiges Fogder" havde ondt ved at bekæmpe, især da den mandlige Tigger her ude fra ikke skyede Haandgribeligheder, men tilføjede Fogderne megen Overlast i Udøvelsen af deres Gærning. Naar da Fattigfogderne satte sig til Modværge med blanke Vaaben, flød der Blod; men Kongen resolverede, at de Nyboders Folk, som saaledes havde „indmænget" sig i et eller andet Opløb og vare „komne til Skade" derved, skulde ligge paa deres Gærninger, medens Fogderne skulde være fri for al Tiltale og i denne Henseende have samme Ret som Byens Vægtere[17]. — Aaret 1716 begyndte med en meget stræng Vinter: den kunde opfattes som et ugunstigt Varsel om de Ting, Aaret ellers havde at bringe, og Varslet talte ikke Usandhed. — Isen paa Øresund voksede i Tykkelse og dannede en naturlig Bro for Fjenden; men Hovedstaden var blottet for Soldater, og derfor blev Søetatens Mandskab opbudt for om muligt at afværge den truende Fare. Matroserne maatte forstærke Vagterne paa Hol-

men og Skibene, besætte de forskællige Søbatterier, gøre Tjeneste paa Stadens Volde og ise en bred Vaage fra Kastelspynten til Nyholm. Tøvejr befriede dog Mandskabet for denne Extratjeneste. En anden Fjende viste sig i Maj Maaned; Sygdom greb nemlig saa meget om sig blandt Holmens Folk, at der maatte bygges Huse uden for Østerport til de syge; men ogsaa den Byrde var forsvindende i Sammenligning med de Pinagtigheder, som Finansernes sorgelige Afmagt forvoldte. Hværvingen af Mandskab gik dette Aar overordentligt trægt; men det var en Omstændighed, som næsten var bleven staaende Regel; mere uventet kom det, at Provianten slap op paa den ubelejligste Tid; Korn var der intet af, og intet var der at købe for; man maatte da, tidligere paa Aaret end sædvanligt og paa Kredit, skaffe Korn, hvor det var at opdrive; til Betalingen af denne Gæld i visse Terminer tilvejebragte man Midler ved atter at sælge det Korn, som man senere ad ordinær Vej fik i Hænde; og saaledes blev Udgiften ved det første Indkøb „stoppet“. Kost in natura kunde under disse Omstændigheder ikke uddeles til Holmens Folk, som i Stedet derfor fik Kostpenge*), men ikke kunde være tjente dermed; dels vare Pengene sunkne meget i

*) Noget lignende var sket enkelte Gange i Kristian den femtes Tid. 1696 var Rugbeholdningen fuldstændigt opbrugt, hvorfor man udbetalte Kostpenge til Mandskabet. Proviantgaarden maa have været lige saa fattig 1699, siden der nu tales om Kostpengenes Forhøjelse og gives Bestemmelser om, at Sø- og Haandværkerfolket skal med rede Penge erlægge Konsumtionsafgiften af Rug og af Malt, uagtet disse Ting ikke ydes in natura, men erstattes med Penge.

Værd, dels vare Kostpengene, som Modtagerne „foregav", altfor knappe i Forhold til Naturaliernes sande Værdi, saa at Folkene „ej kunde udkomme med det tillagte". Regeringen maatte for denne Gang gaa ind paa at give dem 8 Skilling ud over, hvad der hidindtil maanedligt „var godtgjort paa en Baadsmand". Senere hen paa Aaret, i August, overvejede Styrelsen, om det fremtidigt ikke vilde være fordelagtigst at udrede Kosten bestandigt kun i Penge; — Provianten synes altsaa endnu ikke at have været til Stede i rigelig Mængde. „Cassen" har aabenbart været stillet ganske paa samme Vis som Proviantgaarden; derom vidner det Forslag, at Holmens Kompagnier dette Aar, foruden deres Kostpenge, kun skulde have halv Gage. Det er rimeligt, at ovennævnte Forslag virkeligt kom til Udførelse, thi Tilstanden var næsten fortvivlet. Derfor fik de lemlæstede, kasserede og dimitterede Søfolk og de afdødes Hustruer og Arvinger dette Aar kun 10,000 Rdl, eller maaske ikke en Gang saa meget, skønt man skyldte dem over 100,000 Rdl., hvilken Sum ej kunde skaffes til Veje, da man havde andre mere presserende Udgifter at dække. Ja, Kongen maatte i disse pengeløse og knappe Tider bede de Søofficerer, som ikke vare i Kampagne, om at have nogen „patience"; de allernødvendigste Udgifters Betaling svækkede „Cassen" i den Grad, at de udkommanderede Befalingsmænds Kahytpenge ikkun „saa vidt muligt" kunde udredes i visse Afdrag[16] *). — Hvad der maa have forøget

*) Det er forstaaeligt, at disse de store Restancers Dage ofte lod Fordringshaverne leve i en vis Uvidenhed om, hvor megen Gæld Staten havde berigtiget, og hvor megen der endnu resterede. 1716 ansøgte to „Matros-Quinder" om at

Noden i Nyboder, var den Omstændighed, at den udkommanderede Matros i Reglen først kunde vente at modtage sin Løn henimod Slutningen af Aaret. For at skaffe Subsistensmidler i Mellemtiden maatte Familien hjemme nødvendigvis stifte Gæld, som skulde klares, naar Lønningen forhaabentligt indtraf. Paa dette uheldige Forhold raadede Regeringen til Dels Bod ved i Aaret 1717 at forstrække de udkommanderede Matrosers Hustruer med en eller flere Maaneders Løn. Rigtig nok faldt disse Penge straks i Kreditorernes Hænder, — lige imod Kongens oprindelige Vilje, i Følge hvilken ingen Matroses resterende Lønning maatte udbetales til andre end ham selv; Omstændighederne tvang dog snart Regeringen til at gøre den Indrømmelse, at Gagen skulde være at betale enten til Matrosens Hustru eller til hans Kreditorer. Men det skal erkændes, at Styrelsen havde god Vilje til at hjælpe. I det nævnte Aars December Maaned befalede Kongen, at Matroserne skulde have et halvt Aars Løn udbetalt, men 24 Dage derefter er denne Ordre, hvad Hans Majestæt „med Forundring“ har fornummet, endnu ikke efterlevet. Med Lethed gætte vi Grunden til denne Forsømmelse: i det tomme Zahlkammer kunde selv den enevældige Konges Befalinger ikke fremtrylle Skatte. Resolutionerne fra 1718 om, at Matroserne skulde have Lønnen lige saa „rigtigt“ som Soldaterne, og at hines Betaling skulde falde uden

---

erholde tre Maaneders Gage af deres Mænds Løn, som de efter deres Mening havde til gode. Men det viste sig snart, at de Penge, hvorom de ansøgte, alt forlængst vare blevne dem betalte; Kvinderne bleve derfor afviste og maatte „efterdags ei understaae sig med sligt at indkomme“.

Ophold ligesom „Lehningen“ ved Armeen, have vist heller ikke givet Tingene et meget forbedret Udseende[19]. Nøden i Nyboder vedblev at være lige stor. Den skildres med levende Farver i en Admiralitetsindstilling fra denne Sommer. Søkrigernes Hustruer, hedder det, strejfede omkring i Truppevis, raabende om Penge og Brød til at stille deres og deres usle Børns Hunger og Tørst; ikke bedende om, hvad der tilkom dem, men om det, hvormed de skulde opholde deres Børns Levnet. Tidligere havde Folkene dog faaet noget i Ny og Næ; men for Tiden „fournerede“ Kammeret slet ikke Penge, og derfor havde Elendigheden taget saadan Overhaand, at „mand omsider maa frygte for een eller anden desperat Accidentser; kommer de paa Gaden og betler eller kand finde nogen paa Torvene, der vil give dem af Medynk een Gulrod eller noget grønt, saa er de strax antastet af Staader-Fogderne og bringes i Børne-Huset, som gjør ikkun deres Desperation større“. Med Sorg blev det forudsagt af General-Kommissariatet, at Sømagten vilde gaa til Grunde, naar der ej skaffedes Penge til Betaling af Mandskabets Løn og til andre Fornødenheder; og det gentoges med Eftertryk: „Kjellingernes Opløb om Forstreckning er icke at beskrive, og de suplicerer aldeles om Forlov at stiæle eller tigge“.

Slige Skildringer kunde umuligt forfejle deres Hensigt. Der kommer nu mere Fart i Udbetalingerne. Store Beløb, endog 50,000 Rdl. udover, hvad der var bevilget for dette Aar, udbetales til kasserede Matroser og afdødes Arvinger og afskrives paa hver enkelts Konto i „Restantz-Bøgerne“; og til de endnu tjenende bliver

Lønnen „rigtigt" erlagt, saa snart de komme i Land fra Skibene[20].

Krigen stundede imidlertid til Ende. Skønt den endelige Fred endnu ikke var afsluttet, blev der i November 1719 holdt en „Generalmynstring" over Folkene[21], for at man kunde befri sig for det overflødige Mandskab. Mønstringen stødte paa mange Vanskeligheder, hvoriblandt den „itzige" Pengemangel ikke var den mindste, men fortsattes alligevel uafbrudt, da Regeringen vilde have den endt inden Nyaar 1720, hvilket dog ikke blev opnaaet. Medens man ved alle Haande smaa Begunstigelser skulde søge at animere 200 af de flinkeste hværvede Maanedstjenere til at indtræde i fast Tjeneste, skulde det Mandskab, man ellers ikke havde Brug for, modtage sin Afsked. Ved Opgørelsen fik disse afskedigede[22] deres tilgodehavende Løn i Sedler og klingende Mønt; vare Matroserne komne i Gæld til „partikulære Kreditorer", da overtog Staten denne Gæld ved til sidstnævnte at uddele „Assignationer" eller „Restsedler", ved hvilke General-Kommissariatet gav Kreditorerne Forsikring om, „at de paa visse Tider skulde fornøjes". Paa denne Maade gavnede Staten baade sig selv og Matroserne. Det er rimeligt, at saadanne Restsedler ogsaa ere blevne udleverede til Matroserne selv i Stedet for Penge; da „Billetterne" imidlertid ikke indløstes hurtigt nok, maatte Ihændehaverne sælge dem til Folk, som benyttede sig af de fattige Menneskers Forlegenhed og købte Beviserne til Spotpris. Men de „aftackede" Folk vare ikke saaledes stillede, at de kunde undvære noget af, hvad der tilkom dem; derfor bleve de ogsaa højst misfornøjede, da de ved den endelige

Opgørelse, som trak i Langdrag, aabenlyst forurettedes for mindst et Fjerdingaars Kostpenge[23]. Deres Utilfredshed var saa stor, at Admiralitetet forventede sig en eller anden „fortredelig Suitte" deraf. Man fik nu travlt med at imødekomme de afskedigedes Fordringer; hvad én kongelig Befaling havde nægtet, maatte en anden tilstede; Folkene fik 6 Maaneders Kostpenge og deres Retssedler indrettede til at betales i klingende Mønt.

Men den større Flok, som Søetaten endnu beholdt i fast Tjeneste, og hvem Staten skyldte Lønning for flere Aar, var endnu ikke fyldestgjort. Det drejede sig ikke om Smaasummer; til Gager alene var Marinen kommen omtrent 700,000 Rdl. til kort. Man skred nu til at afbetale denne Gæld. Ved at sælge nogle af Flaadens gamle Skibe, noget Materiel o. s. v. skaffedes Penge til at begynde med, og i Aaret 1722 kunde den første Udbetaling finde Sted. Men Staten evnede ikke at betale mere end en Femtedel af Gælden om Aaret og maatte gaa paa Akkord med sine Kreditorer. De mest trængende, Enker og faderløse, kom først i Betragtning, dernæst det tjenende faste Mandskab og endelig de afskedigede. 1727 blev det sidste af denne Gæld betalt. For den aandelige og legemlige Nød, hvori Statens Insolvens havde bragt Mandskabet, kunde ingen jordisk Magt give Erstatning. — Ogsaa Prisepengene fra Krigens Tid havde Regeringen maattet tilbageholde; kun ganske enkelte af Mandskabet havde faaet dem udbetalt i Papirspenge, naar de ansøgte derom. Men da Ansøgernes Stormløb tog til, indsaa Styrelsen endelig — 1729, hele ni Aar efter Krigens Slut-

ning, — det uretfærdige og vilkaarlige i dens hidtil udviste Adfærd og lovede, at alle skulde faa, hvad der lovligt tilkom dem. Der blev nu nedsat en Kommission, som undersøgte samtlige indløbne Fordringers Rigtighed, og en almindelig Udbetaling af Prisepengene blev paabegyndt, men tilendebragtes ikke før ind under Kristian den sjettes Regering.

I Nyboder vare Fredens Dage begyndte med et stort Røre. Efter at en rigtig Designation paa alle Husene og deres Beboere var optagen i Efteraaret 1720, blev der i Februar 1721 nedsat en Kommission med det Formaal at fordele Nyboder til de forskællige Afdelinger paa en mere rationel Maade end forhen; — hidtil havde de enkelte Delinger og Korpser sandsynligvis boet blandede mellem hverandre. En kongelig Befaling lød paa, at Nyboder skulde ganske ryddeliggøres allerede til førstkommende Paaske; af det Mandskab, der gjorde Tjeneste, kunde de fleste paa ny faa Bolig i Nyboder; men de mange afskedigede havde alle uden Undtagelse at flytte bort, selv de, der for lang Tjeneste fordum vare belønnede med Hus for Livstid; disse skulde dog gratificeres paa anden Maade. Man kan tænke sig, hvilken Bekymring denne Ordre opvakte hos Folkene, da Nyboders Inspektør mod al Forventning „udsagde“ (opsagde) dem; de indkom med en Ansøgning, hvori de fremstillede deres pinlige Stilling: de havde „voren“ ude omkring i hele Byen og søgt om Hus, men kunde intet faa, da Flyttedagen var saa nær paa Hænderne; tilmed havde en Del Værter forhøjet Hushyren paa Grund af det stigende Begær efter Lejligheder; — og derfor bad de vemodigst, at de „tilstundende Sommer for det første

døg for Guds Skyld maatte bebo". Kommissionen støttede deres Ansøgning ved at indstille til Kongen, at der skulde gives Folkene Henstand med Flytningen til Mikkelsdag, men Indstillingen vandt ikke Kongens udelte Bifald; han resolverede, at kun de, som paa ingen Maade kunde skaffe Bolig i Byen til Paaske, maatte blive i Nyboder til Mikkelsdag. Nyboder blev nu delt i 6 „Divisioner"; 100 hele Huse uddeltes til Tømmermændene, 57 til Holmens Kompagni og Resten, i alt 428, til Matroserne. I hvert halve Hus indkvarteredes 1 Familie af de gemene, og hos hver Familie skulde der bo 1 eller 2 ugifte Holmens Folk, „dog uden Tvang". Ved Uddelingen af Boligerne blev det iagttaget, at de, som skulde bruge samme Gaardsplads, hørte til en og samme Holmens Afdeling; paa den Maade mente man bedst at undgaa Tvistigheder mellem Folkene. — Kommissionen gjorde sig i øvrigt fortjent ved at lade forskællige Forbedringer udføre i Nyboder[24].

Henimod Krigens Slutning synes der at have været tiltænkt Nyboder en stor Ære. Der udkom nemlig i Aaret 1719 en lille Bog med følgende Titel: „En Sandfærdig Ny Wiise Om Peder Paars, Som giorde en Reyse fra Callundborg til Aars, Skreven til Lægedom, Trøst og Husvalelse for alle got Folk, som lide Kaars og Modgang her i Verden, af Hans Mickelsen, Borger oc Indvaaner i Callundborg . . . . Klinger vel til alle slags Instrumenter, især til Hackebræt eller Lire. Trykt i dette Aar." Titelen er en Efterligning af Overskriften paa Datidens Viser, som falbødes paa Københavns Gader, men Skriftets Indhold og Form er vidt forskællig fra Gadevisens: den lille Bog var jo Begyndelsen til

Ludvig Holbergs satiriske Heltedigt, højt skattet af Samtid og Eftertid. Og denne Bog var tilegnet „Indbyggerne i de Nye Boder“! Den Æresbevisning kunde sagtens tjene til Husvalelse og Trøst for al den Modgang, Nyboder havde maattet lide de sidste Aar. Men allerede Motiveringen af Tilegnelsen i Holbergs Fortale viser, at han i det højeste driver lidt „innocent Raillerie“ med vore Folk, idet han gør sig lystig over en svag Side, som han mener at have opdaget hos dem. Det er Railleri, naar han af Hensyn til Nyboders Rigdom paa Børn lader Barberen i Komedien „Den stundesløse“ give den vidunderlige Historie til bedste om „eine Matrosen-Frau in den Neuen-Buden“, som „32 Kinder auf einmahl zur Welt gebracht hat; die Kinder wurden alle getaufft, aber sturben gleich darauf“. Det er ogsaa Railleri, naar han af Hensynet til den store Begærlighed, som Nyboders Folk have efter at læse Viser, føler sig opmuntret til at forfatte Historien om Peder Paars, hvilken efter hans Skøn kunde være dem til mere Nytte og Opbyggelse end de Historier, som de købte hver Dag i Hobetal, „nu om en, der har vrikket sit Been udi Lybeck, nu om et Huus, som er afbrændt udi Westphalen, nu om en Kalv, som er fød med en Top paa Hovedet eller Falbelader paa Benene“. Det vilde unægteligt have været et Fremskridt, om Peder Paars og ikke Gadeviserne var blevet den gængse Lektyre i Nyboder, men det kunde ikke ventes. Vel gjorde Peder Paars overordentlig Lykke ved sin første Fremkomst og bortsolgtes i Mængde, men i Nyboder har Digtet sikkert ikkun fundet faa Købere og endnu færre Læsere, thi vore Folk manglede alle nødvendige Forudsætninger til

at fatte det komiske i Holbergs Heltedigt, hvis rette Forstaaelse netop kræver en vis boglig Dannelse. Paa den anden Side maa vi ikke dømme Gadevisen for haardt; denne, der paa én Gang maa henregnes til Avis- og Skønlitteraturen, var den eneste Nyheds- og Morskabslæsning, som Fattigfolk kunde overkomme at anskaffe sig. Versene vare slette, og Rimene under Tiden yderst folkelige, men Visen gjorde alligevel Lykke, og om Rigtigheden af, hvad den berettede, næredes ingen Tvivl; der var jo sort paa hvidt derfor. Historierne læstes af Menigmand med en Andagt, som om de vare „symboliske Bøger", og deres mer eller mindre alvorsfulde Indhold „pressede Taarer ud af mangen gammel Matrones Øyen". — Selv Peder Paars'es Forfatter viser sig paa sine gamle Dage mindre „nøyeseende" end forhen; han er efter Haanden kommen til den Erkændelse, at Viseindustrien bør taales her hjemme saaledes som i andre Lande, fordi „den gemeene Almue maa have noget at amusere sig med, og Bogtrykkere derved kand vinde en Haand-Skilling". Dog bør der efter Holbergs Mening holdes Mønstringer over Viserne og Æventyrerne, for at de usømmelige og forargelige kunne sondres fra de uskyldige og tilladelige. Noget lignende tilsigtede Regeringen ogsaa ved sit Reskript af 18de April 1738, der befalede Visemagerne at søge en Universitetsprofessors Approbation til deres Arbejders Udgivelse; men et Dødsstød syntes Reskriptet med det samme at ville føre imod Viserne ved tillige at forbyde al Omløben paa Gaderne med Viser og Historier. Ikke desto mindre var Gadesalget efter faa Aars Forløb atter „i fuld Drift" og blev øjensynligt tolereret af Regeringen. Ny-

boder kunde da fremdeles uforstyrret tilfredsstille sin Lyst til de kære Gadeviser, som her ude vare særligt søgte, naar de indeholdt Hentydninger til bekændte lokale Forhold; de Kærlinger, som endnu i dette Aarhundredes Begyndelse raabte i Nyboder med saadanne Aandsprodukter som „en ganske ny Vise om den fæle sorte Kat, som Fanden tog forgangen Nat o. s. v.“ — kunde vente god Afsætning paa deres Varer; og naar Kærlingen begyndte at synge et Vers eller to til Prøve, stimlede Skaren om hende for at lytte til hendes skingrende Røst, paa hvilken hun dog — af fornuftigt Hensyn til „Vagten“, som repræsenterede den censurerende Øvrighed — maatte lægge en Dæmper, naar hun kom til altfor direkte og forstaaelige Hentydninger i Digterværket[3].

I Fortalen til Peder Paars nævnes vore Folk Side om Side med dem, „der boe længst ved Volden, item alle dem, som høre under Seigr. Nagels Fane.“ De, som paa Holbergs Tid boede ved Volden, hvormed menes Østervold, vare fattige Folk, og med dem stod Nyboder ganske vist paa lige Trin: havde samme Kaar og sagtens ogsaa samme litterære Interesser. Det vilde være en Fornærmelse saa vel mod Digteren som mod Nyboder, hvis vi antog, at der ved den fremhævede Stedsbestemmelse tillige var tænkt paa de „Venus'es Vaaninger“, som i Følge Ytringer i Holbergs øvrige Skrifter ogsaa fandtes „langs Volden“. Men hvo er Seigr. Nagel og hans Følge? Allerede i Holbergs Tid blev der forekastet Forfatteren det urigtige i, at han nævner disse Personer i sit Digt, — det er da tydeligt nok, at de have været temmelig uhæderlige Folk; —

men havde Holberg svaret mere udførligt paa denne Anke, der efter hans Mening „er saa elendig, at han blues ved at tale om den“, saa vidste vi nu bedre Besked og kunde dømme sikrere om Sagens Realitet. Nu ere vi kun henviste til Gisninger. Vi kunne antage, at Hr. Nagel er Rakkeren, som vist nok endnu boede her ude ved Nyboder, og at hans Følge er Rakkerens Gesinde eller Medhjælpere. Vi kunne i Hr. Nagel se en lidt højere staaende Bestillingsmand, en Fattigforstander eller en Stodderfoged; de, der fulgte hans Fane, maa da være de Løsgængere og Tiggere, som stod under hans Opsyn. Vi kunne endelig i Hr. Nagel genkænde Mestermanden og ville saa ved hans Følge tænke paa visse Forbrydere, i denne Sammenhæng vel nærmest paa de ulykkelige Slaver, der arbejdede i Bremerholms Jærn. Uagtet vi ikke véd nogen Besked med, om der paa Holbergs Tid virkeligt har været en Profos, der hed Nagel, anse vi det dog for rimeligt, at Seigr. Nagels Trup og Bremerholmsfangerne ere identiske, og vi ville derfor omtale disse Fanger noget nøjere. Deres første Oprindelse er uvis; Kristian den fjerde brugte dem til at udføre Havearbejdet i „Kaalgaarden“ ved Københavns Slot. Men 1654 skrives der om dem: „Her findis oc paa denne Bremmerholm for alle u-lydige oc skalckactige, ja udediske oc Løssgengere en Straffe-Stæd, med Lencker oc Jern om Benene, Ljfvet oc Halsen indslagen, aff hvilcke en Part maa gaa der all deris Ljfves Tjd oc somme paa nogle visse Aars Tjd, ligesom deris Forseelse oc grofve skalckactige Gierninger været hafver; hvilcke maa saa der gaa oc arbeyde for Klæder oc Føden.“ De skalkagtige

Gærninger vare dog af højst forskællig Art, og Selskabet som en Følge deraf meget blandet. Foruden egentlige Forbrydere fandtes her menige af Søetaten og Marinerkorpset, som havde begaaet disciplinære Forseelser, Lediggængere, som ved Nattetid vare anholdte paa Københavns Gader, Krybskytter, som havde stødt an mod de strænge Jagtforordninger, Bønder, som havde „forsiddet eller forløbet deres Gaarde og ikke villet rette sig efter Loven“, der paalagde dem en nedværdigende Trældom; ja 1643 saas endog en Præstemand paa Bremerholm; han havde udtalt nogle kætterske Meninger om den hellige Daab, hvilke han ikke vilde genkalde. Med Delinkventerne, „som vare dømte til Skibs-Holmen“, skulde Admiralitetskollegiet (1660) have Indseende; Inspektionen overtoges af de to yngste „Amiralitets-Herrer“, som ved Udgangen af hver Maaned aflagde Besøg i Fangehuset, hvor Slaverne uden for Arbejdstiden vare indespærrede. Dette Fangehus befandtes efter en Del Aars Brug at være temmelig „engt i smitsomt Tilfælde, og naar en Præst skulde berede nogen“; tilmed stod det midt i Udsigten og paa den bedste Plads, — formodentligt ud mod Kongens Nytorv. Det blev derfor nedrevet i Aaret 1685 og et nyt opført ved Reberbanen, med en Port ved Siden til Igennemfart for Kongen[25]. Denne Indkørsel til Holmen er sandsynligvis den Port, som senere kaldtes „de uærliges“ og fandtes mellem Garnmagasinet og Gæthuset; Fangehuset benævnedes senere „Trunken“ (Baadsmands-Trunken) og havde et særligt Kirkelokale, hvor vist nok en af Holmens Kirkes Præster har betjent Fangerne i deres Saligheds Sag, og tillige et Køkken, hvor den dertil

særligt ansatte Kok tilberedte Fangernes tarvelige Bespisning. 2 Fangefogder fungerede som Sluttere ved Trunken. Slavernes Antal normeredes paa Betalingsreglementet for 1700 til 50 og for 1710 og de følgende 30 Aar til 100, men dette Tal er naturligvis sjældent blevet naaet. I Pestens Tid fandtes der kun 27 Mand i Trunken. Den 3dje Avgust 1711 bleve nemlig 17 Fanger løsladte og anvendtes til Arbejdet ved Liggruberne; efter en halv Snes Dages Forløb havde Smitten kun skaanet 2 af dem; man maatte da endvidere gøre Brug af de 10 andre Fanger, som endnu vare tilbage i Fængslet, uagtet det var grove Forbrydere; under 23de Avgust tilsiges der disse Fanger Frihed, „hvis de i deres Forretning redeligt vilde sig forholde". Da Pesten saaledes havde tømt Fangehuset, indsatte man (1712) svenske Krigsfanger i Trunken; de toges i Arbejde ved Tømmerslæbning og anden simpel Gærning. Men snart vendte den sædvanlige Besætning tilbage; blandt andre bleve (1716) tre Underofficerer „som usindige Mennesker" belagte med haard Arrest i Trunken[26] *). 1739—41 friedes Søetaten for at underholde disse Slaver, der havde forvoldt Marinen en aarlig Udgift paa henved 4000 Rdl.; i Stedet for „Arbejdet i Bremerholms Jærn" traadte nu det saa kaldte Fæstningsarbejde i Stokhuset ved Østervold. Fangekirken og Trunken paa Gammelholm befaledes derfor nedrevne (1741), men en Levning af sidstnævnte saa vel som Navnet bevaredes indtil vore Dage ved en mindre, nær Reberbanen be-

---

*) Søetaten havde i øvrigt ogsaa Slaver gaaende paa Nyholm; men noget nærmere derom vides ikke.

liggende Bygning, hvis massive Hvælvinger og ildfaste Jærndøre gæmte Hovedmagasinets Oplag af Beg og Tjære. — Vi antage altsaa, at det er Bremerholmsfangerne, til hvilke Holberg har hentydet ved at nævne Seigr. Nagels Følge. Men hvorledes skulde det have været muligt at sammenstille Holmens Folk med disse Forbrydere? Dette Forhold bliver mindre paafaldende, naar vi betænke, at Holmens Folk arbejdede paa det samme Værft, vare ofte satte til det samme Arbejde og stod under samme Myndighed (Holmens Chef) som Bremerholmsfangerne. Disse to Klasser Mennesker kunde for udenforstaaende synes at dele ganske de samme Vilkaar; hos dem begge maatte der da let kunne forudsættes samme litterære Interesse, samme „store Begærlighed efter Viser". — Naar vi ved denne vor Antagelse maa regne Holberg blandt dem, som ikke have undersøgt de omhandlede Forhold og derved erhværvet sig nøjere Kændskab dertil, da kan det ikke forringe hans Hæder som Videnskabsmand og endnu mindre som Digter; thi det er ingen Skam for den store Holberg at være mindre vel underrettet om det lille Nyboders smaa Forhold *).

*) Holmens Folk og Bremerholmsfangerne nævnes ogsaa sammen i Holbergs „Danmarks og Norges gejstlige og verdslige Stat." Det hedder der bl. a.: „[disse] Matroser . . . bruges til nødvendigt Arbeide paa Bremerholm, hvor der ogsaa findes en Hob Fanger, hvoraf nogle ere dømte til en vis Tid, andre til evig Arbeide. De boe udi et eget Qvarter udi Staden, kaldet de Nye Boder." Holberg, som aabenbart har al sin Kundskab om Fangerne fra den af os ovenfor anførte Kilde fra 1654, er her ikke fri for at sammenblande disse Fanger og Holmens Folk. — I „Danmarks og Norges Stat" omtaler han Nyboder kun dette

I Aaret 1729 maatte en Del af Nyboders Mandskab drage til Grønland for at hjælpe til ved Hvalfangsten. Det derpaa følgende Aar (1730) afsluttede Frederik den fjerdes Regeringstid, der havde været saa skæbnesvanger for Nyboder.

IX.

Officerer i Nyboder. — Arbejdet paa Holmen. — Dokken. — Frimaaned. — Forbud. — Marinerne. — Under Struensee, Guldberg og Kronprinsen. — Forhold om Bord.

Kristian den sjette havde betroet Flaadens Anliggender i gode Hænder, da han indsatte Grev F. Danneskiold Samsøe til Intendant over Marinen. Materiellet kom i udmærket Stand, men heller ikke Mandskabet blev forsømt; Haandværkernes Stok, paa hvis Arbejdsdygtighed Udførelsen af Danneskiolds Planer for en stor Del beroede, fik en ny Organisation. — Intendanten omgikkes for Resten med et Projekt, som kunde være blevet farligt for Nyboders Existens. Det var hans Tanke at indrette Boliger for alle Holmens Arbejdere og Søfolk paa selve Øen Nyholm, hvor et stort ved Opfyldning indvundet Areal blev udset til Bebyggelse med „Barakker“ for Mandskabet; et samtidigt Kort over København viser os de projekterede, regelmæssige Gader med Kirken i Midten. Men det hele kom kun til at

---

ene Sted og ikke uden andre, mærkelige Fejltagelser; i hans vidtløftige Danmarkshistorie findes Navnet én Gang og kun i Forbigaaende.

staa paa Papiret; Nyboder fik Lov at fortsætte sin Tilværelse ved Østerport. For at holde Øje med Befolkningen her ude blev det befalet, at der skulde bo Officerer i Nyboder. Det er dog næppe nogen ny Forholdsregel. 1682 ses det, at en Schoutbynacht har boet „ved Nyboder“ [1], og 1721 nævnes det udtrykkeligt, at Kapitajnen ved hver af Nyboders Divisioner skal „nyde“ helt Hus. [2] Kristian den sjette forordnede nu (1738—39), at nogle Kompagnichefer skulde tage fast Bolig her. Men den kongelige Befaling maatte lyde to Gange, inden Officererne bekvæmmede sig til at efterkomme den. De holdt vel for, at det nye Naboskab ikke vilde blive behageligt for dem, især naar de skulde fungere som en Art Politi for Befolkningen, og at de tilbudte Nyboders Beboelseslejligheder vare altfor tarvelige; men paa den sidste Mangel blev der raadet Bod ved Om- og Tilbygninger; de Officerer, som maatte nedsætte sig i Nyboder, slap tillige snart efter for at bekoste deres Boligers indvendige Reparation, hvilken Staten overtog [3]. Fra den Tid findes der stedse Officerer blandt Nyboders Beboere, ja et Officersselskab faar endog Lokale i to Matroshuse [4] (til Selskabets Bibliotek?). Da Nyboder stod i sin fulde Kraft, ejede det inden for sit Omraade henved 24 Officersboliger, som oftest indrettede i „Pavillon'er“ for hver Ende af Husrækkerne.

Efter den store nordiske Krig er det Tidsrum forbi, da den faste Stok led Nød, fordi den ikke fik sin Løn udbetalt i regelmæssigt tilbagevendende Terminer. Efter Bestemmelsen (fra 1688) skulde al fast Gage til Matroser og Haandværkere udredes hver Maanedsdag og

den Haandværkerne endvidere tilkommende Dagløn hver 8de eller 14de Dag. Denne Bestemmelse traadte igen i Kraft med Undtagelse af, at Daglønnen nu betaltes hvert Kvartal. — Trods de heldigere pekuniære Vilkaar var Tilstanden i Nyboder mindre glædelig i det Tidsafsnit, som vi nu skulle betragte; thi en Del af Befolkningen var jo bleven demoraliseret i Forurettelsernes Dage. Ikke alene fandtes der adskillige, som endnu bestandigt drev Tiggeri, skønt en kongelig Anordning fra 1732 truede med, at de, hvis Koner og Børn bleve trufne i Betleri, skulde bortjages fra Tjenesten ved Divisionerne; men mange af Mandskabet bleve endog mistænkte for grove Tyverier, som vare forefaldne paa Holmen. 1734 forsvandt der mange gode Sager fra Værfterne; Straffen for Ildgærningsmændene skærpedes, men det hjalp ikke meget, „helst Eders Majestæt altid er saa naadig at pardonnere dem for Brende-Merke“; man maatte tage haardere fat (1741); for smaa Tyverier vankede der nu Kat og Kassation, og for større Forbrydelser af samme Art Kagstrygning, Brændemærke og Arbejde i Jærn. Der er ogsaa mange Tegn paa, at Folkene, som én Gang vare komne i Vane med at knurre og være urolige, vedblev at have samme ustyrlige Sind; men det tør heller ikke nægtes, at Styrelsen selv under Tiden gav Anledning til Misfornøjelse. Særligt utilfredsstillende var Ordningen af Arbejdet paa Holmen. Haandværkerne maatte møde paa Værftet hver Dag, saa ofte, som det forlangtes, men Daglønnens Totalsum voksede da ogsaa med Arbejdsdagenes Antal; — 1737 regnedes Aaret til 286 Arbejds-

dage og 1785 til 304*); — derimod var det som bekændt lovet Holmens faste Søfolk, at hver Mand skulde have Frihed i én Uge, naar han havde arbejdet og været paa Vagt i fjorten Dage, dersom ikke den kongelige Tjeneste „i høyeste Maade udkræfvede“ en udvidet Arbejdstid. Men dette Krav stillede den kongelige Tjeneste næsten al Tid, saa at der behøvedes mere end to Tredjedele af Mandskabet til Vagttjenesten og Arbejdet paa Holmen. Selve Vagttjenesten lagde ikke Beslag paa særdeles mange Kræfter; 1650—80 maatte omtrent 400 Matroser „vaage“ hvert Døgn, og Vagtmandskabet var da fordelt om Bord paa hvert enkelt Skib; men da Vagtlokalet 1685 indrettedes i Land og Flaadens Leje sikredes paa anden Maade, kunde man lade sig nøje med det halve Antal Matroser. Ogsaa anvendtes fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede for det meste Soldater (Marinere) til disse Poster. Langt besværligere vare de Arbejder, som fulgte med Vagttjenesten, og som vedblivende paahvilede Holmens Søfolk. Det var Pumpningen af alle Orlogsskibene. De fleste Skibe fra Frederik den fjerdes Tid vare gamle og forsømte; man havde vist nok endnu ikke nogen Dok**), hvori Skibene kunde underkastes de nødvendige Reparationer i Bunden; og Kølhalingen, som hyppigt anvendtes, svækkede Skibene i høj Grad; de lækkede svært, og Pumperne paa dem maatte derfor være i Gang, — som der stod

*) Arbejdsaaret regnedes 1816 til 258 Dage; i Tiden ved Aar 1837 til 260, ved 1852 til 268 og ved 1856 til 293 Dage.

**) Maaske fandtes der en Flydedok, men naturligvis kun for de mindre Skibe.

i Instruxen, — „baade om Aftenen før Solens Nedgang og om Morgenen før Vagtens Afløsning“, hvad de virkelige Forhold gjorde ensbetydende med: Nat og Dag. Endvidere skulde Skibene, som den Gang ikke vare forsynede med Tag, naar de laa i Oplag, omhyggeligt affejes, naar det havde snet eller regnet, og desuden afskylles med salt Vand, hvilket formentligt afværgede Skibstømmerets Forraadnelse. Skruede Isen sig fast omkring Skibet, havde Vagten ogsaa at holde aabent Vande rundt om det. Alle disse Arbejder vare ikke lidet byrdefulde, men Mandskabet søgte desværre ogsaa at gøre dem saa behagelige og fordelagtige som muligt; derom vidner det Forbud fra 1700, at Vagtmandskabet, som besørgede Pumpningen, ej maatte have Økse, Kniv eller andet sligt Redskab med sig, hvormed der kunde ske Indbrud om Bord i Skibene; lige saa lidt maatte det findes i Besiddelse af Tobak, Fyrtøj eller „Bouteille“. Hvad der i høj Grad spredte Kræfterne og besværliggjorde det øvrige Holmens Arbejde, hvortil Matroserne kunde kommanderes, var den nye Indretning, hvorved Skibene fordeltes til de enkelte Divisioner. Uagtet en Prøve, man anstillede herpaa 1718, langt fra var falden heldigt ud, bestemtes der dog to Aar efter, at hvert Orlogsskib, hvad enten det var udrustet eller oplagt, skulde have en fast Besætning, som holdt Skibet i god Stand, foretog Reparationer paa det ved særegne Divisionstømmermænd, — medens Holmens øvrige Tømmermænd besørgede de nye Skibes Bygning, — o. s. v. Ved denne Ordning vandt man, at Orlogsskibene kunde gøres rede til at stikke i Søen med fjorten Dages Varsel, men Ulemperne derved, baade for

Mandskabet og for Flaadens hele Tilstand, maatte snart kunne overbevise de styrende om, at denne Fordel var temmelig dyrt købt*). Det Mandskab, som var fornødent baade til Skibenes Besætning og til Holmens Arbejde, blev tilsagt (1688) hver Lørdag og fik sin Gærning anvist ved de saa kaldte Dagsedler (1727). — Og da saa Dokken paa Kristianshavn blev færdig (1739), foregik Lænspumpningen af den i en lang Række Aar ved Haandkraft. 500 Mand udkommanderedes til dette Arbejde, 10 Mand til hver Pumpe, og der tilstodes dem tre Dage til at fuldføre det i. Men var et større Skib indkommet i Dokken, og Folkene anspændte alle Kræfter Dag og Nat, tilendebragtes Pumpningen i to Døgn, og der var saaledes vundet en Fridag. Matroserne havde da ogsaa „trællet af Halsen fast Tungen“ og sagtens tillige vædet Halsen mer end tilbørligt; naar de derpaa i samlet Skare forlod Dokken for at begive sig hjem, afstedkom de i deres Glæde over det hurtigt tilendebragte Arbejde saa megen Uro, at Byens Borgere ofte kunde finde sig beføjede til at lukke Vinduesskodderne i de Gader, som den vilde Sværm strømmede igennem. Enkelte af Deltagerne undgik heller ikke at paadrage sig Straf for „Ustyr“ ved Dokkens Pumpning.[5] — Disse og andre extraordinære Arbejder medførte, at man ogsaa maatte lægge Beslag paa den Divisions Tid og Kræfter, som hidtil havde været forskaanet. Folkene nærede den Mening, at den skete Forøgelse af Arbejdstiden stred aldeles mod Kon-

*) 1741 blev Indretningen med Skibenes faste Besætning delvis ophævet, idet Divisionstømmermændene afskedigedes.

gens tidligere Løfte, saa meget mere som dette udtrykkeligt var blevet fornyet 1726; — og de nølede derfor med at adlyde. Det var deres Fattigdom, som tvang dem til at holde paa deres Ret. Allerede 1688 havde Matroserne faaet Tilladelse til i deres Fritid at søge privat Erhværv i Byen, uden at der derfor skulde afkortes dem noget i deres Gage og Kost; end ikke deres Officerer havde Raadighed over dem, naar de vare frie for Holmens Arbejde. Men naar nu Friheden indskrænkedes, bleve disse Extraindtægter selvfølgeligt formindskede, og Staten gav ikke Matroserne noget Vederlag for Arbejdet ud over den reglementerede Tid. Admiralitetet stillede sig paa Mandskabets Side og vilde holde Arbejdet inden for de af Loven fastsatte Tidsgrænser, medens derimod Holmens Chef og General-Kommissariatet ikke turde slaa af paa de Fordringer, Hensynet til Værfternes regelmæssige Drift uundgaaeligt stillede; men det kom snart for Dagen, hvilket af Styrelsens to stridende Partier der var gaaet af med Sejren, thi det blev betydet Folkene (1729), at de skulde møde naar som helst til Arbejde, uden Indsigelse, selv i deres Fritid; de forsømmelige skulde straffes med Arbejde i Bremerholms Jærn; og dem, som vedblev at vise sig genstridige, vilde Standretten straks paa Stedet dømme til Døden i Galgen. Denne de opsætsiges Straf blev under Trommeslag publiceret for Befolkningen[6]. Dog indsaa de styrende snart (1732), at man var gaaet for vidt; de forsømmeliges Straf formildedes nu til Mulktering. — Uagtet man saaledes havde mere end to Divisioner til det daglige Arbejde, maatte endda et betydeligt Antal Soldater eller Sjovere tages til Hjælp ved

Gærningen. 1764 oprettedes endvidere to Arbejdskompagnier paa 100 Mand Billig Arbejdskraft troede man at have opnaaet i de 900 unge Mennesker paa 17 til 18 Aar, de saa kaldte Opløbere, som 1736 antoges i Tjenesten ved Divisionerne; men Institutionen maa ikke have svaret til Forventningen, thi 5 Aar derefter afskediges 600 af Opløberne, og der beholdes kun 10 ved hvert Kompagni. — En lille Lettelse havde Mandskabet faaet (1722) ved Indførelsen af „Frimaaneden", som varede fra Midten af December til midt i Januar, og som lod alt Holmens Arbejde hvile. Frimaaneden indførte Regeringen ikke saa meget af Hensyn til Folkenes Velvære som for at spare Daglønnen den korte Vinterdag, paa hvilken der jo ikke blev udrettet meget i de 7 Arbejdstimer, og for i Ro at kunne opgøre Regnskaber og Beholdninger. Denne Fritid blev vel senere indskrænket betydeligt, men er til endnu i Skikkelse af en mindre Juleferie. Andre smaa Lettelser fik vore Folk 1729, da Isningen ikke længere foretoges om Skibene, men kun om Fortøjningspælene, og 1743, da der blev ansat faste Natvægtere paa Holmen for at spare lidt paa Mandskabets Arbejdskraft.

Det haarde Arbejde havde gjort Marinens Tjeneste forhadt; enhver, som kunde, unddrog sig derfor; de, som bleve tilbage, vare for det meste forarmede Familiefædre. Ikke alene havde Slidet paa Holmen og Sygdomme ved forskællige Udkommandoer af Divisionerne paa Krigsskibene efterladt store Huller i Mandskabets Rækker; men mange Numre vare ogsaa blevne ledige ved Desertion. Naar en Rømningsmand var flygtet til Søs, affyredes et Kanonskud fra

Holmen, og Vagtskibet paa Reden udsendte ved dette Signal armerede Baade for om muligt at indhente Flygtningen. Straffen, der ventede denne, var 3 Gange 27 Slag Tamp og Arbejde i Skubkarren. Men var Desertøren undkommen, kunde man jo ogsaa søge at lokke ham tilbage ved at tilstaa ham Pardon. Talrige „General-Pardons-Patenter“ for Rømningsmænd fra Divisionerne findes netop fra denne Periode. For at udfylde de vakante Pladser i Divisionerne rekruterede man i Reglen disse med Normænd, for hvem man skildrede Tjenesten saa tillokkende som muligt; der lovedes enten kort Tjenestetid eller, for længere Tjenestetid: Hus i Nyboder, Pension af Kvæsthuskassen o. s. v. De nyantagne maatte dog mistænkes for at være daarlige Subjekter, hvilke som sidste Redningsplanke valgte denne Levevej; deres tidligere Livsstillinger erindredes ved de forskællige Øgenavne, som deres Tjenestekammerater gav dem; der fandtes en Søren Skrædder, en Jens Vægter, en Kristen Slagter, en Jørgen Hattemager, en „Jomfru i 3dje Division“ (en forhenværende Modehandler), en Daniel Russer, en Andreas Støvlesmed o. s. fr. — Alt tydede paa, at vore Folk vare komne i Miskredit hos Byens Borgere. Naar litterære Smagsdommere i den sidste Halvdel af Aarhundredet fælde Dom over, hvad som raat og smagløst er, henvise de saadant til „Liebhaberne i Nyeboder, Ølhuse og maaskee nok et andet Sted“; ja, lægger en Vise an paa at haane en den Gang almindeligt bekændt og foragtet Pamfletskriver, saa lader den hans „Liig-Procession“ gaa „langs igiennem Nye-Boder og ud af Øster-Port“; — Stedet for den imaginerede Handling maatte have lige saa

ringe Anseelse som Personen, der var Genstand for Satiren. En anden, lidt senere Vises Titel er heller ikke til Nyboders Ære: „Nye- og Siæle-Bodernes samt Vartovs Matronernes retmæssige og ivrige Harme over Græverne Struensee og Brandt og deres Complot samt alle deres Vota, samlede til at fælde Dom over dem.“ — Ogsaa at Avtoriteterne betragtedes Nyboders Folk med ugunstige Blikke. Vore Beboeres maadelige Klædedragt og den under Tiden noget hensynsløse Opførsel, som de udviste paa offentlige Steder, var vel Grunden til, at Hofmarskallatet (1747) lukkede Frederiksberg Have for dem, og at Københavns Kommandantskab (1750) forbød dem at betræde Voldene, som efter Sigende led under „Poblens“ Ødelæggelser; for at undgaa lignende Uordner blev det paabudt (1757), at Folkene med Koner og Børn ikke maatte lade sig se om Søndagen ved Broerne og Bommene uden for Stadens Porte før Aftensangs Tider. Saadanne Forbud vare vel skikkede til at udslukke den sidste Gnist af Æresfølelse hos Holmens Folk, for hvem det jo maatte være klart, at de af Øvrigheden bleve satte lavere end den laveste københavnske Almue. Forbudene stod heldigvis ikke længe ved Magt. Saaledes finde vi, at Søetatens Mandskab 1791 havde Tilladelse til at spadsere paa Stadens Volde og 1810 i Rosenborgs og Frederiksbergs „Slotshauger“, naar det var iført Uniform.

Frederik den femte føjede en ny Matrosdivision til de tre allerede bestaaende; Holmens Arbejde fordeltes derved paa flere end hidtil og overanstrængte ikke den enkelte saa meget; da Skibsbyggeriet tog et mægtigt Opsving, blev Haandværkernes Tal ogsaa for-

øget. Men Nyboder er endnu ikke kommet ud af sin mørke Periode; de slette Elementer, som jo al Tid findes i saa stor en Skare, synes helt at ville tage Luven fra de besindigere. Der mældes os om slemme Optøjer; blandt andet leveres der Marinerne adskillige Slag. Marinerne vare geworbne (hværvede) tyske Soldater, som besatte Vagtposterne paa Holmen, — naar Vagttjenesten forrettedes af Soldater, — og vare behjælpelige med at haandhæve Mandstugten om Bord paa Orlogsskibene. For Troskab og Paalidelighed kunde man ikke al Tid rose dem; naar Isen lagde til paa Sundet, og Passagen til Skaane var fri for Fodgængere (saaledes f. Ex. i Aarene 1767 og 68), foretrak man at have Matroser paa Holmens Vagter i Stedet for Marinere; thi disse benyttede den gode Lejlighed til at desertere; i Nyboder cirkulerede saaledes en Anekdote[7] om en Mariner, som vilde begive sig over Isen til Sverig, men i det taagede Vejr gjorde fejlt Bestik og efter nogen Vandring kom i Land paa dansk Grund, hvor han røbede sig selv, da han lettede sit Hjærte med det Udraab: „Gott sei gelobt! nun bin ich im Schweden.“ Marinerne lønnedes (efter det 17de Aarhundredes Slutning) af Landetaten, men brugtes mest af Søetaten; ingen af Etaternes øvrige Afdelinger syntes at ville kændes rigtigt ved dem i denne deres Mellemstilling. En „Rencontre“ vides de at have haft med Grenadererne 1702; én Person dræbtes paa Stedet, ligesom flere bleve dødeligt saarede og ilde skamferede. Holmens Folk, hvem Marinerne ofte kom paa tværs, lod disse blive Genstand for vedholdende Drillerier, som udartede til Slagsmaal. Sammenstødene, som især bleve mærkelige

ved Aaret 1759, begyndte sædvanligvis ved Aftenstide og udkaarede Adelgade til Valplads, der under Tiden bedækkedes med saarede og døde; vel blev det lagt Divisionscheferne paa Hjærte at hindre Fjendtlighederne, men Nyboder havde fremdeles et „godt Øje“ til de geworbne. Den sidste Kamp, som stod mellem vore Folk og Marinerne, forefaldt 1807; da tog de sidstnævnte alvorlig Revanche for alle Fornærmelser[7]. Bevæbnede med Geværer brød Soldaterne op fra deres Kaserne i Kronprinsessegade og gjorde et raskt Angreb paa Nyboder. Her havde deres Modstandere til Forsvar kun Stene, som de grov op af Gaden, og Kampens Skæbne var derfor snart afgjort: alle flygtede; Beboerne lukkede deres Vinduesskodder og spærrede sig inde; hvor dette ikke blev iagttaget, indslog Voldsmændene Vinduerne, trængte ind i Husene og mishandlede Beboerne; hvem den vilde Hob mødte paa Gaden, gik det ikke bedre. Nyboders Vagt blev tagen med Storm, Skilderhuset gik i Løbet, og Sejrherrerne lod Arbejdsklokken lyde, vist nok for at gøre deres Triumf vitterlig for alle. Det var en uhyggelig Dag. Men Hestgarden genoprettede Roligheden i Løbet af de næste 24 Timer, strænge Straffe fuldbyrdedes, og Lovbudet om, at Nyboders Mandskab skulde være i Hjemmet inden Mørkets Frembrud, blev indskærpet paa ny. Under den snart derpaa følgende Krig viste Marinerne deres rette Sindelag ved enten at gøre Mytteri (f. Ex. paa Trekroner, Kristiansø) eller ved at gaa over til Fjenden, uagtet de truedes med Galgen for saadant Forræderi. Holmens Vagter bleve da besatte af Borgervæbningen; men ikke længe efter ophævedes Marinerkorpset og den for-

nødne ringe Soldaterbesætning paa Orlogsskibene toges af de i København garnisonerende Regimenter.

Kortvarigt blev Struensees Herredømme — under Kristian den syvende, — men har dog efterladt mærkelige Spor i Nyboders Historie. Hvor vidt Nyboder har benyttet sig af Trykkefriheden, hvis Indførelse som bekændt gav Signalet til en almindelig Tøjlesløshed i Litteraturen, kan ikke bestemt paavises. Et Skrift som „Merkværdig, sandfærdig og tilforladelig Beretning om den huggede Ræv, som var Proviant-Forvalter i Niels Klims Rige“ (1771)*) omhandler i det mindste et Forhold, som laa Nyboder stærkt paa Sinde. Ligeledes kunne Piecerne: „De Danske og Norske Søemænds Ære, forestillet i et Lykønsknings-Vers til Kongen, betænkt at indleveres til Høistsammes besluttede Reise til Norge 1768“ og „En norsk Matroses Tanker over den Vanskelighed at faae Kongen i Tale, skrevet til Trøst for sine Brødre“ gærne have deres Oprindelse fra de lave Huse ved Østerport. De med særdeles originale Indfald udstyrede „Tanker og Observationer til høyeste Eftertanke angaaende den danske Søe- og Krigs-Flode udi Bygningen, Freds- og Krigs-Tider“ o. s. v. skyldes maaske et nybodersk Geni. Dog Befolkningen her ude har al Tid været mere Handlingens end Ordets Mænd. — Marinen var ingenlunde Stifbarn under Struensee: saa vel Divisionerne som Haandværkerstokken bleve øgede, ja have aldrig været saa talrige som netop under ham;

*) Forfatteren til denne Vise har nok haft god Vilje til at give den hældende Vogn et Stød. Manden, hvortil der hentydes, var Proviantsforvalter fra 1760 til 1772, men blev sidstnævnte Aar dømt fra sit Embede for Regnskabsmangel.

det tillodes endog en Del af de faste Søfolk at gaa i russisk Tjeneste (1770—72); men for Resten gav Mandskabet Ministeren god Grund til Fortrydelse. I Juni 1771 forefaldt der nogle Uordner paa Holmen, hvorfor Holmens Chef (Overekvipagemester) og Gammelholms Ekvipagemester mistede deres Embeder. Tyverier gik meget i Svang paa de kongelige Værfter i disse Aar, hvilket en Forordning søgte at forebygge især ved at hindre Salget af Tyvekosterne. Det bekændte „Tog til Hørsholm“ udførtes vel fornemlig af indrullerede norske Matroser, som 2400 i Tallet fordrede deres tilbageholdte Kostpenge, hvilke man ikke havde haft Tid at beregne; men det er rimeligt, at det faste Mandskab har givet Normændene nyttige Vink. Hværvingschefen og en Departementschef maatte tage Skylden for den skete Forsømmelse paa sig og fik deres Afsked, hvorimod Matroserne opnaaede, hvad de forlangte. Da Optøjerne vare lykkedes saa godt for de indrullerede, prøvede Holmens Haandværkere at sætte noget lignende i Værk; de vare utilfredse med i nogen Tid at have maattet arbejde paa Helligdagene. Vel ytrede Regeringen sin Misfornøjelse med Folkenes Optræden[s], men søgte tillige at formilde dem ved at give Løfte om en glad Mikkelsaften, paa hvilken der for kongelig Regning skulde beværtes med en stegt, fyldt Okse („Forsoningsoksen“) og med Øl og Brændevin. Den samme Aften vilde Struensees Fjender benytte til at styrte den misundte og forhadte Minister, idet Holmens Folk skulde være de ingenlunde uvillige Redskaber til Planens Udførelse. Anslaget mislykkedes imidlertid denne Gang; men da Struensees Fjender endelig sejrede i Januar 1772, var der almindelig Glæde i

Nyboder, og i Sejrsrusen vovede nogle her ude fra, understøttede af Byens Pøbel, at udplyndre adskillige (60) Steder i Byen; ikke blot berygtede Huse og Ølkipper maatte lide saadan Overlast, men ogsaa Gaarde, hvis Ejermænd formodedes at være Struensees Venner*). Plyndringerne bleve dog ikke iværksatte efter nogen for ud truffen Aftale; i Begyndelsen var det kun enkelte Matroser, som prøvede deres Lykke i denne Retning, men da Avtoriteterne ikke lagde dem nogen Hindring i Vejen, voksede Røvernes Dristighed; forbigaaende Kammerater øgede Antallet; og da man havde faaet fat i nogle Tønder Vin, „sendte man endelig ud og lod hele Nyboder indbyde til dette Gilde". Dernæst gik det løs paa alt, hvad der var af Værdi**), det forsvandt mellem Expeditionens Deltagere; om det saa var Kakelovnene, bleve de ansete for et godt Bytte. Misgærningen paadrog ikke Udøverne nogen Straf; langt om længe, Kl. 2 om Natten, blev Generaladjutanten sendt ud for at — takke Folkene i Kongens Navn for deres udviste Nidkærhed og for at befale dem at gaa hjem og holde sig rolige i deres Huse. Hvorledes de „nidkære" Idrætsmænd have ment at kunne forsvare eller undskylde Røveriet, — som blev besunget af Viser i Snesevis, —

*) Saaledes Gabels Gaard paa Østergade, hvor Efterslægtens Skole nu er. Gabel havde faaet en Del Begunstigelser af Struensee, og Rygtet gik, at hans Gaard skulde indrettes til offenligt Hus.

**) Der blev udgivet i Trykken „En Satyrisk Fortegnelse paa endeel Pretiosa, Guld, etc. som er funden paa Gaden d. 17. Januarii og som ved offentlig Auction til de Høystbydende skal bortselges d. 32. Jan., som først kommer, ved Gammelstrand".

ses bedst af et Flyveskrift fra denne Tid: „Den brave Holmens Magtes glade Indtog i Husene, paa den mærkværdige St. Antonii Dag 1772“. Forfatteren paastaar heri, at den omtalte Gærning umuligt kan have været nogen Synd, „thi disse (udplyndrede) Folkes Gods var jo Tyve-Gods; naar det nu blev røvet, kom det blant Publikum igien, som det var stiaalet fra.“ Altsaa „var den existerte Maade den beste, Himlen kunde udtænke at straffe disse Skarns Pak paa.“ Holmens Folk kunde derfor den følgende Søndag med god Samvittighed gaa i deres Sognekirke og med sejrsglade, samstemmende Hjærter høre Bremerholmsprovsten udbrede sig over Dagens Evangelium (Brylluppet i Kana) i en Prædiken, som var betitlet „Forstyrrernes Forstyrrelse“, og hvis „Hoved-Sats“ var: „En kummerlig Omstændighed glædeligen forandret til almindelig Fordeel og Glæde“, hvorved især „to Ting merkes: 1. Omstændigheden, som er kummerlig, 2. Forandringen, som er almindelig, fordeelagtig og glædelig.“ Det hele havde i Sandhed været ret fordelagtigt for visse Individer i Nyboder: Sommeren derpaa solede Folk her ude Sengklæder, hvis hele Udstyrelse røbede en finere Oprindelse. Ikke mange Uger efter hin Januar Nat drog Nyboder hoverende ud til Fælleden, hvor Struensee maatte bøde for sin Letsindighed; men Mandskabet vendte meget stilfærdigt tilbage, thi det blodige Skuespil havde ikke undladt at gøre et saare alvorligt Indtryk paa selv de haardeste Gemytter [7]. Struensee havde, Dagen før han blev styrtet, ladet en Kabinetsordre udgaa om, at al Naturalforplejning skulde ophøre ved Søetaten; lige saa overilet dette Bud var, lige saa virkningsløst blev det

ved Ophavsmandens Fald. En anden Befaling om, at alle Nyboders Børn under 6 Aar, som Forældrene ej kunde ernære, skulde sendes til Anstalten for Hittebørn, — havde et menneskekærligt Motiv, som Datiden vist nok ikke forstod at vurdere[9].

Straks i Begyndelsen af den saa kaldte guldbergske Periode indgik Haandværkerne til Kongen med en i ærbødige Udtryk affattet Ansøgning[10], hvori de blandt andet udbad sig deres Dagløn betalt maanedsvis i Stedet for, som hidtil, kvartalsvis; til det forøgede Arbejde ved Lønnens hyppigere Beregning tilbød de selv at ville underholde en duelig Skriver. Men Ansøgningen blev standset paa Vejen til Kollegiet, idet man betydede Ansøgerne, at deres Ønske var aldeles utilstedeligt. Haandværkerne tabte imidlertid ikke Modet, Ansøgningen blev atter indgiven, smukt udstyret, indbunden i blaat Bind. Den vakte en Del Opmærksomhed ved Hoffet Enkedronning Juliane Marie, hed det endog, vilde se den, og en af Ministrene bragte den til hende. Men den vendte ikke mere tilbage til Kollegiet; Hofgunsten havde kun været forbigaaende; der faldt snart en Resolution, som lod Folkene vide, at den attraaede Forandring ikke vilde være til deres eget Gavn, eftersom deres Kredit maatte blive mindre, naar de ikke, saaledes som det nu var Tilfælde, havde større Pengesummer mellem Hænder paa én Gang; ej heller vilde det ansøgte være i Statens Interesse: der var ikke tilstrækkelig Tid til en saa hyppig Beregning, og det maatte ventes, at den Døsighed og Lunkenhed, som Haandværkerne allerede nu udviste under Arbejdet paa de Dage, som fulgte umiddelbart efter Daglønnens Ud-

betaling, vilde vise sig tre Gange saa ofte, hvis Forandringen indførtes. Skønt Folkene saaledes paa ny havde faaet Afslag, vedblev de at holde Møder i samme Anledning, hvorfor Regeringen saa sig nødsaget til at udstede en kongelig Ordre[11], som blev trykt og opsloges rundt omkring paa Holmene og til Overflod oplæstes i de samlede Arbejdskompagniers Nærværelse; Ordren advarede Folkene imod at foranstalte uordentlige Sammenløb og indprændede dem at holde sig Søkrigsartiklerne efterretteligt. I de følgende Aar (1774—75) fandt en større Afskedigelse Sted blandt Haandværkerne, men Skibsbyggeriets udviklede Standpunkt gjorde det straks nødvendigt at antage private Arbejdere for at erstatte de afskedigede. Det var en Reform af en lidet indgribende Natur, da de gamle Benævnelser paa de forskællige Livsstillinger i Søetaten ved denne Tid ombyttedes med mere moderne Navne, saa at f. Ex. „Ober-Archelimester“ blev til Overkanoner, „Bysseskiotter“ til Konstabel o. s v. — Nyboder var endnu tilbøjeligt til at tage den svageres Parti, selv om denne ikke havde Retten paa sin Side. Saaledes paaminder en Anordning fra 1777 Folkene om, at man ikke maa huse eller beskytte Betlere, endnu mindre gøre de fattiges Fogder nogen Overlast, hvis man ikke vil have med Nyboders Vagt at skaffe[12]. I Aaret 1779 hændtes den Ulykke, at Krudttaarnet ved Østervold sprang i Luften. Det gik især ud over Nyboder, som blev „næsten ruineret.“ 47 Mennesker kvæstedes, og 7 døde af deres Saar; Bygningerne fik en Skade, der vurderedes til 40,000 Rdl., medens Tabet, som Beboerne led ved Ødelæggelsen af deres Bohave, ansloges til 3500 Rdl.[13]. Der maatte

bevilges en usædvanlig stor Sum til Nyboders Reparation dette Aar; og Ulykken blev en velkommen Anledning for en Del Folkedigtere til at sætte deres Penne i Virksomhed med at forevige den opsigtsvækkende Tildragelse. Krudttaarnet opførtes paa ny, men er nedbrudt i vore Dage (1872). — Da der, i Følge en almindeligt udbredt Mening, var meget at udsætte paa Divisionernes Tilstand, lod en nedsat Kommission holde Generalmønstring over Mandskabet og fik derved Manglerne konstaterede; men da Kommissionen tillige fremkom med flere Forslag, som tilsigtede en Ændring i de paaankede Forhold, erklærede Admiralitetet, at Kompagnierne vare i saa god en Stand, som det kunde forlanges, og dermed slog man sig til Ro. — Aaret 1783 blev mindeværdigt ved en Opfindelse, som friede Mandskabet for et stort Besvær; Fabrikmesteren Hendrich Gerner opfandt nemlig „en kunstig Mølle at skaffe Vandet ud af Skjoldungens Flyhavn.“ Den Glæde, hvormed Opfindelsen sikkert er bleven hilset af alle, har fundet sit Udtryk i et Digt i Folkevisetone, forfattet af en Søofficer (H. C. Sneedorff). Det begynder saaledes:

Hr. Henrik han sidder saa tankefuld,
hans Hoved til Jorden mon hælde;
det gør hannem Sjælen saa sorrigfuld,
at Skjoldungens Stridsmænd mon trælle.

Pumpeværket, som traadte i Stedet for de 50 Pumper af almindelig Konstruktion, hvorved Dokken forhen tømtes, var meget sindrigt; det uvante Arbejde voldte Datidens Haandværkere meget Hovedbrud; men Hr. Henrik kunde selv give dem direkte Vejledning:

Han talte de Tømmermænd Øksehug til,
vog Slaget af Smedens Hammer:

og Værket, hvortil der blev anvist 10,000 Rdl., fuldførtes i 29 Uger. Resultatet var glimrende:

Det undrer hver Mand, som tænker derpaa,
at ej udi ét Døgn til Ende
kan to Gange fire Ros mere formaa,
end fem hundred Mand udi trende.
Nu snurre de Guldhjul for Gangerens Skridt,
nu bruges kun Skioldungens Stridsmænd til Strid.
Hil være Hr. Henrik!

Og Hjulene snurred for Gangerens Skridt i 70 Aar, indtil Dampen gjorde dem overflødige*). Aaret efter den Gernerske Opfindelses Fremkomst havde Guldbergs Regimente Ende. At denne Minister ikke helt har manglet Hjærte for Nyboder, fremgaar af den Beredvillighed, hvormed hans Regering i 1783 ydede Erstatning til de menige, som havde lidt Tab ved Stokhusmøllens Brand, idet al deres Maanedsrug, som de havde indleveret til Maling paa Møllen, var bleven et Rov for Luerne[14]. Denne Hjælp kunde for øvrigt nok gøres behov; thi det var den Gang dyre Tider at leve i; Kostpengenes Vækst kunne give os Underretning om Livsfornødenhedernes stigende Værdi. Kosten blev 1688 vurderet til 20 Rdl. aarligt, og Prisen holdt sig temmelig uforandret i henved 100 Aar, indtil den 1772 begyndte at stige; 1784 var den naaet til 37 à 38 Rdl., og paa det Punkt blev den staaende Aarhundredet ud.

---

*) Maskinen, som derefter og indtil 1880 drev Dokkens Damppumpe, havde ogsaa Interesse for Holmens Folk: den var nemlig et Sejrstropæ, hidrørende fra den slesvigholstenske Dampkanonbaad von der Tann, som erobredes af de danske 1850[7].

Holmens Folk kunde i saadan Dyrtid være glade ved at modtage Kosten in natura; dog forslog Provianten jo ikke til hele Familiens Underhold, og derfor har Underklassernes Stilling paa hin Tid alligevel været meget trykkende.

Ogsaa i Kronprinsens Regeringstid kunde en Opfindelse, denne Gang dog af udenlandsk Herkomst, yde Holmens Folk god Haandsrækning ved deres Arbejde. 1787—88 blev der i Søetatens Grovsmedie paa Gammelholm af indkaldte Englændere opsat en „Ildmaskine", den første Dampmaskine her til Lands; dens Kedel skal have været af Kobber; Udbygningen, hvori Maskinen fik Plads, benævnedes sædvanligvis „Cylinderhuset". Englænderne vedblev at være ansatte som Maskinister indtil 1802; da synes det foregaaende Aars Fjendtligheder med den engelske Nation at have umuliggjort disse Udlændinges Stilling ved Holmen. Maskinen, som havde kostet 81,000 Rdl., og som allerede 1805 maatte erstattes med en anden, drev to Hamre, en stor og en lille, men mægtede dog ikke at sætte dem begge i Bevægelse paa én Gang. Hvor let lod nu ikke det glødende Jærn sig forme, bearbejdet af den for Resten ikke synderligt tunge „store" Hammer, som hævedes i Vejret af fire roterende Arme; — hidindtil havde Arbejderne møjsommeligt maattet danne Jærnet til det kolossale Skibsanker ved selv at svinge Haandhamrene. — Havde den foregaaende Regering bevaret Tallet paa Matroserne nogenledes uformindsket, saa foretager Kronprinsen nu en større Reduktion, hvorved hver Division mister ét Kompagni; men i sin Adfærd lige over for Haand-

værkerne*) synes Kronprinsen i Begyndelsen at ville træde i den forrige Styrelses Fodspor. Haandværkerne reduceres (1791) „paa Grund af den indførte langsommere Bygningstur (ved Skibsbyggeriet), og da alt Arbejde, som kan, skal forfærdiges uden for Holmen“ [15]. Og da et halvthundrede Haandværkere, sagtens i Anledning af det endnu brændende Lønningsspørgsmaal, (1794) bringe Opløb i Stand ved Bommens Vagt, paa Amalienborg Plads og Gammelholm, tænker Regeringen ingenlunde paa at give efter for deres Fordringer; en General-Krigsret maa dømme de skyldige, hvis Straffe vel blive formildede af Regeringen, men desuagtet ere strænge nok (1 Mand sættes til Fæstningsarbejde paa Livstid, 3 til samme Arbejde paa Kongens Naade, 6 faa Kat o. s. v.). Men snart derpaa forandrer Styrelsen Tænkemaade; nu tilbagekaldes en Ordre om at afskedige henved 300 Svende, og der bliver endog antaget henved 250 nye Haandværkere; nu lægges der tre nye Kompagnier til Stokkens fem ældre; nu forsynes 40 Lærlinge med Redskab for kongelig Regning, og ikke længe efter have alle Haandværkere „frit Redskab“, dog med den Forpligtelse, at de selv stedse holde Værktøjet i forsvarlig Stand; nu finder endelig Lønningsspørgsmaalet sin fredelige Afgørelse, idet den maanedlige Udbetaling ogsaa udstrækkes til Haandværkernes Dagløn [16]; disse og flere lignende Forbedringer i Haandværkernes Stilling vare Vidnesbyrd om, at Kronprinsen havde til Raadgiver en indsigtsfuld Velynder af Holmens Folk.

*) 1790 opkaldtes 3dje Departement i Kollegiet efter Haandværkerstokken, 4de Departement efter Divisionerne.

Alle vare enige om at nævne Fabrikmester F. C. H. Hohlenberg (1796—1803) som denne Velynder; hans Navn havde en god Klang i Nyboder; i senere Perioder skuede Holmens Folk tilbage paa hans Embedstid med et Suk, thi den stod jo for dem som gyldne Dage. — Vi ville endnu minde om, at Københavns store Ildebrand 1795 tilførte Nyboder en Del husvilde Folk af Divisionerne og Haandværkerstokken, som hidtil havde boet i Byen; til disse brandlidte maatte der skaffes Plads, først i et Blokskib, „Norske Løve“, som laa uden for Bommen, dernæst i Nyboder, hvis Bygninger af den Grund maatte forøges.

Orlogsskibene[7] vare paa den Tid ikkun simpelt indrettede; for de overordnede vare Bekvæmmelighederne faa, for Mandskabet endnu færre. Skaffeborde og Skaftebænke ansaas for unødvendige; ved Maaltiderne maatte Folkene altsaa sidde eller ligge ned paa Dækket, der ogsaa tjente som Sæde, naar de vilde bøde paa deres Klæder, og tillige som Pult, hvis de havde noget at skrive. Datidens Anordninger omtale vel Skibskister, — hvo, som lod Nøglen sidde i sin Kiste, fik ikke Erstatning for, hvad der blev stjaalet ud deraf, — men disse Gæmmer have sagtens været Mandskabets private Ejendom, naar ikke en Sæk har maattet gøre samme Nytte. Det offentlige leverede Hængemaatter til Køjer; saaledes i det mindste i Aaret 1678, da der anskaffedes 6700 Stykker, „undtagen de, som paa Skibene er j Behold og Folckene ej har med sig bekommet“; det var derimod overladt til Underklasserne selv at forsyne sig med Køjeklæder af deres egen Lomme, men der maatte ikke som i Kristian den fjerdes Tid føres Hø og Halm om

Bord til denne Brug, hvilket allerede var forbudt 1625. Endnu 1789 maa Køjeklæderne have været Matrosernes Ejendom, siden det da forbydes Husværterne i København at tilbageholde de indrullerede Søfolks Køjer og Klæder, som havde boet hos dem og vare blevne dem noget skyldige. Den Orden og Renlighed, som nu er en Pryd for vore Krigsskibe, kunde under de omtalte Forhold ikke gennemføres. De meniges Mangel paa Ordenssans og paa de fornødne Pengemidler til en rigelig Ekvipering, — Mangler, som de haarde Straffe, der ofte uddeltes derfor om Bord, ikke kunde afhjælpe, — medførte smitsomme Febre og væmmelige Hudsygdomme, som end ikke Befalingsmændene gik fri for. Exempelvis kan anføres, at i Tidsrummet fra 1779 til 1788 mistede 4 Orlogsskibe paa deres Togter til de varme Lande mange Folk ved Sygdomme, sandsynligvis opstaaede af ovennævnte Grund. Cheferne tiltaltes vel retsligt, men Straffen blev i Almindelighed eftergiven dem, og med Rette, thi man havde endnu ikke Blik for de egentlige Aarsager til Ondet og kunde derfor ikke træffe virksomme Foranstaltninger derimod. Men ved Skibenes stadigt forbedrede Indretning, ved bedre Forplejning især paa længere Togter og ved Chefernes af Regeringen støttede Bestræbelser for at vedligeholde „et muntert og let Sind“ hos Mandskabet opnaaedes stedse glædeligere Resultater.

X.

Det nittende Aarhundrede. — Arbejdsdagen. — Absent. — Ondt Vejr. — Flaadens Tab 1807. — Finansnød. — Abnorme Tilstande. — Reformer. — Kommandant i Nyboder. — Holmens Hæderstegn. — Kompagnisergenten. — Senere Tilstande og Begivenheder. — Avislitteratur. — Illumination. — Foreninger.

Omtrent ved Overgangen til det nye Aarhundrede blev der foretaget en heldig Forandring med Inddelingen af Arbejdsdagen[1]; vi ville fremhæve Hovedtrækkene af den tidligere Ordning. Arbejdsklokken gav Signalet til Arbejdets Begyndelse paa Holmene omtrent ved Solopgang, altsaa ikke ved samme Klokkeslet Aaret rundt. I Kristian den fjerdes Dage tør Holmens Folk antages at have maattet give Møde meget aarle, thi der fortælles os, at denne Konge, som ofte besøgte Værftet og førte Tilsyn med Arbejdernes Flid og Paapasselighed, under Tiden indfandt sig paa Holmen endog før Klokken 4 om Morgenen og begyndte venlig Samtale med enhver, han da traf paa. Men i senere Tider begyndte Morgenklokken først at lyde Kl. $4^3/_4$ om Sommeren (fra April til September) og Kl. $8^1/_2$ paa de mørkeste Vinterdage. Kun Smedene, der maatte benytte Essens Ild saa længe som muligt, mødte ogsaa om Vinteren til det førstnævnte Klokkeslet og gik da i Mørke til deres Arbejde*).

---

*) Allerede 1680 havde Smedene den lange Arbejdsdag Aaret rundt[2]. De lønnedes ogsaa forholdsvis bedre end de øvrige Haandværkere, (Skibsbyggerne dog undtagne), og modtog ved forefaldende mere besværligt Arbejde Extradusører; de, der smedede Skibsknæer, fik saaledes „Knæpenge“.

— Men det galdt for alle om at møde i rette Tid, inden det Kvarter var omme, i hvilket Klokken lød; man maatte skynde sig baade med at „faa lidt i Livet“ og at tage Afsked med Hjemmet, derhos ikke lade sig opholde paa Vejen; thi hvo, som kom for sent, selv om det kun drejede sig om nogle faa Minutter, maatte bøde derfor. For at opmuntre til „betimeligt Møde“ blev der i dette Aarhundredes Begyndelse indført de saa kaldte Brikkepenge, hvad der var en Gageforbedring paa omtrent 10 Rdl. aarligt for hver Mand og (1803) paa næsten 20,000 Rdl. for hele Haandværkerkorpset; satte den menige ikke større Pris paa denne Opmuntring, end at han trods den kom for sildigt, mistede han naturligvis Brikkepengene. Men varede hans Udeblivelse i Timevis, saa at han kunde mistænkes for uden Tilladelse at ville forsømme Arbejdet hele Dagen, beregnedes der ham en „Absent“, som forhøjede Pengetabet betydeligt og i Gentagelsestilfælde aabnede en ubehagelig Udsigt til et nærmere Bekændtskab med Tampen. I ældre Tid var det dog ikke Pengepungen, men Mundforraadet, som blev straffet i Anledning af saadanne Forsømmelser; 1625 gav man de sendrægtige afknappede Portioner af den Mad, som anrettedes paa Holmen, medens det Mandskab, som havde Tilladelse til at nyde Provianten hjemme, led Fradrag i Maanedskosten. Men i det mindste fra 1685 maatte de forsømmelige ud med Skillingen; i det 18de Aarhundrede bødede Matrosen 16 Sk. af sin ringe Løn for en Absent; Haandværkeren, som var bedre lønnet, erlagde Aar 1726 48 Sk. om Sommeren og 32 Sk. om Vinteren, men 1732 henholdsvis 1 Rdl. og 64 Sk.; 1847 beregnedes Absenten for Haand-

værkerne i de forskællige Klasser til 48 à 104 Sk. dagligt hele Aaret rundt. Disse „Strafpenge“ [3] sammensparedes siden 1690 i „Forsømmelsesbøssen“; men det maa bemærkes, at allerede Kristian den fjerdes Tid kændte en „Bøsse“, hvori Bøder og Gaver fra Officerer og menige bleve nedlagte, og hvis Indhold uddeltes til fattige Søfolk, „saaledes som det er bestemt ved Holmens Artikler“; hvad der indkom i Kristian den femtes Bøsse, anvendtes derimod til det offentliges smaa Fornødenheder; 1702 ere Strafpengene saa rigelige, at de kunne dække Udgifterne ved Nyboders nødtørftige Brolægning [4]; 1779 indkøbes der en Del Materialier til Holmen for 3 Fjerdedele af Forsømmelsespengene. — Naaede vor Nyboders Mand inden for Holmens Omraade i rette Tid, maatte han hurtigt finde sin Plads i A r b e j d s p a r a d e n. Denne Mønstring blev i gamle Dage (1690) anset for at have saa stor Vigtighed, at selve Holmens Admiral fik Paalæg om „saa vel tidligt som sildigt“ at indfinde sig, hvor den foretoges. 1729 blev der dog ikke længere forlangt saa meget af ham; vel skulde han „under Tiden“ være til Stede, men ellers kunde han lade Ekvipagemesteren føre Overtilsynet. 1732 førtes dette Tilsyn af en Kommandørkapitajn, nærmest vel for Divisionernes Vedkommende. Selve Forretningen udførtes af Kommissariatets Betjente, de saa kaldte Mønsterskrivere. eller (i det 18de Aarhundrede) af Kompagnisergenterne, som raabte Folkene op. Men i hvilken Orden skulde Opraabet ske? skulde man tage Mandskabet efter Klasse og Nummer, eller efter Alder: de yngste først og de ældste sidst? Disse to Systemer vekslede i Løbet af forrige Aarhundrede [5]. — Mønstringen

varer en Times Tid, men er den lykkeligt tilendebragt, giver man sig dernæst gode Stunder, inden man kommer rigtigt i Gang med Arbejdet; skulde nogen falde paa efter endt Mønstring at „snige sig bort“ fra sin Gærning, da er han ikke bedre faren end den, der gentagne Gange har faaet en Absent; Holmens Chef, Hovedvagtschefen, Inspektionsofficererne (fra 1737), Lieutenanter fra Divisionerne o. fl. have Øje med, at Arbejdet varetages samvittighedsfuldt*), indtil der gives Tegn til Middagshvilens Begyndelse (Kl. 11). Da forlader Mandskabet Holmen for at holde Middag hjemme, og efter en Fraværelse paa 1 Time For- og Efteraar og 2 Timer om Sommeren vender det tilbage, mønstres atter — lige saa omstændeligt som første Gang, — og skrider langt om længe til Forretningerne; men Middagsmaden med tilhørende Drikkevarer har gjort adskillige mindre dygtige til deres Arbejde; der laa jo saa mange fristende Beværtningssteder paa Folkenes Vej til Holmen. I Vintermaanederne (November-Januar) tillades det slet ikke Mandskabet at gaa hjem i Middagsstunden. Dagens Arbejde ophører henad Aften, Kl. 7 om Sommeren, Kl. 3 om Vinteren; Smedene holde ud Sommer og Vinter til Kl. 7. — Det er øjensynligt, at den tvedelte Arbejdsdag maatte lade megen Tid gaa til Spilde baade for Arbejdsgiveren og Mandskabet. Dog havde denne Ordning været fulgt længe, sandsynligvis lige siden „Boden“ ikke mere be-

*) Der var f. Ex. Straf for Rebslagere, der spandt daarligt Garn. Ved Skibenes Reparation og Kalfaktering fik hver Arbejder sit Stykke af Skibet anvist og noteret, for at han kunde drages til Ansvar, hvis Arbejdet senere viste sig at være slet udført.

spiste Folkene paa Holmen; 1781 havde man vel forøget Middagstimerne noget[6], men til en fuldstændig Forandring følte man ikke Trang. Forandringen kom først 1799 og maa vist nok tilskrives Hohlenberg. Arbejdet skulde nu, ligesom forhen, begynde i den tidlige Morgenstund og fortsættes til Kl. 4 om Eftermiddagen, da det helt skulde ophøre for den Dag; til Middagsmaaltidet blev der indrømmet Folkene et kort Ophold, men det tillodes dem ikke længere at forlade Værftet i Arbejdstiden. Herved sparedes én Mønstring dagligt, Holmen kunde være mere sikker paa sit Mandskabs Arbejdsdygtighed, medens Arbejdstidens Længde vedblev at være den samme. Naar det i travle Tider var nødvendigt at beholde Folkene til Arbejde paa Værftet efter Kl. 4, udbetaltes der Extraløn under Navn af „Timepenge"; dette Navn havde dog været kændt paa Holmen fra Aar 1784. Klokkelydningen begyndte 15 Minutter tidligere end hidtil og varede altsaa en halv Time, hvilket maatte bidrage til at formindske de forsentkommendes Antal[7]. De gamle Holmens Arbejdere, hvem de tilvante Forhold vare blevne saa kære, kunde naturligvis ikke se Fordelene ved Omordningen; desto villigere gav de unge den deres Bifald, da Fabrikmesteren efter at have sammenkaldt Flertallet af Haandværkerne fremstillede Sagen for dem. En simpel Følge af den nye Ordning blev, at Nyboderskonerne maatte give deres Mænd den „tørre Kost" med om Morgenen og have Middagsmaden parat ikke Kl. 12, men Kl. 4, naar Manden kom hjem; paa den Tid af Eftermiddagen steg Røgen fra nu af nok saa lystigt op fra alle Nyboders Skorstene. Efter Middagsbordet havde Manden

Tiden til sin egen Raadighed, hvad enten han vilde anvende den til Adspredelse eller til Hjemmeflid. — Arbejdsdagen har i alt væsentligt bevaret den ovenfor antydede Skikkelse indtil vor Tid.

Det er let fatteligt, at Holmens Arbejde i det fri eller i de uopvarmede Lokaler blev umuliggjort, naar stræng Kulde, gennemblødende Regn eller stærk Storm vare ugunstige Herrer. Holmens Chef havde allerede 1729 faaet Bemyndigelse til under saadanne Forhold at sætte Mandskabet til andet Arbejde, der kunde udføres under Tag; ofte blev man dog nødt til at sende Folkene hjem. Men der savnedes nærmere Bestemmelser om, naar Vejret maatte kaldes „ondt“. Ogsaa herfor blev der ved Overgangen til vort Aarhundrede fastsat en Norm[8], for hvilken Iagttagelser fra de sidste 10 Aar bleve lagte til Grund, og til hvis Gennemførelse der indkøbtes Varme- og Lufttryksmaalere, som Holmen altsaa indtil da ikke har ejet. Naar de to Inspektionsofficerer paa Ny- og Gammelholm ved Aflæsning paa disse Maalere og ved Konferering med hinanden vare komne til den Overbevisning, at Arbejdet var umuligt, hejsedes det blaa „Dispensationsflag“ baade i Nyboder og paa Holmen til Tegn paa, at Vejrforholdene gav Mandskabet en Fridag. Endog om Sommeren kunde Dispensationsflaget hejses paa regnfulde Dage. Men Haandværkeren mistede (indtil 1847) sin Dagløn paa en saadan trist Dag og var alene henvist til sit private Erhværv. —

Det nye Aarhundrede[9] oprandt med sin „Hædersdag“, af hvis Hæder Nyboders mandlige Befolkning med Rette kan tilegne sig sin Del; endog Skoledrenge fra

Holmens Skoler maatte tjene Fædrelandet ved denne Lejlighed; de bleve satte til med Sand at uskadeliggøre de Bomber, som Fjenden muligvis vilde sende ind paa Toldboden eller i Flaadens Leje. Dog havde Slaget i Kongedybet ikke videre Indflydelse paa Nyboders Skæbne. Desto mærkeligere blev Aaret 1807. Da Englænderne indesluttede København, slappedes Mandstugten i Nyboder; før Affæren i Classens Have øvede en Del Holmens Folk i Forening med andre ligesindede adskilligt Hærværk i Haverne uden for Byens Volde; hvad de tog der, mente de, var reddet fra at falde i Fjendehaand. Den første Bombardementsnat slog Projektilerne hyppigt ned i Nyboder; der nedbrændte nogle Huse, og ikke faa Mennesker fik en ofte gruopvækkende Død. Pligten havde kaldet Mændene i Nyboder fra deres Hjem; Matroserne vare om Bord paa Roflotillen, — som i det hele havde 11 Træfninger med Fjenden og mistede omtrent 100 døde og saarede, — og af Haandværkerne holdt nogle Sexti Batteri besat under Anførsel af Holmens Ekvipagemester, medens andre vare Brandfolkene behjælpelige med Slukning saa vel paa Tømmerpladsen som i selve Byen. Kvinder og Børn maatte tilbringe den første Nat ene hjemme i Nyboder, men stor var deres Uro og Jammer. De vidste ikke, hvorledes de skulde forholde sig under den truende Fare; Mændene havde blandt andet raadet dem til ikke at nærme sig Vinduerne, hvis Rudeglas kunde gøre Skade, naar det sprang for det stærke Lufttryk ved Bombernes Explosion; men de ængstede, raadvilde Kvinder overvejede endvidere med hverandre, om det ikke var bedst at holde Børnene samlede om sig, thi naar en Bombe da slog

ned, saa kunde de alle gaa til Grunde paa én Gang, og deri fandt de fleste noget meget trøstefuldt. Da Morgenen brød frem, ophørte Bomberegnen, men for ikke at opleve flere saadanne Rædselsnætter, som muligvis vare i Vente, flyttede de fleste af Beboerne bort fra Nyboder til Kristianshavn, som tilsyneladende laa uden for Skudvidde; de vare i Uvidenhed om, at Nyboder for Fremtiden vilde gaa saa temmelig fri for Ødelæggelse, da Fjendens Menneskekærlighed naturligt maatte skaane den nordlige Del af Byen, hvor alle tre Hospitaler vare beliggende. Det blev især Bodenhofs Plads, som Holmens Folk lagde Beslag paa; — den var kommen i Marinens Eje for syv Aar siden; — i Værkstedslokaler og Pakhuse indrettede man sig saa hyggeligt et Tilflugtssted, som Omstændighederne tillod; man improviserede simple Ildsteder i Jordhuller o. s. v. Gode Levnetsmidler var det vanskeligt at opdrive; man maatte nøjes med Frugter, Rødder, Smørrebrød og Kaffe; sjældnere saas en Suppe, kogt paa Hestekød. Meget søgt i disse varme Dage var en Grog, som det offentlige leverede gratis, sammensat af Vand, Rum, Æddike og Sukker. Den hurtigt dannede, talrige Koloni blev ikke forstyrret af Bomberne; det vakte derfor almindelig Deltagelse, da et Barn af Koloniens Befolkning døde en naturlig Død. — Efter Kapitulationen, som udleverede Flaaden og Værfterne til Englænderne, besatte disse Bodenhofs Plads; vore Familier vendte da tilbage til deres vante Hjem, hvor de i Reglen forefandt alt „ved det gamle“. Men Marinens Folk vare yderst misfornøjede med Kapitulationens Bestemmelser og samlede sig i truende Skarer paa Kongens Nytorv uden for

det danske Hovedkvarter, idet de gav den Harme Luft, som de følte over Tabet af Landets Stolthed, den herlige Flaade, hvortil de vare knyttede ved saa mange Baand. Sørgelige for Holmens Mænd vare de Uvirksomhedens Dage (fra 7de September til 20de Oktober), da Englænderne førte Herredømmet paa Værfterne, — endog Haandværkernes Redskaber, som jo vare Statens Ejendom, tilegnede Fjenden sig; — sørgeligere endnu den Dag, paa hvilken Danmarks „stolte Svaner“ udfoldede deres hvide Vinger paa Fjendens Bud og forlod deres vante Leje for bestandigt.

I Nyboder bleve nogle af de ved Bombardementet afbrændte Huse atter opbyggede, andre derimod rejste sig ikke mere, og deres Pladser stod ubenyttede indtil vore Dage. Holmens Tømmermænd og Snedkere, som efter Flaadens Bortførelse foreløbigt ikke havde nogen Gærning af Betydning at udrette paa Holmene, bleve satte til at raade Bod paa de Ødelæggelser, som Bomberne ellers havde forvoldt i Nyboder. Da Regeringen i den følgende Tid gjorde store Anstrængelser for at skabe en ny Flaade og til den Ende oprettede midlertidige Skibsværfter rundt om i Landet, udsendtes de faste Skibsbyggere til disse og til de fleste private Byggesteder for at vejlede de der værende Skibstømrere i Bygningen af mindre Krigsfartøjer, paa hvilke man vilde udkæmpe den øjensynligt haabløse Kamp med det mægtige England. 1809 bleve 400 af Holmens Tømmermænd antagne til at gore aktiv Krigstjeneste paa Roflotillerne; de fleste af disse Haandværkere tjente sandsynligvis ved Kanonbaadene paa Københavns Red, og vare da indkvarterede i Orlogsskibet „Lovise Avgusta“

Af de faste Søfolk udkommanderedes 1808 en Del Underofficerer og menige til Vliessingen, hvor den franske Kejser Napoleon, vor „høje allierede“, udrustede en stor Flaade. „De danske paa Schelden“ befandt sig om Bord paa Linieskibene „Pultusk“ og „Danzig“ og rostes af alle for deres store Sømandsdygtighed, men maatte ikke desto mindre lide baade Mangel og Tilsidesættelse fra den franske Regerings Side, hvorfor harmfulde Klager heller ikke udeblev. De danske Besætninger kaldtes tilbage 1813 og maatte paa deres Fod vandre til København.

Under den langvarige Krig bleve Landets Finanser aldeles ødelagte. I saadanne Tider maatte Nyboders Folk, — ligesom alle, der tjente for normeret Løn, — selvfølgeligt bære deres Andel af Tabet ved Pengenes synkende Værdi. Som en Følge af den lave Kurs paa Papirspengene, hvori deres Løn udbetaltes, var deres Pengeindtægt svunden ind til en ren Ubetydelighed, men hvad der leveredes in natura: Kosten, hvis Kvalitet forbedredes noget, Huset, Klæderne, Brændselet, formildede dog de trange Kaar en Del; hvo, som var udkommanderet med Kanonbaadene og Briggerne, havde ogsaa en Biindtægt i Prisepengene; disse vare dog stærkt beklippede, og Folkene havde ikke saadan Raadighed over deres egne Priseparter, at de f. Ex. uden videre kunde sælge dem til civile. Og da saa Kurantmønten maatte vige for Rigsmønten (1813), sank alle Gagers oprindelige Beløb henved 40 Procent*). Vel traadte det saa

*) Uagtet den (Aar 1813) foretagne Reduktion, hvorved alle Papirspenge tabte 5 Sjettedele af deres Værdi, var Kursen stadigt synkende og stod i 750 Procent, saa at man maatte

kaldte Gratialesystem hjælpende til for mange, men er vist kommet Søetatens Mandskab meget lidt til gode*), og de 40 Procent, som den Gang tabtes, fik Folkene aldrig senere erstattede.

Krigstiden begunstigede Tilstande, som havde Lovløshedens Præg. Demoralisationen greb om sig. De Kapere, som avtoriseredes og udsendtes til Søs, men ikke kunne betragtes som andet end simple Sørøvere, fik uavtoriserede Efterlignere paa Landjorden, hvor Tyveriernes Antal voksede stærkt. Paa Brandtomterne havde mistænkelige Personer deres Samlingssteder og Spillebanker. Da nogle Nyboders Børn en Gang ved denne Tid kiggede gennem Sprækkerne paa det Plankeværk, hvormed deres Gaard var indhegnet, saa de flere Individer, som paa den nære Brandtomt spillede „Hyp“ om Penge. De store Summer, som bleve satte paa ét Kort, vakte Forundring hos de fattige Børn, som havde deres egne Tanker om, hvorledes de fremmede vare komne i Besiddelse af disse Kapitaler. — Adelgade var

---

give $3^3/_4$ Daler i Sedler for en Daler i Sølv. Regeringen indførte da en Tvangskurs af 375 Procent. Under Pengekrisen vare Gagerne til Søetaten blevne udbetalte i „Navneværdi“, 1816 i „Sølvværdi“, 1822 i Sølvmønt. Ogsaa nu kan Kostens Værdi vise os, hvor dyre Tiderne vare. 1806 vurderedes Provianten til 35 Rdl. 39 Sk., men steg derpaa umaadeligt i Pris; en Tønde Rug alene kostede i Kurantsedlernes Tid omtrent 170 Rdl; 1818 kunde den købes for 2 Rdl. Sølv; den aarlige Kostportion var Aar 1816 endnu ansat til 98 Rdl. 2 Sk. Sølvværdi. Prisen sank derpaa ned til 28 Rdl. 42 Sk. (1822), men steg paa ny, skønt langsomt; inden Proviantgaardens Nedlæggelse var den (1855—56) naaet til 100 Rdl.

*) 1813 blev der bevilget 579 Rdl. som Gratiale for Pensionisterne.

paa den Tid forvandlet til en Torveplads af en ejendommelig Art. Her havde Kvinder lejret sig med dampende Baljer; en Pude skjulte Baljens Indhold, men den velrensede Kartoffel, som tillige med en Kop Salt var anbragt oven paa det hele, tilkændegav, at det var et beskedent Udsalg med varme, kogte Kartofler, som her var etableret. Derfor hed Adelgade i Søfolkenes Mund: „Kartoffelkysten“. Her saa man ogsaa fattige Mænd og Kvinder stille sig op med forskællige Klædningsstykker og Linned, som de falbød. Disse Ting vare vel i Reglen deres lovlige Ejendom, som de solgte af Trang; men man kunde ogsaa faa værdifuldere Genstande at købe hos dem, og slige Sager vare i Følge den almindelige Mening simple Tyvekoster. Derfor hed Adelgade ogsaa: „Tyvetorvet“. — I Nyboder tog Tyverierne saa meget Overhaand, at Hværvings- eller Indrulleringsløberne, — der havde Ret til at eftersøge det indrullerede Mandskab, — endvidere bemyndigedes til at standse alle mistænkelige Personer paa Nyboders Gader og inkvisitoriskt undersøge, hvad enhver førte med sig; gjorde vedkommende Modstand, kunde Løberne rekvirere Hjælp hos de militære Myndigheder. Det kan forstaas, at dette extraordinære Politi ikke var yndet af visse Folk.

Det abnorme ved Tiden viste sig ogsaa i den herskende Mangel paa mindre Skillemønt Derfor udstedte de Smaahandlende, med hvilke Nyboder stod i Handelsforbindelse, visse Tegn af Blik eller Pap med paaskrèven Værdiangivelse. Tegnene vare naturligvis kun gyldige mellem Udstederen og hans Kunder; men denne Seddeludstedelse, som Loven ikke kunde give Med-

hold, var dog ganske nødvendig for den lille Handel og lod Manglen paa Smaamønt blive mindre følelig. — Ogsaa Manglen paa Levnetsmidler mødte som Krigens Ledsager og bevirkede „Kommissionshandelens“ Oprettelse. Paa forskællige Steder i Byen udleverede Kommissioner Brød, Smør, Gryn o. s. v. til moderat Pris. Udsalget begyndte til fastsat Klokkeslet, men længe forinden havde en stor Skare samlet sig uden for Stedet, hvor den opstilledes to og to af en Politibetjent. Ingen kunde faa mere end et vist Kvantum ad Gangen, f. Ex. ét Rugbrød. Dette var efter Omstændighederne temmelig billigt, 3 Mark 12 Sk. dansk Kurant for 8 Pund; men Rugen i Brødet var stærkt blandet med Byg. Ofte blev Tilstrømningen saa stor, at Beholdningen var omsat, inden de sidste i Rækken havde faaet, hvad de ønskede. Slemt var det at maatte staa saa længe i Slud og Kulde for at gaa bort med uforrettet Sag; ilede man til et andet Udsalgssted, fandt man som oftest ogsaa der alt udsolgt; med bekymret Sind og tomme Hænder vendte man tilbage til det fattige Hjem. Nyboders Folk have vist nok tit savnet Brød i Huset i denne Periode, men det var nærmest deres egen Skyld. De høje Priser paa alle Livsfornødenheder forledede nemlig Folkene til at sælge deres Rugportion, som betaltes med 53 Rdl. dansk Kurant; for disse Penge kunde de hos Kommissionerne købe lige saa mange Brød, som de ellers bragte ud af deres Maanedsrug; og desuden sparedes Male- og Bagepenge; men til Gengæld udsatte vore Folk sig rigtig nok for at lide Mangel, naar Kommissionsbrødet ikke var at skaffe til Veje.

Skønt Staten følte sig haardt trykket af den

finansielle Nød, kunde den dog ikke undgaa at festligholde „vor høje allieredes“ Mærkedage. Saaledes fejredes Kongen af Roms Fødsel med en stor Fest; men Nybodersdrengene vare blandt de faa, som havde reelt Udbytte af denne Højtid, thi man glædede dem med et Par Sko som extraordinær Gave i Dagens Anledning.

Efter Fredsslutningen genindførtes den lovordnede Tilstand i Nyboder. Det faste Mandskab omorganiseredes; dets Antal blev formindsket, de uduelige og forsømmelige bleve afskedigede. Holmens Haandværkere, for hvilke der var udstedt en ny Organisationsplan (1813), indlemmedes i Divisionerne (1814), medens 3dje og 4de Division bleve ophævede (1815 og 16). Den nye 2den Division kom derefter til at bestaa af lutter Haandværkere, fordelte i 6 Kompagnier; 1ste Division havde derimod mere uensartede Bestanddele og indbefattede Artillerikorpset, Matroskorpset, et Arsenal- og Baadekompagni, to Arbejdskompagnier og et Drengekompagni*). Lønningerne bleve gennemgaaende forbedrede, uagtet de led det omtalte ved Kurserne forvoldte Tab; de faste Søfolks Gager fordobledes, da der nu fordredes Arbejde af dem hver Dag, ligesom af Haandværkerne. — Tillige udrensedes Nybodershusene for uberettigede logerende. Skønt det, som bekændt, allerede paa Kristian den fjerdes Tid var forbudt at optage uved-

*) Reduktionen 1815 ophævede den forhen omtalte Musikskole af 1795. Ved denne havde man (1806) søgt at forene det nyttige med det behagelige, idet man lod de vordende Musikere oplære i Barberekunsten. Saadanne barberende Musikere vare fritagne for Arbejde paa Holmen og om Bord i Krigsskibene.

kommende i Nyboder, og uagtet dette Forbud senere var blevet fornyet — f. Ex. 1769, da det indskærpedes Divisionscheferne at nægte enhver, som ikke hørte til Søetaten, Tilladelse til at bo her ude, — viste det sig nu i Begyndelsen af vort Aarhundrede, at Beboerne havde været Forbudet fuldstændigt overhørige og tilmed paa ingen Maade været kræsne ved Valget af disse ulovlige Kostgængere. Blandt de logerende fandtes Folk, som efter eget Forlangende vare blevne afskedigede af Marinen og saaledes havde afbrudt enhver Forbindelse med Etaten; der var Individer, som ganske imod Loven holdt Smugkroer og Værksteder; Personer, som forhen vare straffede eller stod under Politiets specielle Opsigt, og andre lignende. Det var sandsynligvis disse logerende, som havde leveret det største Kontingent til Demoralisationen i Krigsaarene. 1816 fik hver selvstændig Beboer i Nyboder Befaling om at forsyne sig med en „Husbog", hvori der skulde indføres baade de Personer, hvoraf hans egen Husstand bestod, og endvidere de logerende, som det i Tidens Løb tillodes ham at optage i Huset. Denne Kontrol muliggjorde et nøjere Tilsyn, og Følgen blev, at en Mængde af de ukvalificerede logerende udvistes samme Aar af Nyboder[10]. Disse Stakler, der saaledes bleve husvilde, maatte med Kvinder og Børn og fattige Ejendele kampere et helt Døgn under aaben Himmel ved Østervold, i Nærheden af Krudttaarnet, indtil den civile Øvrighed kunde skaffe dem Husly i Søetatens Drengeskole, som da stod ledig, og som Marinen overlod Kommunen til midlertidig Bolig for de husvilde.

At Nyboder ved Siden af den tidligere Inspektør*) i Aaret 1815 havde faaet en militær Kommandant med udstrakt Myndighed, bragte i det hele en bedre Skik paa alle Omraader her ude. Ved Udførelsen af de forskællige nye Reformer indlagde Kommandantskabet sig megen Fortjeneste. Den barske Strænghed, hvormed man i Begyndelsen fòr frem**), var maaske nødvendig i mange Tilfælde, men Nyboder bøjede sig villigt for denne Myndighed, da den var parret med en stærkt udpræget Retfærdighedsfølelse, som afviste al Bestikkelse. „Kopisten“ der adjungeredes Kommandanten som Medhjælper ved Kontorforretningerne, fik snart en ikke ringe Indflydelse ved Uddelingerne og Reparationerne af Husene, en Magt, hvis Sødme dog ikke var ganske ublandet, da den gav Anledning til Strid med Befolkningen. — Inspektørens Embedsforretninger bleve 1831 overtagne af Kommandanten, der ligeledes senere (1856) paatog sig Mandskabets Økonomi (Pengeuddelingen) m. m. Han var siden 1815 ogsaa en af de tre Direktører for Søetatens Hospital og Medlem saa vel af den særlige Bestyrelse for Drengeskolerne som af Kommissionen for Pigeskolerne.

Nyboders første Kommandant var Kapitajn F. Lütken, som allerede døde 1819. Efter ham fulgte Premierlieutenant, karakteriseret Kapitajn M. C. Mühlen-

---

*) Med Nyboders Inspektør maa ikke forveksles den Embedsmand, som (1815) kaldtes Divisionernes Inspektør, og som nærmest førte Tilsyn med Divisionschefernes Embedsførelse og deres Afdelingers Fuldtallighed.

**) Unge utugtige Kvinder fra Nyboder bleve f. Ex. straffede med Ris, som tildeltes dem af Nyboders Vægtere.

steth, som fratraadte Embedet 1841 med Kommandørkapitajns Karakter; han var i sin Styrelse ikke nær saa skrap som sin Forgænger. Men især blev karakteriseret Kommandørkapitajn C. L. L. Harboe (1841—57) meget afholdt som den, der med stor Humanitet haandhævede den lovlige Orden i Nyboder uden at gribe til strænge militære Forholdsregler. Og hans Efterfølgere fortsatte i samme Spor. Kapitajn P. W. Flensborg (1857—61) fungerede ligesom Harboe til sin Død. Orlogskapitajn C. A. Meyer (1861—69) fik derimod efter Ansøgning sin Afsked med Kommandørs Karakter. Den nuværende Kommandant er Kommandør H. J. A. Hagen.

Den faste Stok var bleven reduceret, men en bedre Aand havde faaet Raaderum i den. Vi skulle nu omtale en Institution, som var vel skikket til at støtte dette glædelige Fremskridt. I Aaret 1801 var der paa Kristian den syvendes Fødselsdag indstiftet et „Holmens Hæderstegn“, der bestod i en Sølvmedalje, paa hvis Sider man læste de stolte Ord: „fortjent for god Tjeneste“. Hæderstegnet skulde bæres i et Silkebaand med Striber af Flagets Farve og gav Adgang til en mindre, aarlig Pengegave*). Ingen kunde faa Medaljen tildelt, før en dertil nedsat Kommission havde prøvet vedkommendes hele Fortid og ikke fundet ham idømt korporlig Straf eller hengiven til saadanne Laster, „som skade Kongens Tjeneste, ødelægge Manden selv og forstyrre huslig

*) Hæderstegnet, der ogsaa blev anset for et Værk af Hohlenberg, uddeltes første Gang (den 5te Februar 1802) til 13 Mestre, 10 Mestersvende, 18 Kvartermænd, 7 Formænd, 62 Svende og 1 Skipper. Medaljepengene vare den Gang omtrent 14 Kroner, nu 20 Kroner.

Lyksalighed“. Besynderligt nok var Medaljen oprindeligt kun bestemt for Tømmermænd og Knæsmede, — som med den fik Prædikat af „kongelige Skibsbyggere og Skibssmede“; — undtagelsesvis og paa strængere Vilkaar bleve de andre Haandværkere dekorerede med den. Først senere stilledes alle Haandværkerne lige, og desuden fik Artilleri- og Matroskorpset den hidtil nægtede Adgang til Hæderstegnet; nu for Tiden kan alt i fast Tjeneste staaende Mandskab, som har tjent Kongen tro og hæderligt i 25 Aar, komme i Betragtning ved Uddelingen. De lykkelige, som bleve ansete for værdige til at modtage Medaljen, der højtideligt overraktes dem paa Værftet, opnaaede i Almindelighed endvidere den Ære at blive forestillet for Hans Majestæt selv paa Kongens eget Palæ. Hæderstegnet har sikkert haft en gavnlig Indflydelse paa Underklassernes Æresfølelse; det var jo et lille, beskedent Maal at stræbe efter. „Medaljemændene“ forstod ogsaa meget godt at sætte Pris paa Hæderstegnet; de bemærkede med en vis Stolthed, at kun to danske Ordensdekorationer (Elefantordenen fra Kristian den førstes Tid og Dannebrogsordenen fra Kristian den femtes) vare ældre end hint; de vaagede med et maaske temmelig mistænksomt Øje over, at ingen uberettiget opnaaede denne Hæder, og at ingen kvalificeret blev forbigaaet. Det var ogsaa noget ganske nyt i Søetaten, at menige hædredes med Udmærkelsestegn. Dog fik Holmens Hæderstegn allerede det samme og det følgende Aar kødelige Brødre. Efter Slaget i Kongedybet modtog 62 Underofficerer og menige en aarlig Gave paa 15 Rdl. og en Sølvmedalje, hvorpaa var indpræget den hædredes Navn og Ordene: „Modet værger, Kongen

hædrer, Fædrelandet skønner"; og 1802 benaadedes 3 Underofficerer og 5 menige med et lignende Hæderstegn for udvist Tapperhed*).

Ved Reduktionen 1816 bibeholdt Søetaten en Underofficer, hvis hele Stilling billigvis gør Krav paa vor Opmærksomhed. Den Underbefalingsmand, vi sigte til, beklædte Kompagnisergentens højtbetroede Post. — Da Sergenten skulde repræsentere de kommanderende Officerer lige over for Mandskabet, har det ligget Styrelsen meget paa Sinde at lade ham indtage en saadan Stilling, at han tydeligt sondredes ikke alene fra de menige, men ogsaa fra de andre Underofficerer. Derfor blev det befalet ham alene, at han ikke maatte være altfor „omgængelig" med Mandskabet, saa at der mellem ham og dette opstod et „Gemenskab", der kunde hindre ham i at holde Anseelsen vedlige; paa ingen Maade maatte han f. Ex. holde „Samkvæmme" i sit Hus, „hvorved Mandskabet noget kunde fortære". Ved Paraden 1809, som vi have beskrevet ovenfor, var Sergenten kændelig derved, at han alene af Underofficererne bar trekantet Hat med Guldkrampe. Han kunde glæde sig

*) Paa Københavns Gader saas i den første Halvdel af vor Aarhundrede en Mand, hvis Ansigt fremviste smukke gamle Træk, men hvis Øjne lyste med en uhyggelig Glans. Den fattige Klædning, han bar, var over alt dekoreret med Ordner at Sølv- og Guldpapir. — Denne Mand havde i Krigens Tid udmærket sig i en Kanonbaadskamp og ment sig værdig til et Hæderstegn, som han dog ikke opnaaede. Sorgen herover gjorde ham afsindig, men Vanvidet lod ham finde Trøst i de mange Ordenstegn, han havde tildelt sig selv; Ogenavnet „Generalkejser", hvormed han almindeligt benævnedes og tiltaltes, ansaa han for en Ærestitel.

ved forskællige Begunstigelser: han fik, som Forbedring i Gagen, der i det 18de Aarhundrede var temmelig lille, enten en maanedlig Kændelse, som blev afkortet af hver Haandværkers Lønning, eller den saa kaldte Frimandsdusør, naar han stod ved et Matroskompagni; han alene kunde indgaa Giftermaal uden at erlægge Konsumtionsskat; han alene kunde om Aftenen vise sig paa Nyboders Gader uden Passereseddel. Og naar vi betænke, at han hørte til Underklasserne, maa vi forbavses ved at se, hvor mange Forretninger der var lagt paa hans Skuldre*), — der blev, som det syntes, næsten intet til overs for hans foresatte at varetage, — medens vi samtidigt undres over den store Magt og Myndighed, som var tildelt ham; mindre mærkeligt er det da, at han saa godt forstod at bruge denne Magt til sin egen Fordel. — Han blev stundum ansat som Proviantskriver til Søs og havde som saadan Indflydelse paa Mandskabets Bespisning; ham var Opbevaringen af Munderingerne betroet; Munderingskammeret indrettede han i sin egen Bolig, lige under Taget, udsat for Sommerens Varme og Vinterens Fugtighed; Arrangementet var til Skade for Tøjet, men til Fordel for ham selv; han forestod Uddelingen af Munderingstøjet „under Kompagnichefens Tilsyn“, som det hed; men en lille Dusør til Sergenten eller hans Kone kunde gøre god Nytte, naar man vilde have Tøj, som passede; han udbetalte Folkenes Pengeløn og betingede sig gærne forholdsvis høje

*) Han havde dog en Løber til Hjælp ved Forretningerne. — Sergentens Gage var 1731: 24 Rdl.; 1737 og 1767: 34 Rdl.; 1816: 122 Rdl.

Sportler ved Udtællingen; endvidere tilbød han smaa Forskud paa Gagen, rigtig nok mod ublu Renter, endskønt Loven forbød ham at have saadant „Maskapi“ med Folkene; han førte Tilsyn med, at ingen uberettiget tog Logis hos Nyboders Folk, men ogsaa i dette Stykke var det godt at have ham til Ven; han havde uindskrænket Ret til at visitere Husene og til at hæmme forefaldende „Kiv, Klammer og Ryggesløshed“, men hvo kan al Tid være upartisk Dommer? han førte en fuldstændig Rulle over Kompagniets Mandskab og dettes Tilstand, holdt Journalen i Orden, mødte hver Morgen ved Mønstringerne; og naar det saa galdt Folkenes Avancement eller lignende Sager, var han selvskreven fortrolig og Raadgiver hos Chefen, der sjældent kunde have indtrængende Kændskab til sine underordnede; han førte Tilsyn med de syge, ja med Kirurgernes Pligtopfyldelse; han kontrollerede Børnenes Skolegang og tiltroede sig Dygtighed nok til at beklæde en Post som Inspektør ved en Divisionsskole og som Lærer i Skrivning, hvis en saadan Plads var ledig; — kort sagt, Mandskabets Skæbne syntes næsten helt at hvile i hans Haand og var da ikke al Tid i gode Hænder. Derfor blev „Skesanten“ just ikke betragtet med venlige Blikke; han var baade misundt og frygtet; ja man mumlede om, at Embedet selv saa vel som dets Indehaver begge vare til Fals, naar der fandtes en Køber.

At Nyboders stormende Periode nu er forbi, kunne vi se deraf, at ingen af vore Folk følte sig fristet til i Jødefejdens urolige Tider (1819—20) at deltage i Optøjerne; tværtimod nærede Regeringen saa megen Tillid til Nyboders Troskab og Paalidelighed, at man gav det

faatallige Politi en værdifuld Forøgelse ved midlertidigt at antage en Del Nybodersmænd, som da heller ikke gjorde denne Tillid til Skamme, men særdeles vel udfyldte deres Plads som Ordenens Haandhævere. I Begyndelsen af Tyverne sporedes her ude megen Sygelighed og fysisk Svækkelse, som formodedes at være hjembragt fra vestindiske Søtogter, paa hvilke Orlogsskibene ligesom fordum havde været plagede med svære Sygdomme. 1822 synes Nyboder at have rummet nogle misfornøjede Sjæle, som nødvendigvis maatte give deres Tanker Udtryk paa Prænt; thi „smudsige Skamskrifter og Pasqviller" bleve hemmeligt opslagne paa Toldbodvejen, rundt om i Nyboder og paa flere Befalingsmænds Gadedøre. En halv Snes Aar derefter opnaaede Nyboder at faa sin egen Avis som Organ for Menigmands berettigede Fordringer. Avisen førte den populære Titel: „Riim- og Prosa-Posen, udgivet og forlagt af A. Richter. 1834". Richter havde oprindeligt været simpel Skibsbygger, men lededes ind paa Journalistikens Bane af en temmelig uædel Bevæggrund, af lavsindet Hævngærrighed. Han havde ønsket at faa alle tre Vinduer reparerede i det Nybodershus, han beboede; ved Kopistens Forsømmelse blev der kun repareret ét, og denne liden Tue blev Aarsag til en stor og bitter Fejde, — hvori Richter dog ikke kan siges at have været den sejrrige, — og til Avisskriveriet. Hvad Avistitlen lover, holdes ærligt, Indholdet er en broget Samling af Poesi og Prosa; hvor simple Forfatterens Vers end ere, maa de dog sættes over hans ubundne Stil. I Avisens 2det Nummer begynder han et Stykke i Prosa, betitlet „Prospekt af Nyboder", som kunde have givet gode Bidrag

til Nyboders Bygningshistorie, hvis ikke Vinduernes Tilstand og Reparation af nærliggende Grunde havde interesseret ham mest. — Fejden endte med, at Richter blev udvist af Nyboder; dermed var Avisens Skæbne afgjort; der var kun udkommet 5 Numre i det hele. Richter maa i øvrigt holdes for en Mand med flersidig Interesse. Han var en ikke ganske ufrugtbar Forfatter, havde blot hans Forfatterskab haft ædlere Motiver; endvidere var han en god Lærer for Børn; i sin Privatskole underviste han 30 til 40 Elever i Læsning og Skrivning „endog til Nyboders Skolebestyrelses Tilfredshed og flere Præsters"; Skolevirksomheden maatte dog ophøre, da han bortvistes af Nyboder. Han stiftede det første Lejebibliotek i Nyboder (1826) ved at „anskaffe en Bogsamling paa henved 2000 Bind, som mod en billig Leje af 8 Sk. ugentligt kunde afbenyttes af Søetatens læselystne Venner"; hans Bogsamling har vist nok givet Stødet til Dannelsen af „Søetatens faste Mandskabs Laanebibliotek", som nød en vis offentlig Understøttelse. Til sidst træffe vi Richter som Kasserer ved en Sygekasse; heller ikke i denne Stilling kunde han undgaa „Fjenders" Forfølgelse. — Inden vi forlade Frederik den sjettes Regeringstid, under hvilken der (1834) skete en Reduktion i det faste Mandskab, men af mindre Betydning, ville vi omtale nogle „straalende" Timer i Nyboders Liv fra denne Periode. En Aften i Maj 1829 lyste ikke alene de sædvanlige Tranlygter i Nyboders Gader, men Tusinder af Lys bag Vinduesruderne dannede snorlige Ildlinier ned ad de lange Husrækker. Det var i Anledning af Arveprins Ferdinands Trolovelse med Frederik den sjettes Datter Karoline, at Nyboder havde iført sig

denne Festdragt, som i øvrigt bekostedes af det offentlige, idet samtlige Underofficerer og „gemene“, der boede til Gaden, havde faaet Lys udleveret til Illuminationen. Tre Aar tidligere var det samme sket til Ære for Kongens Datter Vilhelmine og Prins Frederik (Frederik den syvende). I September 1790 havde Frederik den sjette som Kronprins fejret sin egen Formæling ved et festligt Indtog i København, og da straalede Nyboder ligeledes med ikke mindre end 14,000 Lys, der vejede 92 Lispund. Paa samme Maade havde den officielle Glæde ved Dronning Karoline Matildes Indtog (November 1766), ved Dronning Juliane Maries Formæling (Juli 1752) og ved Frederik den femtes Dronning Lovises Indtog som Kronprinsesse (December 1743) — givet sig til Kende. Men ogsaa i Sorgens Dage tændtes Lysene i Nyboder, saaledes i Aaret 1746, da Kristian den sjette blev ført til sit Hvilested i Roskilde[11].

Under Kristian den ottende blev det faste Mandskab atter noget formindsket, denne Gang med 160 Mand; tillige foretoges Ændringer i Divisionernes Ordning i Korpser og Kompagnier. Ogsaa nu (1845) træffe vi en Avis, ligesom den førstnævnte i Oktavformat, ligeledes udgivet af en Skibstømrer, og indeholdende samme Blanding af Poesi og Prosa; men Udgiveren hedder nu A. F. Andersen Beine († 1865) og Titlen er mere alvorlig: „Nyboder og faste Stok“. Denne Avis søgte at vedligeholde en værdigere Tone end dens Forgænger, navnlig udmærker sig i denne Henseende en „Samtale“, som handler om Nyboders Forhold og gaar igennem flere Numre. „Nyboder og faste Stok“ oplevede ogsaa kun 5 Numre; hvad der har hindret den belovede Fortsættelse, vides ikke, men det maa kaldes

et Held for Bladet, at det gik ind, thi i dets sidste Artikler kommer det personlige langt mere frem. — 1841 blev der nedsat en Kommission, der skulde foreslaa Forbedringer i Mandskabets Kaar m. m. For denne Kommission fremsatte Haandværkerne Ønsket om, at deres Boliger maatte blive forbedrede og deres Dagløn forandret til fast Gage, at Brændselet maatte leveres dem gratis, og at det offentlige vilde bekoste en Arbejdsmundering til dem. Af hvad de saaledes havde ønsket, opnaaedes den faste Gage 1847. — Orlogsværftet var det sidste Sted, som Kristian den ottende besøgte inden sin Død; en gammel Nybodersmand kvad her hans Svanesang: „Kongen er kysset af sin Valkyrie!“

Frederik den syvendes Regering begyndte med Krig. De slesvigske Krigsaar bragte ikke Søetaten mange Sejre; den i øvrigt saa betydningsfulde Blokadetjeneste skulde ikke gøre Marinens Færd videre bemærket; Nederlaget ved Ekernførde var en Plet, som først 15 Aar senere aftvættedes ved Helgoland. Pressen lod ofte Søværnet blive Genstand for en skarp, stundum vel begrundet Kritik. Derfor var der ikke saa stor Begejstring for den danske Matros og Søkriger som for „den tapre Landsoldat“; alligevel fik Søfolkene deres Velkomst og festlige Modtagelse efter Krigen og bespistes i Kristiansborgs Ridehus, hvorhen de marscherede fra Paradepladsen paa Gammelholm. — De store Omvæltninger i den faste Stok, som fandt Sted efter Krigen, ville vi senere omtale. — 1853 rasede Kolera i København. Et af de første Tilfælde af Sygdommen skal efter Sigende have vist sig i Nyboder hos en Fa-

milie, som gæstfrit gav Høns, Kaniner, Duer og andre slige Dyr og Fjerkræ Husly i Beboelseslejligheden. Nyboder var til Gengæld det første Kvarter i Byen, som oprettede en Station, — „Stuen“ kaldtes den af Menigmand, — hvorfra man kunde rekvirere Lægehjælp og Medikamenter. Forskællige sanitære Foranstaltninger bleve gennemførte med stor Energi her ude; Skibskirkegaarden fik ved samme Lejlighed et højst fornødent Ligkapel opført i særdeles kort Tid. — Medens Socialismens samfundsopløsende Lærdomme tilsyneladende ikke have vundet mange Tilhængere i Nyboder, har derimod det samfundsdannende i Tiden ikke været uden Indflydelse. Der stiftedes forskællige Foreninger, hvoraf nogle stillede sig mere alvorlige Opgaver; blandt dem fortjene flere Ligkasser at nævnes, hvis Oprindelse gaar langt tilbage i Tiden[12], saaledes Kompagni- og Skibsskrivernes af 1747, Artilleriunderofficerernes af 1755, Ankerøens af 1817; nogle Sygekasser; Søetatens private Enkekasse; endvidere „Foreningen for Opførelsen af Søetatens Enkebolig“ (af 1851), som nu ejer en Bygning med 58 Lejligheder paa Hjørnet af Baadsmandsstræde og Prinsessegade paa Kristianshavn, og endelig Foreningen af 1873 for Tilvejebringelsen af en Alderdomsbolig for Søværnets Underklasser. Andre Samfund gik mindre ud paa at „gavne“ end paa at „fornøje“, og blandt saadanne Foreninger skulle vi nævne „Søetatens dramatiske“, som den oftest kaldtes. Dens Skueplads var det nu nedlagte Kannikestrædes Teater, hvor Foreningen opførte endog originale Arbejder; Skuespillernes Præstationer maa efter Omstændighederne kaldes ret agtværdige. Denne For-

enings saa vel som de fleste andre Samfunds Virksomhed i Retning af Maskeraders Afholdelse o. lign. ville vi derimod forbigaa med Tavshed; i dette Punkt var Nyboder kun altfor godt fulgt med Tiden. — Forskællige Sangforeninger talte i deres Midte Nybodersmænd, der saaledes vare Vidnesbyrd om Tonernes forædlende Magt; men der var dog ogsaa de Mænd, der paa egen Haand forsøgte at bestige Pegasus; vi have alt truffet baade lyriske og dramatiske Digtere; de anslog ikke uden Held saa vel religiøse som nationale Strænge; men naar de — som i de omtalte to Aviser — tillige svingede Satirens Svøbe, blev deres Realisme alt andet end heldig. Nærgaaende personlig Satire indeholdt f. Ex. en Visecyklus fra Begyndelsen af Frihedstiden: „Nyboder og dets Herligheder, besjungne af Niels fra Tulipangaden; Choret af to Compagnie-Kammerater under den kongelige Marine“.

XI.

Den faste Stok. — Valgdagene 1848 og 49. — Mandskabets Fordringer. — Faste Stoks Oprindelse. — Tvangstjenesten. — Lovgivning. — Søkrigsartiklerne. — Domstole. — Arbitrære Straffe. — Blaa Bod. — Mestermanden. — Skubkarregasterne — Den faste Stoks Opløsning.

Frihedens Morgenrøde, Aaret 1848, hilstes af Nyboder med en Glæde, som røbede en Del ungdommelig Ubesindighed[1]. Disse Mennesker, hvis Mening næsten

aldrig var bleven dem afæsket, end ikke angaaende deres eget Velfærd, skulde nu have en begrundet Mening om hele Statens Styrelse; disse Mænd, hvis Pligt det havde været at bøje sig uden Kritik for det myndige Kommandoord, skulde nu med ét være modne til politisk Frihed, være i Stand til at veje og gennemskue alle de Behageligheder og Smigrerier, der bleve sagte dem af de forskællige Valgkandidater, som vilde bejle til denne hidtil upaaagtede Samfundsklasses Gunst! Her møder en Baron (C. Dirckinck-Holmfeld) og hævder, at der er „ét bestemt Lighedstræk mellem hans Færd og den danske Sømands Karakter; dette Træk er, — næst Bestræbelsen efter åt give Kongen og Øvrigheden Æren, saa vidt det med Rimelighed kan ske, — Uafhængigheden af alt Partivæsen; thi Fordomme, Rænker, Kløgt, kunstig Snak, fagre Ord skylles stedse væk af det friske salte Hav, hvor Sømanden færdes.“ Her møder en Præst, som er en af vore største Digtere, „den orddjærve Skjald“ N. F. S. Grundtvig; han holder begejstrende Taler for Holmens Folk og lader dem synge sine nationale Sange ved Prøvevalgene, medens han paa Valgdagen forsikrer, at han er dansk og vil ikkun være dansk, og at han derfor har henvendt sig til disse djærve, kække, danske Sømænd for at blive deres Udsending paa Tinge. — Saadanne Ord maatte indgive Nyboder høje Tanker om sig selv: det syntes jo pludseligt at have faaet stor politisk Betydning. Men Nyboders Folk troede at maatte gøre denne deres forøgede Betydning mere iøjnefaldende ved at optræde paa en temmelig upassende Maade. Allerede ved Prøvevalgene havde de voldt Uro og Støj; den Opførsel, de udviste paa selve Valgdagen (den

5te Oktober 1848), paa hvilken der skulde vælges et Medlem til Rigsforsamlingen, var dog endnu mindre rosværdig. Af Kandidaterne optraadte først Baronen. Han „vilde Fornuft som den øverste Magt i Friheden“, men hans Tale laa en Del over vore Folks Horisont og blev ofte afbrudt. Præsten havde tydeligt nok vundet manges Hjærter; de talrige Bifaldsytringer, der ledsagede hans Tale, skulde lade formode, at hans Valg var sikret. Alligevel viste Udfaldet, at Flertallet af Marinens Folk helst vilde have en Mand fra deres egen Etat til Repræsentant; thi den tredje Kandidat, der var Søofficer, Kapitajnlieutenant N. E. Tuxen, valgtes med en ret anseelig Majoritet. Da dette Resultat blev bekændt, skete der højrøstede Indsigelser fra Mindretallets Side; man paastod, at flere af de overordnede havde indvirket paa de uselvstændige af Holmens Folk til Fordel for den valgte ved stadigt at opholde sig i Nærheden af Valgprotokollerne; ja en Chalupperoer, en af de lavest stillede i Søetaten, skal endog have dristet sig til at ytre, at nu vilde Holmens Folk først rigtigt blive Slaver, siden de havde faaet en Søofficer til Rigsdagsmand; det, mente han, havde han Lov at sige, da Officeren og han ved denne Lejlighed vare jævnbyrdige. Frihedsideerne og Læren om Menneskerettighederne havde aabenbart gennemsyret selv de nederste Lag af det lille Samfund; de Tider vare forbi, da Mandskabet villigt viste Befalingsmændene den skyldige Respekt „ved Hovedets Blottelse“ *).

---

*) Denne Hilsemaade havde været almindelig i hele Marinen indtil 1810, da det tillodes Officererne at hilse ved blot at lægge Haanden paa Hatten. Senere kom dette ogsaa til at gælde for Underklasserne.

I Aaret 1849, som bragte den kongelige Frihedsgave, var det menige Nyboders Uvilje mod Officersstanden vokset stærkt. Man beskyldte Officererne for Uduelighed, Arrogance og Egennytte. Det var næsten en Aftale blandt Nyboders Folk, at de ved næste Valg ikke vilde vælge nogen Soofficer til deres Ombud, men derimod en Mand, som gav bestemte Lofter om at ville tage sig af deres særlige materielle Interesser; paa hans politiske Farve lagde Nyboder da mindre Vægt. Valgdagen (den 4de December 1849) bragte 8de Kreds, hvortil Nyboder hørte, hele 4 Kandidater at vælge imellem: Baronen fra forrige Aar og desuden en Kontreadmiral, en Major af Hæren og en forhenværende industridrivende. Men det lykkedes ikke Baronen at vinde større Sympati for sig denne Gang end forrige; Admiralen var nok ikke videre populær, thi da han fremhævede sin halvtredsindstyveaarige Tjeneste i Etaten, blev der raabt: „det var de halvtreds Aar for mange"; Majoren holdt sig til det rent politiske, hvilket ikke var det brændende Spørgsmaal for Valgforsamlingen; derfor havde den fjerde Kandidat, Jærnstøber P. F. Lunde, i det hele de bedste Udsigter til at blive valgt. Og dog skulde man synes, at hans Yndlingsprojekt, — som Datiden kaldte socialistiskt, og som gik ud paa at oprette en Understøttelseskasse for Haandværkssvende, hvori Mestrene over hele Landet skulde forpligtes til at gøre Indskud, — ikke maatte kunne interessere Nyboder, hvis Stilling jo ikke vilde blive forbedret ved Projektets Gennemførelse; den fremsatte Tanke kunde i det højeste vise, at dens Ophavsmand havde Hjærte for Underklasserne. Naar den fjerde Kandidat derimod omtalte

Nyboders Fordringer, brugte han ganske almindelige Udtryk og fremkom med omtrent de samme Løfter som de øvrige Kandidater. Men han var nu én Gang Nyboders erklærede Yndling og gik af med Sejren. For at undgaa Indsigelser bag efter havde man, belært af Erfaringen, vedtaget for denne Valghandling, at ingen Officer maatte opholde sig i Nærheden af Protokollerne. Under hele Valgmødet havde der hersket stor Tummel og Støj, og deri havde Nyboders Folk haft en væsentlig Andel; men til Forstyrrelsen bidrog ogsaa de mange uvedkommende, som strømmede til fra andre Valgkredse, hvis Forhandlinger allerede vare endte; og den Uro, som disse Mennesker fremkaldte, blev ogsaa skreven paa det faste Mandskabs Regning.

Mandskabets Optræden blev paatalt af en Kommandør-Kapitajn i et offentligt Blad. Han erklærer først, at det ikke er Valget og dets Udfald, han dadler, men kun de derved forefaldne Optrin, og han fortsætter saaledes: „paa mange Maader sørges for eder; . . . . der er Boliger for Familierne, samt Kost og Gage og Klæder: . . . Børnene nyde allerede i den tidlige Alder ikke alene fri Undervisning, men ogsaa nogen Kost og Gage samt Klæder. . . . Værer taknemmelige og forspilder ikke alle disse Goder; . . . eders Stilling er i enhver Henseende lige saa god som de privates; Forfremmelse kan opnaas“ o. s. v. — Enhver rettænkende maatte finde det ganske i sin Orden, at Mandskabet blev oplyst om, hvor usømmeligt det havde opført sig*); men

*) Naar Nyboder i senere Aar har skullet opfylde sin Pligt som Vælger, da er det sket med stedse større Besindighed og Ro. Uviljen mod Officererne har heller ikke vist sig i

Forfatteren til denne Avisartikel nærede tilsyneladende den Overbevisning, at Nybodersfolkenes Fordringer om Forbedring i deres Stilling vare aldeles ubeføjede, og heri vilde Menigmand i Nyboder paa ingen Maade give ham Ret.

„Gagen“, der af den ovennævnte Forfatter fremhævedes som et af Mandskabets mange „Goder“, var netop de meniges fornemste Ankepost. Der havde før 1847 været ført Klager over den Besynderlighed, at 1ste Division havde fast Gage, medens 2den Division nærmest tjente for Dagløn; det uheldige i denne uensartede Lønningsmaade viste sig især, naar Manden som syg blev indlagt paa Hospitalet; thi da afkortedes der den syge Matros et Beløb, som kun var en Fjerdedel af, hvad en Haandværker tabte ved sit Ophold paa Hospitalet i lige saa lang Tid, idet Haandværkeren mistede hele sin Dagløn. Ligeledes var der den Besynderlighed, at 1ste Division fik de saa kaldte Hværve- og Kapitulationspenge (6 Rdl.) udbetalt hvert 3dje Aar, Haandværkeren derimod ikke; denne havde nemlig 1816 mistet de „Haandpenge“, som vare blevne ham tildelte lige siden 1696 [2]. Men de fleste Klager desangaaende vare forstummede, da Regeringen 1847 „efter Begæring“ havde tilstaaet 2den Division fast Gage og et Hospitalsophold, der be-

---

saa stødende en Skikkelse. — Nyboder har i Tidens Løb sendt følgende Repræsentanter til Folketinget: (Kapitajnlieutenant N. E. Tuxen), Jærnstøber P. F. Lunde, Marineminister S. A. Bille, residerende Kapellan C. F. Gram, Institutbestyrer (senere Redaktør) C. V. Rimestad, Orlogskapitajn G. P. Schønheyder og Marineminister N. F. Ravn.

regnedes efter de samme Regler som for 1ste Division. 1849 gik Mandskabets Ønske derimod ud paa Gagens Forhøjelse. Men naar der blev paastaaet, at Pengelønnen, som var fastsat 1816, ikke havde været underkastet nogen Forandring til det bedre siden den Tid, da forholdt dette sig ikke ganske saaledes. I Gennemsnit var hver Mands Løn ved „Dusører og Tillæg“ vokset i de nævnte 33 Aar med 5 Rdl. for 1ste Division og med 10 Rdl. for 2den Division; men denne Tilvækst var naturligvis ikke fordelt ligeligt til alle Lønningsklasser. Derimod kunde vore Folk have fuldstændig Ret i, at Lønnens daværende Størrelse alligevel ikke svarede til de siden 1816 saa forandrede Penge- og Prisforhold. — Et kort Overblik over Lønningsforholdene for Søetatens Underklasser i Tidernes Løb kan maaske finde sin Plads paa dette Sted. Det overvejende Flertal af Matroserne i Delingerne eller Divisionerne havde foruden Kvarterpenge (1688: 4 Rdl., 1816: 8 Rdl. aarligt) efter disse Afdelingers Oprettelse i aarlig Løn kun 16 Rdl., som udbetaltes dem maanedvis, for omtrent 4 Dages Arbejde om Ugen. Ganske faa Matroser ved „Takkelagen“ havde det 18de Aarhundrede igennem 28 Rdl. i aarlig Gage. Underbefalingsmændene vare ogsaa tarveligt aflagte; en Højbaadsmand f. Ex. havde 1731: 40 Rdl. og 1767: 56 Rdl. aarligt. 1816 krævedes der Arbejde hver Dag, men Gagen blev nu for en Matros 36 à 48 Rdl. og for en Højbaadsmand 122 Rdl. — Haandværkerne lønnedes (fra 1688) baade med et Fixum, der ganske svarede til Matrosernes faste Gage, og desuden med Dagløn, som udbetaltes først ugevis, senere kvartalsvis, og til sidst maanedsvis; den

deltes fra gammel Tid i Sommer- og Vinterdagløn. En duelig Tømmermand kunde 1602 fortjene 8 Sk. paa en Sommerdag, 5 Sk. en Vinterdag; en mindre dygtig maatte nøjes med omtrent den halve Løn. 1737 var Sommerdaglønnen for en Haandværker i øverste Klasse 20 Sk. og for en Svend i nederste (7de) Klasse 8 Sk. Vinterdaglønnen var henholdsvis 14 Sk. og 6 Sk. 1816 blev den ældgamle Tvedeling opgiven, og Daglønnen beregnedes for hele Aaret: bedst lønnede Haandværkere fik 24 Sk., daarligst lønnede 8 Sk. dagligt. 1847 slog man det ovenfor omtalte Fixum og den mere varierende Dagløn sammen til én fast normeret Gage. Foruden Kvarterpengene, (hvis Størrelse vi allerede have angivet), havde Haandværkerne i samlet aarlig Pengeindtægt:

	1737 og 1767.	1816.	1847.
Kvartermænd	90 Rdl.	180 Rdl.	180 Rdl.
Smede i 1ste Klasse	77 —	117 —	118 —
Højeste Løn for de øvrige Haandværkere	70 —		
Laveste Løn for Haandværkerne	38 —	68 —	70 —
Arbejdsmænd	16 —	36 à 68 —	68 à 79 —*)

„Kosten“ og „Klæderne“, som hin Avisartikel fremdeles havde henpeget paa, var Nyboder ogsaa villigt til at anse for „Goder“, naar de virkeligt vare gode; men de kunde endnu ikke frikændes for Mangler, som

*) Som en særegen Klasse faste Embedsmænd paa Holmen kunne nævnes de „kongelige“ Katte, der havde det Hværv at hæmme Rotternes Uvæsen. En Kats aarlige Gage beløb sig vel omtrent til 15 Rdl., som udrededes af den særdeles rigt forsynede Sjøverfond.

forringede deres Værdi og saaledes maatte regnes som direkte Pengetab for Mandskabet. Dette kunde blandt andet ikke forstaa den Besynderlighed, at en menig, som foretrak selv at lade sin Uniform sy fremfor at modtage en færdig Mundering, vel fik Tøjet dertil leveret fra Varedepotet, men ikke nogen Erstatning for Syløn m. v. „Huset“ havde Underklasserne ganske vist for moderat Betaling, men ikke gratis, og uden nogen Vedligeholdelse af det Indre paa Statens Bekostning. Hvad „Forfremmelsen“ angaar, da blev det netop paa Valgdagen gjort gældende, at ikke én Mand af Underklasserne var i den toaarige Krig bleven forfremmet til Officer, uagtet der ved Udnævnelsen af de mange „Maanedslieutenanter“ havde været Lejlighed nok dertil, og uagtet slige Avancementer vare skete baade i Landetaten under samme Krig og for Marinens Vedkommende i tidligere. Den Paastand, at „det faste Mandskabs Stilling var lige saa god som de privates“, havde ligeledes mødt bestemt Modsigelse paa Valgdagen. Maatte det indrømmes at have sin Rigtighed med Børnenes „fri Undervisning“, saa protesterede vore frihedslystne Mænd desto kraftigere, naar de opfordredes til „Taknemmelighed“ for den „Kost og Gage samt Klæder“, som deres Drengebørn modtog. Her var Artiklen kommen til det Punkt, hvorover Nutiden følte den største Harme: thi hvad Drengen saaledes modtog af Marinen, maatte han paa en Maade tilbagebetale som voksen Mand; den umyndige Dreng havde ved at modtage hin Understøttelse ladet sig binde til den faste Stok, som holdt ham fast for en længere Aarrække, naar han var indtraadt i den modnere Alder.

Allerede Kristian den tredje havde Søfolk og Haandværkere til fast Tjeneste paa Bremerholm, men først under Kristian den fjerde (1615) antog den faste Stok sin karakteristiske Form, ligesom ogsaa Tallet paa hans faste Søtjenere var langt betydeligere end de foregaaende Tiders Mandtal. Den for sin ulykkelige Skæbne bekændte Kristoffer Dybvad, Professor ved Københavns Universitet, har rigtig nok villet paastaa, at det var ham og ikke Kongen, som havde undfanget Tanken om Oprettelsen af den faste Stok; men selv om vi skulde nødes til at frakænde Kristian den fjerde Æren af at have været det første Ophav til denne Plan, da er det utvivlsomt, at Kongen omfattede Tanken med megen personlig Interesse og udviklede stor Selvvirksomhed ved dens Iværksættelse. Hvad Kristian den fjerde saaledes havde begyndt, fornyede og fortsatte de fleste af hans Efterfølgere; men trods disse Kongers Ændringer bevarede Stokkens Forfatning sit oprindelige Præg temmelig uforandret lige til det sidste.

Spørgsmaalet om Tjenestetidens Varighed er et vigtigt Punkt i Stokkens Organisation. Kristian den fjerdes Mandskab forpligtede sig til at tjene 5 Aar; naar de saa ikke ønskede at tjene længere, skulde de „forløffuis" hjem til deres igen for paa visse fordelagtige Vilkaar „at bruge deres Næring det bedste, de kunde"; men det var deres Pligt at bosætte sig inden for Rigets Grænser og give Møde i Krigstilfælde ligesom Landets øvrige Indbyggere. De omtalte Fordele vare dog altfor smaa til at kunne holde de „faste" Matroser fra at forlade Landet, naar mere indbringende Forhold lokkede dem andet Steds hen. — Senere Konger indskrænkede

Tjenestetiden for faste „anværbede“ Matroser eller „Aarstjenere“ til (mindst) 3 Aar; men mange vedblev at tjene i en længere Aarrække og opnaaede derved Ret til Pension; saadanne kaldtes 1655: „gammel Thienner“. Ingen Matros kunde tvinges til at gøre Tjeneste i flere Aar, end han havde kapituleret om, med mindre det var hans eget udtrykkelige Ønske; og naar en Matros f. Ex. ved Arv opnaaede en bedre Livsstilling, skulde han kunne faa sin Afsked før Tiden, naar en anden duelig Mand var villig til at tjene Tiden ud i hans Sted. Et mindre Antal (7 til 13) af de faste Søfolk ved hvert Kompagni fik endvidere Tilladelse til som „Frimænd“ at fare med Koffardiskibe i et vist Tidsrum, en Tilladelse, som baade Frimanden og Kompagnichefen kunde have Fordel af. Ved Valget af Frimænd tog man alle Hensyn: de maatte mælde sig frivilligt; ugifte Mænd bleve foretrukne og af de gifte kun de, hvis Hustruer vare i Stand til at ernære sig selv i Mandens Fraværelse*). — Matrosen kunde altsaa siges at være bunden til den faste Tjeneste paa kort Tid og taalelige Betingelser; anderledes var Haandværkeren stillet: efter hvad vi kunne skønne, har han stedse været antagen paa Livstid og skulde altsaa blive til fortsat Tjeneste, saa længe han formaaede at arbejde. Han er da den fasteste af alle faste; derfor blev Navnet „den faste Stok“ oprindeligt brugt om Haandværkerne alene, men er i Følge senere Sprogbrug ogsaa blevet anvendt paa alle andre Holmens Folk. Den urokkelige Stilling, der saaledes var

---

*) Frimandsinstitutionen, der indførtes 1719 „efter Landarmeens Maade“, var bortfalden 1822.

ejendommelig for Holmens Haandværkere, maa vel betragtes som den vigtigste Aarsag til, at disse Folk for en Del stod saa lavt i Moralitet og, som Følge deraf, i Dygtighed. Banen var afstukket én Gang for alle; da Avancementet gennem de forskællige Lønningsklasser desuden var saare langsomt, syntes Fremgang i Duelighed unødvendig; derfor evnede vor Haandværker ikke al Tid at være en god „Oberkammerat", naar han fik Lærlinge at oplære; han fik dem hurtigere lært sine egne Daarskaber end Professionen selv, skønt han kunde vente at modtage en Præmie, naar Læretiden var forbi. Mange havde kun Tanke for Øjeblikket og for, hvad dette førte med sig. Man greb enhver Lejlighed: blev en Mand sat til nyt Arbejde, eller opflyttedes han i en anden Klasse, straks maatte Flasken paa hans Bekostning gaa rundt til „Velkomst" og det endog midt under Arbejdet. Naar Haandværkeren ikke længere var saa kraftig som i sine yngre Aar, blev han nedvist i en lavere Klasse; selv om denne Tilbagegang (fra 1827) skete successivt, fra Klasse til Klasse, saa var den dog særdeles krænkende for den ærekære Mand. — Men der var lige saa lidt at indvende mod Haandværkerens bundne Stilling som mod Matrosens, naar blot vedkommende i den voksne Alder havde paataget sig Forpligtelsen til at tjene, — som Mænd, der vidste, hvad de forpligtede sig til; de bandt sig vel for lang Tid, men det skete frivilligt, og de kunde da ogsaa regne at have deres Udkomme sikret for den samme Tid. Helt anderledes stiller Sagen sig, naar det var Børn, som optoges i den faste Tjeneste. Dette er sket fra Aar 1730[3] i det seneste, men er vist en

langt ældre Skik; Haandværkerstokken blev sikkert al Tid rekruteret ved Antagelse af unge Lærlinge. Som Betingelser for et Barns Antagelse i den faste Stok kræves der (1756), at Barnet var 8 Aar gammelt, at det havde sin Sundhed og Førlighed, og at Faderen stod i den kongelige Søtjeneste. Man forudsatte uden videre, at Barnet ejede baade Lyst og Evne til Livsstillingen. Til Drengens mulige Ønsker om en speciel Stilling kunde der ikke tages Hensyn; han maatte være tilfreds med, hvad man tilbød ham, og Tilbudet rettede sig efter de Pladser, som tilfældigvis vare ledige. Ikke Barnet, men Forældrene adspurgte man, om de godvilligt lod deres Søn indtræde i Tjenesten; af Tvang gjorde de det sjældent, men oftere af Trang, idet de mindre havde Barnets Fremtidsvel for Øje end den Fordel, de selv vilde opnaa, hvis deres Barn kom i fast Nummer og blev en af de 10 „Rugdrenge", der vare ved hvert Kompagni, hvilket vilde forøge Hjemmets Indtægt med en Portion Rug foruden den gratis Opklædning og Skolegang, som Drengen selv nød godt af. Men da var Barnet allerede bundet til Tjenesten og maatte under Tiden gøre lidt Gavn ved f. Ex. i Divisionsskolen (efter 1800) at pille Værk for Marinen. Som „Kompagnidreng" var han tre Dage i Skole; de andre tre Dage maatte han mod en ringe Løn møde til Arbejde paa Holmen. Efter sin Konfirmation blev han enten Haandværkerlærling paa Værftet eller Matroslærling paa et Orlogsskib; nu tiltraadte han altsaa den Stilling, man havde valgt for ham, da han var 8 Aar gammel. Naar han dernæst havde udlært og var bleven „Karl", som det hed, kunde han begynde at aftjene de Aar, i hvilke han,

ved Modtagelsen af hine Statens Velgærninger, havde forpligtet sig til at blive i den faste Tjeneste. Saa længe denne Tvangstjeneste varede, kunde han i Reglen ikke forlange sin Afsked. Tvangstjenestens Længde var i ældre Tid 12 til 16 Aar for Matrosen, der som Dreng var indtraadt i Tjenesten; Haandværkeren, der fra Rugdreng var avanceret til Svend, var bunden paa Livstid. Denne Forskæl i Tjenestetidens Længde for Matrosen og Haandværkeren motiverede Frederik den femtes Søkrigsartikelsbrev med den Betragtning: „Vi have ladet Haandverkeren fra Barnsbeen oplære og underholdt ham i Læren og saaledes bragt ham frem, at han i Vores Tjeneste haver Leve-Brød sin Livs-Tid.“ Dette kunde dog med selv samme Ret ogsaa siges om den fra Rugdreng „opklækkede“ Matros. Den sande Grund til Uligheden er vist nok snarere den, at Matroskorpserne mentes at trænge hyppigere til friske Kræfter og ungt Blod end Haandværkerstokken. 1801 skete der en stor Forandring i disse ulige Forhold; Tvangstjenestens Varighed blev omtrent ens for de to Afdelinger af Holmens Mandskab; de skulde begge tjene 15 eller 16 Aar. 1816 strammedes Baandet paa ny, idet alle og enhver, som havde modtaget „Drenge-Gehalt“, befaledes at gøre Tjeneste som Karle i 20 Aar. Disse 20 Aar bleve i Stokkens sidste Levetid (1847) formindskede med otte. Men de 12 Aar vare trykkende nok. Da Tvangstjenesten i Reglen først kunde tiltrædes i Mandens 20de Aar, endtes den altsaa i hans 32te; naar han da i den Alder vilde prøve paa at bryde sig en ny Livsbane, faldt det saare vanskeligt; han besad ikkun faa Kundskaber, da man ved hans Uddannelse fra Barndommen af havde

lagt mest Vægt paa de praktiske Færdigheder og ved Indøvelsen af disse kun haft Holmens specielle Forhold for Øje, saa at han daarligt kunde finde sig til Rette paa andre Omraader; og havde han desuden stiftet Familie i Tjenestetiden, maatte han anse det for meget tvivlsomt, om han tilbørligt kunde sørge for Kone og Børn, medens han arbejdede paa at befæste sin nyvalgte, endnu usikre Livsstilling. Resultatet af disse Overvejelser blev som oftest, at han paa ny tog Tjeneste i Marinen. — Det kunde vel tilstedes den menige at forlade Tjenesten før den fastsatte Tid, men Afskeden blev da ikke meddelt ham „i Naade“, vedkommende maatte opgive ethvert Haab om nogen Sinde at nyde Pension, og Staten havde formentligt Ret til at fordre Erstatning for alt, hvad han som Dreng havde oppebaaret i Kost og Penge. — Det var ogsaa en Art Afsked før Kapitulationstidens Udløb, naar den menige i Frederik den femtes Dage blev bortjagen af Tjenesten for „Skarnvurnhed“. Den saaledes afskedigede leveredes da til „næste Fæstning“, hvor han maatte arbejde paa Vand og Brød, indtil han ved første Skibslejlighed kunde bortsendes af Landet med et „Løbepass“, hvori enhver, som traf ham, anmodedes om at lade ham passere, men ikke repassere. 1780 bleve disse Bestemmelser om Løbepasset satte ud af Kraft; men den „imfame Kassation“ blev genoptagen i en kongelig Befaling af 1808, som paabød, at de af Søetatens Mandskab, som havde forbrudt sig saa haardt, at de dømtes til Kat, skulde „udsættes“ af Tjenesten med det samme. En saadan Afsked kændtes allerede paa Kristian den fjerdes Tid:

hvo, som gentagne Gange har pantsat sine Vaaben, forvises fra Skibet uden Pas og Afregning.

I Underklasserne bleve mange Mænd dog gamle i Tjenesten og have altsaa befundet sig ret vel i den faste Stok. Vi ville saaledes anføre, at i Aaret 1850 havde 13 Mænd gjort Tjeneste i over 55 Aar, 6 i over 60 Aar og 1 i over 70; de fleste af disse veltjente Folk vare Haandværkere. Men gaa vi tilbage til forrige Aarhundrede, da møder os et endnu mere glimrende Exempel i Normanden Kristian Jakobsen Drackenberg, der i Aaret 1735 blev forfremmet til overkomplet Højbaadsmand ved Takkelloftet. Han var da 109 Aar gammel[1]. 32 Aar efter finde vi ham endnu blandt de levendes Tal; han er nu pensioneret, men hævede formodentligt sin Efterløn i ikke faa Aargange siden den Tid. Da Gubbens Dage omsider havde faaet Ende, lod den folkelige Digtekunst sig forlede af hans æventyrligt høje Alder til at fremstille ham som Helten i et fantastiskt Æventyr. 1771 udkom der nemlig et Flyveskrift med følgende Titel: „Den danske gamle Normand C. J. Drackenbergs adskillige Syner og underlige Hændelser, som han har havt, imedens han har levet, hvilket udgiør en Tid af Hundrede Syv (?) og Fyrgetyve Aar, samt ziret med hans Portrait“. Alene Titlen maatte sikre denne Bog en god Modtagelse i Nyboder.

Ville vi kaste et Blik paa den faste Stoks særegne Lovgivning, maa vi først nævne Kristian den tredjes Artikler om Søkrigstjenesten (1555), da de ere Forbilleder for de følgende Kongers Love. De Straffe, som Kristian den tredje fastsætter for sin Marine, ere meget strænge. Her er Livsstraf for at vrage, spilde eller

bortkaste noget af Kongens Proviant og for at stjæle saa meget som af 4 Skillings Værdi; her bestemmes, at naar nogen med vred Hu drager sin Kniv mod sin Stalbroder, da skal hans Haand nagles fast til Masten; den menige, som uden Tilladelse betræder „Kompanien“, (Skansen paa Orlogsskibene, Officerernes Opholdssted,) skal kølhales. Kristian den fjerde (1611, 1615 og 1625) mildner vel nogle af de nedarvede Straffe, saaledes at den Mand, der har gjort sig til Tyv for 4 Skillings Skyld, slipper med at erstatte det stjaalne firefold; til Gengæld forbedrer denne Konge andre af Straffebestemmelserne: den til Masten naglede Haand skal vedkommende nu selv rive løs; — ja nye opfindes: den, der for anden Gang laaner paa sine Vaaben, skal springe fra Raaen. Foruden disse Love for Søtjenesten fandtes der ogsaa de saa kaldte „Holmens og Arsenalets Artikler“ fra denne Konges Tid. Atter Kristian den femte udsteder (1675 og 1683) nye Love for Sømagten, men de ere skrevne i samme Aand som de tidligere. Et Fremskridt betegne Frederik den femtes „Søkrigsartikelsbreve for Sø- og Landtjenesten“ (af 1752 og 1756), hvilke have haft Lovskraft i Marinen indtil vore Dage, da en for Hær og Flaade fælles Straffelovbog til Dels er traadt i Stedet for Frederik den femtes Værk, der saaledes har gjort Tjeneste i den anseelige Tid af næsten 130 Aar. Artiklerne have som Arv fra Fortiden bibeholdt Mangfoldigheden af Straffebestemmelserne; Misdæderne trues her med Dødsstraf ved Sværd, Økse eller Arqvebusering; med Kassation; med Kat, Tamp og Ris i de forskælligste Grader og Kvanta; med Brændemærke og Arbejde i Jærn (som Fæstnings-

slave); med at staa uden Sko paa en spids Pæl, at ride paa Kanonen, at bære Flinter, at bære Fiddelen; med at krumsluttes (langt eller kort), at nyde Vand og Brød, at arbejde i Skubkarren o. s. v. *). Men Frederik den femte gør en mildere Brug af disse Straffe end de foregaaende Konger. Det er vel ogsaa en Genklang fra gamle Tider, vi træffe i denne haardhjærtede Bestemmelse om Gudsbespottere: „er nogen gudsforgætten, da skal han straffes, andre til Afsky, med evigt Fængsel; . . . eller og skal Tungen ham levende af hans Mund udskæres og saa hans Hoved afslaas med en Økse". Man farer heller ikke lempeligt frem mod Menedere; de skulle miste to Fingre og udvises af Landet. Ny opfunden, men af gammel Familie er Fastsættelsen af Straf for Selvmordere: er den sørgelige Gærning fuldbyrdet, da skal Selvmorderens Legeme hænges ved Benene fra Raanokken til Solens Nedgang eller begraves i Galgebakken; men har han ikke fuldkommet sit blodige Forsæt, da skal han arbejde i Jærn „sin Lives Tid". Nyere Tiders Indflydelse mærkes derimod, naar et billigt Hensyn til „Kvindemenneskers" svagere Konstitution fastsætter som højeste Straf for disse: at kattes med de fine Katte. Endelig maa vi ikke glemme en smuk Artikel om Æresoprejsning. Selv om en

---

*) Det er kun Straffene i Artikelsbrevet for Landtjenesten, vi her have opregnet. Til Sammenligning kunne de Straffe anføres, som Straffelov for Krigsmagten af 7de Maj 1881 idømmer: 1) Irettesættelse. 2) Embeds og Bestillings Fortabelse. 3) Fængselsstraf (i 12 forskællige Grader, deriblandt Fængsel paa Vand og Brød.) 4) Strafarbejde (i Forbedringshuset eller i Tugthuset). 5) Livsstraf (ved Skydning).

Synder for sine Misgærningers Skyld var bleven erklæret for „imfam“, og hans Navn derfor var opslaaet paa Galgen, skulde han dog ved sin senere Opførsel kunne gøre sig værdig til at faa sin Ære igen. Dette skete da med en vis Højtidelighed. Til den berammede Tid formerer en Kommando menige Kreds, som oftest vel paa Paradepladsen; den paagældende ledes frem midt i Kredsen, hvor han knælende hører den kongelige Benaadningsresolution oplæse, hans Navn bliver udslettet af Galgen, og endelig svinges det danske Kongeflag trende Gange over hans Hoved. Den saaledes benaadede iføres Mundering, indtræder i sit Geled og marscherer af. Ingen har herefter at lade ham høre hans tidligere Misgærning. — Uagtet Artiklerne saaledes specificere de enkelte Tilfælde meget udførligt, tilføjes der dog ganske forsigtigt i Slutningsafsnittet: „eftersom det er umuligt at anføre alle muelige forefaldende Tilfælde og derefter alle Pligter og Straffer at bestemme, saa bør ingen derfor tænke, at han ikke er forbunden at efterlade eller gjøre alt det, som heri ikke enten er forbudet eller befalet.“

Den faste Stok havde ogsaa særegne Institutioner, hvorved dens Lovgivnings Bestemmelser kunde blive førte ud i Livet. Det var de dømmende Myndigheder. Under Frederik den anden (1587) bestod der paa Bremerholm en Domstol, sammensat af Kapitajner, Skippere og Styrmænd; „Retten paa Holmen“ skulde dømme i Tjenestesager; i visse civile Sager derimod sorterede Holmens Mænd endnu under Borgmester og Byfoged. „Holmens Ret“ nævnes endnu under Kri-

stian den fjerde*); som dens umiddelbare Fortsættelse kan „Under-Retten“ betragtes, der (1655) bestod af 4 Lieutenanter og 4 Skippere og senere fik det mere betegnende Navn „Under-Admiralitetsretten“; den behandlede i nogen Tid alle civile Sager. Men 1690 finde vi en „Kommission“, der skulde dømme i de Tvistigheder, som forefaldt mellem Holmens Folk; 1 Schoutbynacht var Præses og 2 Lieutenanter af Landetaten, 1 af Søetaten og 2 Borgere Assessorer[5]. Ved hver Division fandtes fra 1720 til 27 en „Divisionsret“, der lededes af Divisionscheferne og især paadømte Forseelser mod Disciplinen. Ved Siden af alle disse Domstole, under hvis Jurisdiktion Mandskabet til forskællige Tider og i forskællige Sager hørte, har der sandsynligvis al Tid paa Holmen været en Domstol, som havde Navn efter den hurtige Rettergangsmaade, den brugte, — nemlig Standretten. Det er maaske den, som 1622 kaldes Skibsofficerernes Ret, og som kan idømme Holmens stridbare Kvinder mindre Straffe. Standretten nævnes udtrykkeligt 1686, men 6 Aar i Forvejen haves et Lovbud, som forudsætter dens Tilværelse: „begaar nogen gemen mindre Forseelser ved Kongens Arbejde, da skal han straks paa Stedet straffes.“ Blandt de „mindre“ Forseelser, som denne Ret kunde paakænde, blev Tyveri senere medindbefattet[6]. 1727 træffe vi Standretten igen; den bestod da af 3 Officerer, men hævedes 5 Aar derefter — for bestandigt. De af denne og de

---

*) Mandagen var fra gammel Tid Marinens Retsdag. Paa Retsdagen begyndte Forhandlingerne stedse med Oplæsning af Artiklerne og Eden (1625).

andre Retter behandlede Sager bleve efter Haanden alle henviste til Søetatens kombinerede Ret, der var stiftet 1727. Denne Domstol, hvori der sad 1 Avditør (Søetatens Fiskal), 7 til 9 Officerer og nogle civile Bisiddere, blev fra Midten af forrige Aarhundrede Mandskabets eneste Forum, ved hvilket altsaa enhver Retssag, som blev anlagt af og imod Folkene, skulde behandles. Naar Mandskabets Sager verserede for Retten, præsiderede enten Holmens Chef eller en af Divisionernes Chefer. Arrestanter maatte ikke uden Rettens Kændelse holdes mere end 2 Gange 24 Timer i Varetægtsfængsel. Det er Standrettens hurtige Retsforfølgelse, der gaar igen, naar Instruktionerne bestemme, at smaa Forseelser skulle paadømmes straks og Dommene desangaaende blot forevises Holmens og Divisionernes Chefer; ligeledes naar Loven anfører det som en af Avditørens Pligter, at Sagerne behandles „ordentligt", men tillige saa summariskt som muligt*). — Det er ogsaa Standrettens summariske Fremgangsmaade, som genkændes i den arbitrære Straf, der i ældre Tid var hyppigst i Brug. Straffen, som dikteredes efter Skøn, havde vel ikke videre legale Følger for den straffedes Fremtid, men var dog frygtet af Mandskabet, der mente, at Partiskhed og Vilkaarlighed ofte gjorde Straffen strængere, end den vilde have været, hvis den samlede

*) Da det guldbergske Ministerium havde fundet (1777), at en Officer var bleven dømt for mildt af Kombineret Ret, ansaa Regeringen det ikke for tilstrækkeligt at underkænde Dommen, men irettesatte Retten selv for dens Optræden; — forhaabentligt et sjældent Tilfælde i vor nyere Retshistorie.

Ret havde dikteret den. Om Straffens Art kunde den arbitrært dømmende ikke være i Tvivl, da der fandtes en kongelig Anvisning derom fra 1722, i Følge hvilken de menige ikke skulde idømmes Pengemulkt, men bøde paa Kroppen. Derved retfærdiggjordes de „Lussinger efter Behag“, som Holmens Folk fandt det saa nedværdigende at tage imod. Man kunde i ældre Tid opleve, at Officererne selv personligt exekverede Dommen ved at gaa løs paa den stakkels Synder med Stok, Kaarde og andet „dødeligt Gevær“; dette blev dog forbudt 1730, og Befalingsmændene maatte nu lade Afstraffelsen udføre af Profossen. Der kunde ogsaa en Gang imellem vanke Ørefigen for de fejlende, men denne Straf blev 1756 betegnet som en „uanstændig Ræfselses Maade“. Hidtil havde enhver ved Landtjenesten fungerende Officer haft Ret til at dømme arbitrært: Frederik den femte lagde Afsigelsen af alle arbitrære Kændelser i én Mands Haand. Underofficerer var det „ikke aldeles“ forment at bruge Tampen for derved at drive de uvillige til Arbejdet; Officererne derimod skulde kun have Magt til at lade deres undergivne arrestere, naar det drejede sig om større Forbrydelser, og Arrestationen skulde uophørligt mældes til Holmens Chef. Det var ham alene, som havde Ret til at diktere Straffen efter bedste Skønnende*); men da han kunde tildele en Forbryder Tugtelse paa 27 til 81 Slag Tamp, var hans Magt ingenlunde ringe og indskrænkedes kun lidet ved en kongelig Ordre fra 1815, der fastsætter Straf for de Officerer, som tildele

*) Forseelserne, som Holmens Chef paadømte, vare Absenter, Slagsmaal ved Arbejdet o. lign. Divisionscheferne havde Myndighed til at lade Opløbere afstraffe.

deres undergivne anden eller haardere Korrektion end Anordningerne hjæmle. — Der stod paa Gammelholm bag Hovedmagasinsbygningen et Skur, i hvis ene Ende der fandtes en Pæl, hvorpaa en Madras var anbragt. Denne Lokalitet kaldtes „Blaa Bod“[7]. Er denne Bod Mandskabets tidligere Spisebod, da kan det ikke nægtes, at Traktementet, som uddeltes fra dette Sted, har forandret Skikkelse i Tidernes Løb; thi fra omtrent 1700 uddeltes der kun legemlig Ræyselse i „Boden“, som senere af en ubekændt Grund benævnedes den „blaa“. Den har været Vidne til mange slemme Scener. Naar en Mand skulde lide „Straffen til Pælen“, fik han som oftest en Sejldugs Skjorte over sit Tøj, formodentligt for at dette ikke skulde sønderslides ved Slagene, og dernæst blev han ved et Reb om begge Hænder opklynget saaledes, at han lige berørte Jorden med Fødderne, og at Skuldre og Ryg udspændtes; desto føleligere mærkedes Tampens Slag. Kun faa have befundet sig saa vel i Blaa Bod som hin Matros, der lagde sin Glæde over den Sejldugs Kasseking for Dagen ved dyrt at forsikre: „jeg har aldrig været saa pænt paaklædt som i Dag!“ De fleste vilde vist gærne have undværet baade Pynten og Traktementet. Men i vort Aarhundrede mistede Blaa Bod sin Søgning lidt efter lidt. Da Frederik den syvende en Gang ved et Besøg paa Holmen traadte ind i Drejerværkstedet, fik han Øje paa en Del tykkere og tyndere Tovstumper, der hang paa Væggen i Række, og som paafaldende lignede de Tampe, hvormed „Hans Majestæts menige“ bleve afstraffede. Med de forrige Tiders Forhold for Øje udbrød Kongen: „her, kan man da se, lægges der ikke

Fingre imellem!“ Orlogsværftets Chef fik nu Lejlighed til at bemærke, at den arbitrære Straf var afskaffet paa Holmen, og at al Straf kun tildeltes efter Rettens Dom; Tovenderne vare de ved Fabrikationen af Blokværk nødvendige Prøver.

Lovens Strænghed finde vi personificeret i en Bestillingsmand, hvis blotte Navn vækker Nutidens Afsky og Foragt: Profossen eller Mestermanden. Men denne daarlige Klang havde Navnet oprindeligt ikke. Alene Ordet „Mester“ antyder en vis Anseelse og Værdighed, og „Profos“ betegnede fordum en overordnet militær Politimyndighed; Rigens Profos forestod paa Kristian den fjerdes Tid Retsplejen i Hæren og var tillige Overbefalingsmand over Københavns Væbning. Ogsaa de Profosser, som vare ansatte i Søetaten, kunde have andre Forretninger end just at udsaa Smerte og Død. Mestermanden paa Kristian den tredjes Tid var en Art Befalingsmand om Bord; han nævnes sammen med Matrosernes foresatte; naar han havde „atrobtt“, maatte ingen larme eller tappe Øl længere; det var altsaa ham, som paabød Stilhed paa Skibet om Aftenen, naar Vagten var sat. I Land anvendes han under Kristian den femte til at bringe Delingernes Mandskab den fornødne Tilsigelse om at møde til Arbejde paa Holmen; for at hæmme Tobaksrygningen paa Værfterne udstyrer Frederik den fjerde ham med saa megen Myndighed, at han bliver en Politiret, der paa én Gang attraperer, dømmer og straffer de skyldige. Men en Skarpretters sædvanlige Funktioner maatte han ogsaa paatage sig. Holmen var en Tid lang fælles med Byen København om Mestermanden. Saaledes baade 1579 og 1653.

Sidste Aar blev den københavnske Skarpretter Mester Konrad antagen af Kongen til at fungere i alle forekommende Tilfælde ved Holmen, Slottet og Tøjhuset mod en fast aarlig Gage af 100 Rdl. Kurant; den høje Løn tyder paa, at Exekutionernes Antal ikke har været ringe, thi Prisen for de enkelte Forretninger var ellers ikke høj. Mesteren fordrede (1612) kun 4 Rdl. for at brænde en Forbryder; 2 Rdl. for at halshugge eller hænge og 3 Mark for at kagstryge eller pine. En Fængsling om Bord kostede (1625) 1 à 2 Skilling eller efter Omstændighederne endog det dobbelte; men de Penge maatte den anholdte selv erlægge til Profossen „for Lænkerne“. 1655 nævnes en „Holmens Profos“, som 1676 bar Navn af „Bødell“, men 1680: „Ober-Profos“, hvilket blev hele det 18de Aarhundredes Betegnelse for Skarpretteren paa Holmen. Foruden ham var der ansat en Mængde „Knecte“ eller „Profos-Suende“ ved Holmen og Tøjhuset. Ikke blot fandtes i Tidsrummet fra 1688 til 1730 én Profossvend ved hvert Kompagni (32 i alt); men dette store Antal blev forøget endnu mere, naar Flaaden udrustedes: 1676 stak denne i Søen med 34 Profosser og 1710 med 41. Tiderne bleve dog efter Haanden noget mildere i Tænkemaade og havde ikke saa megen Brug for Profossen som det Tidsrum, der var gaaet i Forvejen. Kristian den sjette beholder kun 2 Profosser ved hver Division (9 i alt); Frederik den femte bestemmer, at Ober-Profossens Embede skal gaa ind ved Vakance, hvilket ogsaa sker 1757; og ved Begyndelsen af vort Aarhundrede synes alle Profosser at være forsvundne fra Søetaten. Forretningerne overtoges da f. Ex. af Justitskvartermesteren og af Justitssergenten; denne havde

allerede tidligere (1756) været virksom ved Arrestationer, ved hvilken Lejlighed han skulde svare for, at Laasene paa Haandjærnene sluttede godt og hverken vare for vide eller for snævre. Men selv disse Underbefalingsmænd vare ikke uundværlige, thi nogle af Mandskabet kunde kommanderes til at forrette de Exekutioner, som blot bestod i Afstraffelse med Tamp eller Kat. — Havde Holmen en Mestermand, da maatte den ogsaa have en Galge. Den stod der allerede 1587, thi Skibsfolket var saa tilbøjeligt til at romme, skønt de efter Kongens, Frederik den andens Mening ikke kunde klage over Behandlingen; og derfor lod Kongen „reigse og opsette en Galge paa beleilig Sted ther paa Holmen“. Galgen nævnes endnu 1756 og er vel forsvunden sammen med Profosserne. Hvor det „beleilige Sted“ var, vides ikke med Bestemthed, men den mundtlige Overlevering peger paa den rummelige Plads, som fandtes straks inden for „de uærliges Port“. Sandsynligvis paa dette Terræn gik en ejendommelig Exekution for sig i Begyndelsen af 1738. Et stort Baal var blevet tændt af Skarpretteren; dets Ildsluer flammede stærkt i Vejret, medens Søetatens Mandskab alvorsfuldt sluttede Kreds om Baalet; Københavns civile Indbyggere, der paa denne Dag havde faaet Adgang til Værftet, trængte sig frem for at nyde det usædvanlige Skuespil, men følte sig besværede af Røgen, som tvang dem til at vige bort fra den Side, hvor Vinden bar paa. Dog, hvo skulde straffes med Døden i Flammerne? Ikke nogen Forbryder, men en forbrydersk Bog, et anonymt Skrift, som havde kritiseret Marinens daværende Styrelse altfor nærgaaende. Havde man ikke, — skønt forgæves, — givet Forfatteren en Frist af 6

Uger til at træde frem af sit Skjul og bevise sine Paastande? Til en gavnlig Lære for alle, der havde Mod paa at fremkomme med lignende ubeviselige Beskyldninger, blev Skriftet nu overgivet i Bøddelens Hænder.

Den faste Stok havde i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede sit ejendommelige Gældsfængsel, hvor ogsaa mindre Forseelser kunde blive afsonede. Gældsfangerne kaldtes „Skubkarregaster", — deres Stilling ligner i mange Henseender de Fangers, som fordum arbejdede i Bremerholms Jærn. Naar menige havde været under Tiltale og ikke kunde udrede Sagens Omkostninger; naar de havde solgt deres Mundering og ikke straks kunde erstatte det solgte o. s. v., bleve de dømte til at „arbejde i Skubkarren", hvortil de lænkedes; deres eneste Føde var Vand og Brød. Brødet har sandsynligvis bestaaet i haarde Beskøjter; 1787 blev der dog sørget for blødt Brød til Gasternes Forsyning. De gjorde i Reglen Tjeneste med deres Skubkarrer ved Muddermaskinerne og virkede da sammen med de foragtede Fæstningsslaver, som Marinen, der paa den Tid besørgede hele Havnens Opmudring, „laante" af Landetaten, og for hvilke der endog var opført et Hus paa Holmen til en Værdi af 6000 Rdl.; saa længe Gasterne vare satte til dette Arbejde, fik de hver 8 Sk. ugentligt til et Forfriskningsmaaltid, der bestod i Suppe og Kød og tildeltes dem om Søndagen[3]. De kunde nok trænge til at „forfriskes". Deres Udseende var saa udtæret og deres Klædedragt saa ussel, at Navnet „Skubkarregast" blev ensbetydende for Holmens Folk med „Lazzaron". Gældsfangernes Opholdssted var Gammelholms Laage, hvis indskrænkede Lokaler ikke kunde rumme dem og

derfor maatte udvides*). 1792 afskaffedes Skubkarrestraffen; den Gæld, som Folkene hidtil havde aftjent paa denne Maade, betaltes derefter ved maanedlige Afdrag paa Gagen.

Vi have ladet Kændsgærningerne tale; de vidne alle om den barske Aand, som raadede i den gamle faste Stok. Men for at være retfærdige maa vi tillige fremhæve nogle Bestemmelser, som ere Vidnesbyrd om, at de styrende ingenlunde have ladet det mangle paa Omsorg for Folkenes Vel. De menige bliver der tilsikret fri Rettergang, især naar de skønnes at være den uskyldige Part, ja endog, uden at denne Betingelse er til Stede; ingen maa betro en menig mere end 1 Maaneds Sold som Laan, da der kun maa afdrages ham en vis ringe Sum af hans maanedlige Gage til Gældens Betaling; til faderløse Rugdrenges Underhold og Opdragelse voteres der en aarlig Summa; det forbydes, at de afdøde Haandværkeres Legemer afgives til anatomisk Brug; det anordnes, at den fornødne Tobak**) med tilhørende Piber skal være for Haanden, saa at Matroserne uden Vanskelighed kunne forsyne sig dermed paa egen Bekostning[9] o. s. v. Det er unægteligt en faderlig

*) Traditionen mener rigtig nok, at Gasterne havde Plads i Trunken. — Ogsaa i Landetaten kændtes Skubkarrestraffen; men der var det mest egentlige Forbrydere, som maatte lide den. En Gudsfornægter arbejdede saaledes 1710 med Skubkarren i Citadellet.

**) 1625 paabyder Kristian den fjerde: at bruge Tobak skal for stedse være forbudt og afskaffet paa Flaaden. Findes nogen i Besiddelse af Tobak. skal den fratages ham og kastes over Bord, og Ejermanden desuden kræves til Ansvar „som ved bør“. Men kun 15 Aar derefter skriver samme Konge: „der vil tænkes i Tide paa Tobak til det norske

Omhu, som dikterer Regeringen disse Bestemmelser, til hvilke vi jo allerede kende flere Sidestykker. Men naar det endvidere hedder, at Mandskabets Ret ikke maa krænkes, at Folkene skulle „soulageres paa alle muelige Maader", at de skulle behandles vel og ikke forurettes, at ingen maa overfuse dem med uanstændige Talemaader, mindst med Ukvæms- eller Skældsord, at Retten skal plejes uden Vild (Partiskhed) o. s. v., saa vise disse stadigt tilbagevendende Lovbud, at Mandskabet ofte led under uskaansom Behandling, som Lovgiverne ofte uden Held søgte at formilde. De direkte Vidnesbyrd om dette Forhold ere dog ikke mange. 1679 vare nogle i Skaane hjemmehørende Søfolk blevne antagne til Tjeneste paa den danske Flaade, men kun til ringe Baade for dem selv; en kongelig Resolution siger nemlig om dem: „slige Folk maa efter Dags bedre behandles, at andre ej skulle afskrækkes"[10]. 1790 blev en Skibschef, der havde gjort sig skyldig i voldsomt og lovstridigt Forhold imod en Matros, dømt til Arrest og til at betale Matrosen 500 Rdl. i Erstatning og alle Sagens Omkostninger.

Lige over for den barske Behandling tav Mandskabet ikke stille, men fremkom med sine Ønsker og Klager. Disse Klager vare dog ikke vel sete i Marinens første

---

Folk paa Flaaden, som neppeligen skal kunne uden det Tøj blive sunde; de tage det gærne an i Stedet for Frokosten". Der er da intet forunderligt i, at Tobakken 1711 regnedes blandt Levnetsmidler („vivres"). 1729 er Mandskabet saa stærkt forfaldent til Tobaksrygning paa Vagterne og Holmen, at Profossen bliver beordret til at hindre det: hvo, som træffes med tændt Tobakspibe, skal betale ham 2 Sk. i Bøde og i Gentagelsestilfælde desuden lide korporlig Straf.

Dage. 1555 hed det: naar Rejsen er endt, maa ingen „arge eller anche“ paa det, som er sket inden Skibsborde; hvo, som forsynder sig herimod, skal straffes som en Skælm og Forræder. Men dette Bud findes ikke gentaget senere. — I Reglen forløb de menige sig, naar de vilde forebringe, hvad de havde paa Hjærte; enten mødte de in corpore, naar der ikke fandtes nogen enkelt iblandt dem, som havde Mod eller Evne til at føre Ordet, — og da kom det hele let til at se ud som en Sammenrottelse; vel vare de Tider forbi, da man „uden Naade“ blev kastet over Bord for en saadan Forbrydelse; senere Love bestemte langt mildere Straffe herfor, men det var jo ikke Straf, man ønskede at opnaa ved sin Klage. Eller ogsaa udkaaredes vel en Ordfører, men den maaske længe tilbagetrængte Harme gav sig ofte Luft i uoverlagt Tale, saa at Andragendet ikke fremførtes med den „Sagtmodighed og Beskedenhed“, som Loven paabød. Mandskabet manglede ogsaa den fornødne Besindighed til at indgive skriftlige Klager, som derfor let kom til at støde an mod Formerne og faldt magtesløse til Jorden; tillige var det vel under Tiden vanskeligt at finde en skrivekyndig, som var villig og dygtig nok til at føre Ankepunkterne behørigt i Pennen.

Maatte det end erkændes, at den faste Stok med alle de Institutioner, som vi nu have omtalt, passede ret vel ind i de svundne Tiders Forhold, som havde set Stokkens Grundlæggelse og første Udvikling, og som paa andre Omraader kændte til Lavstvang, Stavnsbaand, Vornedskab o. lign., da maatte det med lige saa megen Ret erkændes, at den faste Stok ikke hørte hjemme i vort Aarhundrede, men kun ved Sædvanens Magt var

bleven bevaret som en temmelig ensom Fortidslævning. Vor Tid, som førte politisk Frihed med sig, maatte sprænge de Jærnbaand, som gjorde Stokken saa fast, og undergrave Grundvolden, hvorpaa den gamle Bygning var opført; Bygningen maatte falde: den Beslutning, som i Begyndelsen af Halvtredserne blev tagen om Stokkens Opløsning, var fuldstændigt berettiget og vel motiveret.

Det er en Selvfølge, at Marinen har Ret til at handle med den faste Stok, efter hvad der anses for nyttigt og tidssvarende, naar Etaten blot opfylder alle de Forpligtelser, som den har paataget sig lige over for hver enkelt Mand i den gamle Institution. Derfor er dennes Opløsning ikke foregaaet som en pludselig Omvæltning; man lader blot Linen løbe ud, og Stokken gaar langsomt men sikkert sin Død i Møde. At det gamle Samfund falder af, kan bedst mærkes paa Pensionisternes Antal. Pensionsloven af 1851 bestemte, at de, som dette Aar havde tjent Marinen i 20 Aar kunde efter eget Valg enten blive pensionerede med en normeret Sum i rede Penge eller modtage en Pension, der indbefattede Hus til moderat Leje, Kost og Mundering, eller Erstatning derfor, og en mindre Sum i Penge. Af dem, der have valgt det sidste Alternativ og modtage Pensionen i samme Skikkelse, som de fordum modtog Lønningen, er der sikkert ikke mange tilbage. De blive de sidste af den ægte faste Stok. — Marinen antager ikke længer Folk til fast Tjeneste i det Omfang, som i gamle Dage, og de faste, som bibeholdes, stilles i et langt løsere Forhold til Etaten end forhen. Faste Underofficerer kunne naturligvis ikke undværes i Marinen lige saa lidt

som i Hæren. De faste menige Søkrigeres Plads er derimod udfyldt af værnepligtige Marineartillerister og Matroser. Haandværkerne blive ikke antagne paa en længere Aarrække, men kaldes dog faste, naar de ved Kapitulation binde sig for et Aar ad Gangen. Lige over for den militære Straffelov ere de stillede paa samme Trin som Underofficererne. — Lønnen er blevet forhøjet i Lighed med, hvad der er sket i Landetaten. I fordums Dage modtog Haandværkerne deres Penge i „Banquen“; senere gik Lønnen saa vel til Haandværkere som til Matroser den lange Omvej fra Kollegiet til Holmens og Divisionernes Chefer og fra disse til Kompagnicheferne, som atter lod Sergenten uddele Pengene til Mandskabet. I nyere Tid udbetales Lønnen ved Søetatens Intendantur, som hertil anvender Betalingskasser, der ere saa sindrigt indrettede, at 30 Mand kunne faa deres Penge udleverede i 1 Minut, hvilket ikke er en Fjerdedel af den Tid, som forhen medgik til Udleveringen[11].

XII.

Befolkningens Karakteristik. — Forskællige Lyder. — Tapperhed. — Nationalfølelse. — Lune og Jovialitet. — Gudsfrygt. — Senere Digtere. — Fornemme Faddere.

Med Nyboder og den faste Stok gaar et ejendommeligt Samfund til Grunde. Blandt dets Ejendommeligheder maa dets særegne Talesprog frem-

hæves. Dette er vel at betragte som en Gren af det københavnske Almuesprog, men skælner sig dog betydeligt derfra især ved Optagelsen af forskællige Udtryk og Vendinger, som dels ere hentede fra det med Nyboders Virksomhed saa nær beslægtede Sømandsliv, dels ere opstaaede som Benævnelser paa Nyboders særegne Forhold. Et Udtryk som „Gademo'r i tre“ maatte være letfatteligt for alle indfødte, hvor dunkelt det i sin kortfattede Form end var for andre; enhver, der boede i en Nyboders Gade, maatte erkænde, hvor megen Selvfølelse og Kærlighed til de vante Forhold en hædrende Omtale af „vorreses Gade“ kunde aabenbare. Nyboders Udtale af de enkelte Ord vidnede om en Stræben efter at undgaa unødvendig Brede. Naar Nybodersmanden nævnede sin egen Hjemstavn, lod han sig ikke vejlede af Skriftsproget til at give Ordet 3 Stavelser med Tonen paa den midterste, men lod det være nok med 2 Stavelser, hvoraf den første fik Betoningen, altsaa „Nybor“. En lignende Forkortelse møde vi saa vel i „Delfegaden“ som i det tilsyneladende bredere „Schvannegaden“. Den bestemte Artikel bag disse to Ord maa ogsaa henregnes til Sprogets Særegenheder. — Men Talen viser os Manden. Ogsaa Nyboders hele aandelige Fysiognomi havde Ejendommeligheder, som vi nu ville fremhæve, idet vi forsøge at give en kort Karakteristik af den faste Stok. De svage Sider, som vi da opdage hos vore Folk, ville vi ikke dølge; dog maa det være os tilladt at fremstille dem i det Lys, som Samtidens Forhold kaste over dem; men paa den anden Side ville vi heller ikke forbigaa, hvad smukt og godt Befolkningen i Sandhed kunde roses for.

At en særdeles raa Samfundsklasse havde hjemme i Nyboder, derpaa have vi alt faaet tilstrækkelige Beviser, især naar vi søgte et Hundrede Aar tilbage i Tiden. Men vi glemme ikke, at Sømandsstanden, hvorfra Mandskabet rekruteredes, ingen Sinde har haft Ord for at besidde blide Sæder og fin Dannelse; naar Københavns Studenter i gamle Dage førte et forargeligt Liv og Levnet og gjorde, „hvad som utaaleligt og ulideligt var“, kunde der ikke siges værre Ting om dem end, at de „skikkede sig som Baadsmænd“. Endog hos Befalingsmændene kunde der træffes en Raahed, som efter Kristian den fjerdes Beskrivelse ytrede sig lige over for Mandskabet i stærk Banden og Sværgen og i saadan „Stormen“, som mest bruges af dem, der intet bedre Middel kænde til at forskaffe sig Anseelse; — og slige Befalingsmænd fandtes længe efter Kristian den fjerdes Tid. Men selv om Officeren var, hvad han skulde være, og det lykkedes ham i nogen Tid at lægge Baand paa det faste Mandskabs uslebne Optræden, da kom hans Mandskab snart efter om Bord sammen med de fremmede, alle Vegne fra hværvede Søfolk, og disses Raahed virkede som Smitstof blandt de faste fra Nyboder. Den Behandling, som vore Folk ikke sjældent modtog af deres overordnede, havde vist nok sin Grund i hines egen Raahed, men kunde heller ikke indvirke dannende og mildnende paa Mandskabets hele Tænkemaade. Men barnlige, som vore Folk vare, maatte de føle sig frastødte og nedværdigede ved overdreven Strænghed, tiltrukne og ligesom hævede op fra deres lave Standpunkt, naar de mødte fornuftig Kærlighed. Enhver Tidsalder kan opvise hæderlige Officerer, som behandlede Folkene

med Venlighed og sand Humanitet, og saaledes gav dem et godt Forbillede til Efterfølgelse; men samtidigt nærede andre Officerer den Overbevisning, at Haardhed var det eneste Middel til at vedligeholde Respekten og „raat for usødet“ det eneste, som Folkene kunde forstaa. Og dog forstod og paaskønnede vore Folk særdeles godt den bestemte, men milde Maade, hvorpaa en Niels Juel vidste at haandhæve Mandstugten; han hed derfor iblandt dem „den gode gamle Ridder“ eller „den gode Hr. Niels“; og — for at anføre et Exempel paa det modsatte — de yndede vel Tordenskiold for hans raa og ligefremme Væsen, der faldt i deres Smag; men hans Hensynsløshed, der ikke i mindste Maade skaanede dem, naar noget skulde sættes igjennem, opvakte deres Harme og Misfornøjelse, saa at de endog fremkom med formeligt Klagemaal imod ham. Vore Folk havde i Tidernes Løb maattet døje haard Behandling, smal og daarlig Kost, uforskyldt Pengetrang, Savn og Anstrængelse af enhver Art; netop deres uforfinede Væsen havde hjulpet dem at bære det altsammen, thi deres Mangel paa Dannelse var forenet med en høj Grad af Haardførhed, Udholdenhed og Nøjsomhed.

Havde en Del af Befolkningen blot været mere nøjsom ved Nydelsen af hidsende Drikkevarer, da vilde Drikfældighedens Last ikke have været saa iøjnefaldende i Fortidens Nyboder. Men i gamle Dage blev Udøvelsen af en saadan Bacchusdyrkelse ikke anset for en Skam; Marinens Lovbøger fastsætte vel stræng Straf for dem, der blive trufne berusede paa deres Post, naar de forrette Vagttjeneste, men have ellers ingen Straffe-

bestemmelse for Drukkenskab*); denne Last fandtes hos Befalingsmændene, fandtes selv i de højeste Kredse, og kan ikke nævnes som et Særkænde for den menige i den faste Stok. Hine store Genvordigheder, hvormed Mandskabet hjemsøgtes, kunde nok give Sindet Trang til Trøst og Opmuntring; men hvor mange, foruden Folk fra Nyboder, have ikke under saadanne Omstændigheder søgt Trøst paa urette Sted og troet at finde den i Flasken?

Der kunde selvfølgeligt være endnu flere Laster at omtale hos Nyboders Folk, — Kvinderne ere f. Ex. blevne beskyldte for Letfærdighed, — men de samme Laster maa kunne genfindes hos ligestillede Beboere i den egentlige By; de forskællige Lyder ere kun mere fremtrædende i Nyboder, fordi alle Folkene her høre til samme Stand og ere samlede paa ét Sted, medens Byens tilsvarende Samfundsklasse skjuler sig blandt de andre Stænder og boer spredt i den store Stad.

Som en af de gode Sider, som ere ejendommelige for vore Folk, bør vist nok nævnes, at visse Forbrydelser[1], som andet Steds forefalde hyppigt, ere uhørte i Nyboder; saaledes er der, saa vidt vides, aldrig sket Ildspaasættelse her ude; ja der er ikke en Gang opstaaet Ildsvaade ved Beboernes Uforsigtighed, da de fleste kun have Brug for Ild ved Madlavningen; ligeledes er næppe det Tilfælde indtruffet, at den ene Beboer har stjaalet fra den anden, hvortil der dog var

*) Straffelov for Krigsmagten af 1881 bestemmer dog ogsaa Straf for Drukkenskab, naar derved over Hoved gives Anledning til Uorden og Forargelse.

rig Lejlighed, da flere Familier boede i samme Hus for uaflaasede Døre.

Nyboders Mænd dannede Grundstammen til de Skibsbesætninger, der kæmpede og sejrede under vore berømmelige Søheltes Anførsel; der kan derfor ikke være Tvivl om, at Nyboder har udmærket sig ved Tapperhed. Det hedder i Lovene: „skjuler nogen sig i Tid af Aktion eller taler om at give Skibet over, da ligge han paa sin Gærning, om Chefen ham straks nedlægger; hvis ej, da skal han kasseres og arquebuseres i Ryggen“. Men disse Lovens Trusler behøvede vore Folk ikke for at opflammes til mandig Daad. Ganske vist gik de dristigere i Kampen, naar de betænkte, hvad der endvidere var lovet alle, som „evuentyrede“ sig i Kongens Tjeneste: at de tillige med deres efterladte Hustruer og Børn skulde „belønnes“. Om denne Uforfærdethed vidner Niels Juel, som (1679) indberetter til Kongen, at der har været „gemene, som sig saadanne haffuer comporterit, at hand dennem med Officiers Charge haffuer honoreret paa Kongelig Mayestæts allernaadigst Behag og Confirmation for andre dermed at animere“. Dette maa læses i Forbindelse med, hvad Kongen samme Aar tilskrev Admiralitetet: „da Vi ved Vor Flaade have udi sidste Krig været absolut Mester af Øster-Søen og Fjenden overlegen, saa er det Vores alvorlige Vilje, hvorledes vi kunne underholde mange erfarne Baadsfolk.“ Kongen erkænder altsaa, hvad det faste Mandskabs Tapperhed har udrettet, og ønsker sig derfor den tapre Stok forøget. Da Flaaden laa uvirksom paa Københavns Red under det fjendtlige Bombardement 1700, slog en brændende Bombe ned i Skibet „Prins Kristian“,

men en Baadsmand sprang uforfærdet til, kvalte Bombens Ild med sin Kjole og sine Køjeklæder og frelste saaledes Skibet fra den truende Fare. Den Baadsmand var sikkerligt en Ætling af den faste Stok. Og beundre vi ikke den Skare, som 10 Aar senere havde baade Mandstugt og Mandshjærte nok til sammen med sin Chef, hvis Navn „flammer over Køgebugt", at forblive paa det brændende „Danebrog", „til Ilden ind i Krudtet brød, og alle døde Heltedød"? Blandt de Helte har Nyboder regnet nogle af sine Sønner. Boderne kunne være stolte af den Ros, som Olfert Fischer 1801 tildeler sine undergivne for deres „uforlignelige" Tapperhed: „til Officerernes og Mandskabets mageløse Mod har jeg intet Udtryk; Slaget selv kan kun beskrive det." — Men Modet svigtede heller ikke vore Folk, naar de færdedes paa Landjorden. Især deres Optræden ved Slukning af Ildsvaade vare baade Regering og Medborgere enige om at berømme. Nyboders Mænd vare selvskrevne som Brandfolk paa Holmen, hvor de (fra 1734) bleve tilsagte til at give Møde, naar Ulykken skulde hænde; men ogsaa i selve Hovedstaden maatte de gøre Gavn. En „Brand- eller Ildordning udi Københavns By" fra 1643 nævner Kongens Artilleri- og Søfolk som Slukningsmandskabets Kærnetropper. Natten mellem 7de og 8de Maj 1767 brændte Kongens „Bryggerhus" ved Tøjhuset; ved Slukningen og ved Redningen viste Holmens Folk saa stor Nidkærhed, at Regeringen tilstod Mandskabet 500 Rdl. til Afholdelsen af et „Gilde"[2]. Og en Privatmand skriver omtrent 1793: „Disse Holmens Skibsbyggere ere højst resolutte, ja forvovne Mænd. Ved Ildløs grænser deres Mod til Dumdristighed; deres Vaaben i Kampen

paa nært Hold ere da Økser, men den længere bortfjernede Fjende angribe de med stærke og skarpe Jærnkroge, som ere fastgjorte til lange Tov, og som de forstaa at slynge mod ethvert som helst Punkt med en overordentlig Behændighed.“ Fra Slutningen af Aarhundredet kan der anføres Exempler paa, at enkelte Holmens Mænd ere blevne belønnede med en Pengesum af Stadens Brandkasse for deres raske Færd ved slige Lejligheder og have faaet Løfte om, „at deres Navne skulde blive erindrede“.

Der fandtes i Nyboder en mægtig Nationalfølelse, en ægte Kærlighed til Konge og Fædreland. Paa Tider, da alle, som vare noget eller vilde synes at være noget, brækkede paa det tyske, var Nyboder dansk og harmedes over det fremmede Element, som trængte ind. Af den Grund har det sikkert vundet Mandskabets udelte Bifald, da det bestemtes, at indfødte danske, norske og „andre“ Undersaatter især skulde foretrækkes til Bøsseskytter ved Tøjhuset (1700)[3], at ingen fremmed „letteligt“ maatte antages som Skipper (1726), men at der til Udlændinges Optagelse i den faste Stok behøvedes Admiralitetets Tilladelse (1732)*). Af samme Grund har Marinen al Tid kunnet glæde sig ved at blive kommanderet paa Dansk; hvad der i en Jakob v. Tybos Mund hed: „rex um kehrt euch!“ det hed mere forstaaeligt for danske Søkrigere:

---

*) Den faste Stok havde allerede haft sin „Indfødsret“ i 70 Aar, da denne kom til at gælde for hele Riget. 1789 maatte hverken Svenskere eller — Negere („kulørte“) optages i Stokken.

„højre omvender!“ *) Af samme Grund kunde Nyboder, som vi have set, ikke forliges med de tyske Marinere og jublede, da den tyske Højforræder Struensee styrtedes. Og da tyske Landofficerer og danske Studenter (1793) kivedes i den saa kaldte Posthusfejde **), glemte Nyboder Fortidens Fjendskaber og lod en Deputation forbavse Regensprovsten med Tilbud om en mandstærk Hær af haandfaste Skibsbyggere til Understøttelse for Studenterne og deres „Rettigheder“ †). Naar vi endvidere høre, hvorledes Holmens Folk efter Kristiansborgs Brand 1794 ansøgte Kronprinsen om, at der dagligt maatte afkortes dem 2 Skilling af deres fattige Løn, indtil Kongen atter havde faaet sit Hus rejst, da maa vi tilstaa, at Nyboder ikke al Tid tænkte paa at sætte sig op imod Øvrigheden, naar det paa saa smuk en Maade kunde lægge sin Kærlighed til Landets Fyrste for Dagen. Blot ét Træk endnu fra den nyere Tid. En Baadsmand fra Nyboder blev i Aaret 1849 tagen

---

*) Forskællen mærkedes bedst, naar de tyske Soldater kom paa Vagt paa Holmen. Enkelte tyske Kommandoord havde dog indsneget sig i Marinen, især til Brug ved Vagttjenesten i Land, f. Ex. „Werda?“ „Halt!“. Danske Kommandoord indførtes ved Hæren 1772.

**) I de Optøjer, som Fejden gav Anledning til, og som under Tiden endte med Politiets Nederlag og Flugt, deltog ogsaa adskillige Holmens Matroser. — Der havde allerede i en hel Aarrække været Stridigheder paa Københavns Gader mellem civile og militære. Derfor blev det indpræntet Nyboder 1787 at afholde sig fra Fornærmelser af enhver Art.

†) Det venlige Forhold, hvori Nyboder saaledes stillede sig til den studerende Verden, bevaredes indtil vore Dage; de gamle Boder have siden den Tid modtaget mangen Student som logerende inden for deres Mure.

til Fange ved Ekernførde og fik i Fangenskabet Besøg af den eneste Søofficer, som havde svigtet Konge og Fædreland; men ansaa vor Baadsmand det nu for en Ære og en Fordel at forny Bekændtskabet med den fine Herre? Paa dennes venlige Forespørgsel erklærede Nybodersmanden rent ud, at han „forbandet nødigt“ vilde kændes ved Officeren[1]. Den udprægede Nationalfølelse, som stedse har besjælet Holmens Folk, lagde Baadsmanden dette Svar paa Læberne. Han var Nyboders Ordfører.

Vore Folk ere ogsaa bekændte for deres Lune og Jovialitet. Mange ere de Anekdoter, som fortælles om dem, og hvori en mer eller mindre fin Vittighed er Pointet; mangen Gang blev en Genvordighed, som hos andre vilde have fremkaldt Uviljesytringer, affærdiget med et muntert Ord, som hjalp ud over Vanskelighederne. Mærkelig var ogsaa deres Lyst til at give andre — og ikke mindst deres overordnede — karakteristiske Øgenavne, der ofte vidnede om Nyboders skarpe satiriske Blik for vedkommendes Skrøbeligheder. Dette deres Lune maatte ogsaa bøde paa det tarvelige ved de fleste af deres Fornøjelser. Selskabelige Sammenkomster vare ikke ukændte i Nyboder, men vilde som oftest have været umulige, hvis ikke de Gæster, som havde Evne dertil, foruden det gode Humør medbragte hjemmefra et eller andet Bidrag til det ingenlunde overdaadige Maaltid. Den dampende Kaffe, udskænket af en blankt poleret Kobberkedel, maatte nødigst mangle. Majfesterne, som vi allerede have omtalt, vare særdeles billige Fornøjelser af en mere offentlig Karakter.

Man gjorde ellers Udflugter i det fri*), selvfølgeligt til Fods; Gyldenlund (Charlottenlund) var da i Reglen Vandringens Maal, naar man ikke lod sig nøje med „Gyngehaven“ paa Hjørnet af Toldbodvejen og Bredgade, med Kalkbrænderierne („de fattiges Dyrehave“) eller Fællederne. Maden, som man havde med i Papir, smagte dobbelt godt, naar man henstrakt i Græsset nød den under Spøg og Latter[1]. Men vilde man en Gang slaa Gækken rigtigt løs, da gik Turen til Dyrehaven. Paa en saadan „Kilderejse“ tog man lidet Hensyn til Omkostningerne; da istemte Nyboder den lystige Vise fra 1772:

„Vi skal derud, skal vi end sætte
vort Tøy paa Assistence-Huus**)!
den Kilde kan vort Hierte lætte,
engang vi taale kan en Ruus.“ —

Ville vi endnu omtale den Gudsfrygt, som fandtes i Nyboder, da kunne vi intet Hensyn tage til, at Loven lige frem paabød Folkene Religiøsitet. „For Gud som det højeste Væsen“, hedder det, „bør enhver

---

*) Uden sin foresattes Tilladelse maatte en menig ikke fjærne sig 2 Mil fra Byen, ikke heller være mere end 24 Timer fraværende, naar han ikke vilde anses for Desertør. Skulde han gøre en længere Rejse, da havde han at indhente Kollegiets Resolution desangaaende, hvorefter Divisionens eller Holmens Chef forsynede ham med Rejsepas.

**) 1753 var Assistenshuset blevet Marinens Ejendom; Overskuddet indfløød i Søkvæsthusets Kasse, hvoraf Pensionerne til Mandskabet udrededes. 1816 paatænktes det at oprette en speciel Laaneanstalt for Nyboder, men da man vilde forskaane Folkene for at erlægge Renter, ændredes Planen saaledes, at der tildeltes Kompagnicheferne en Sum til at forstrække Mandskabet med i paakommende Tilfælde.

bære en sand Højagtning, vise i sin Gudsdyrkelse en usminket Oprigtighed og i sit Levnet en uforfalsket Hellighed, saasom det alene kan give den sande Kækhed, naar det paagælder, og give vore Idrætter Held og Velsignelse". Datiden mente at kunne kommandere Troen ind i Hjærterne. Derfor blev der taget saa haardt paa Gudsbespottere, og derfor maatte Mandskabet paa Kommando overvære Gudstjenesten i Holmens Kirke. Kristian den fjerde havde vel kun befalet (1623), at alle Skibs- og Arkelifolk, som tjente paa Flaaden, og alle andre, som vare ansatte i Tjeneste ved Bremerholm, skulde „flittigt" besøge Kirken ved Gudstjenestetider; men en formelig „Kirkeparade" har vist nok al Tid været Pligt i Marinen saa vel for Drenge som for voksne. Ogsaa om Bord havde Andagtstimerne nødtvungne Tilhørere; Udeblivelse derfra straffedes med Bøder og Ræyselse. — Ved at paalægge Mandskabet denne Trostvang afgav Regeringen dog uforkastelige Vidnesbyrd om en ikke ringe Iver for Guds Riges Fremme. Folkenes kristelige Oplysning og Opbyggelse laa i det hele de styrende meget paa Hjærte. Paa Holmen blev derfor (1587) Guds Ord prædiket for dem, som vare paa Vagt der om Søndagen; Kristian den fjerde byggede (1617—1641) Bremerholms Kirke til Sognekirke ogsaa for Nyboder og forundte (1647) sine Baadsmænd fri Stade i denne Kirke, medens Haandværkerne, — Smede, Skibstømmermænd, Snedkere, Blokkedrejere og andre Hans Majestæts Tjenere, — som de mere formuende maatte erlægge en ringe aarlig Kændelse for deres Stolestader; om Bord læste (1625) Præsten eller i hans Forfald Skriveren Evangeliets Forklaring om Søndagen,

Epistelens eller Børnelærdommens om Onsdagen; var det Stormvejr de nævnte Dage, valgtes de derpaa følgende. Alle Maaltider om Bord begyndte og endte med Lovsang og Bøn. Kvæsthuset og Flaaden vare velforsynede med Præster. Under Kristian den femte havde Flaaden 30 Sjælesørgere om Bord, under Frederik den fjerde et endnu større Antal. Skibspræsterne indtog vel under Kristian den fjerde en temmelig uanseelig Stilling inden Skibsborde; men Skipperen, Styrmanden, Kirurgen og Skriveren vare „udj Fad med" ham og maatte ligesom han lade sig nøje med samme Mad, som Mandskabet modtog. De følgende Konger forøgede Omsorgen for Ordets Tjenere, som nu fik Rejsepenge, ret god Løn, rigelige Kostpenge, Andel i Byttet og endelig en Art Ventepenge, indtil de kunde opnaa Ansættelse i Land*). Regeringen betænkte sig ikke paa at ombytte Orlogsskibenes Kalk og Disk, der hidtil havde været af Tin, med lignende af Sølv, uagtet det skete i en saare fattig Periode (1716); tillige blev der trykt nye „Haandbøger", Salme- og Bønnebøger til Uddeling blandt Mandskabet. Der findes gentagne Befalinger om, at Nyboders Drenge skulle undervises ordentligt i deres Kristendom. Helligdagen er al Tid Hviledag; paa den maa (1735) ingen Pengeudbetaling finde Sted til Folkene; kun naar der er presserende Arbejde paa Holmen, eller naar en menig skal — prøve sin nye Uni-

*) En af disse Skibspræster fra Frederik den fjerdes Tid, Jens Colding, har besunget den store nordiske Krig i sin „poetiske Søe-Crantz".

form hos Skrædderen, gaar Kongens Tjeneste forud for Guds paa denne Dag. Og medens det ikke er ganske let for Underklasserne at skaffe sig Tilladelse til at udeblive fra Arbejdet en enkelt Dag, nægtes der aldrig Friseddel i Anledning af kirkelige Handlinger, f. Ex. om Lørdagen til Skriftemaal, — og man gik til Alters 2 à 4 Gange om Aaret; ja til Karlens „egen" Bryllupsfest, Barsel og Begravelse bevilges endogsaa to Dage*). — Vi antage, at denne Styrelsens Omsorg for Sjæleplejen ikke helt har været uden Frugt. Thi Sømanden har med al sin Letsindighed en Fond af religiøs Følelse, som maaske frygter for at vise sig, men som dog findes og kan hentes frem af Dybet. Der herskede i Nyboder en vis Ærbødighed for det hellige, for Ordet og Sakramenterne; Spottere og gudsforgaaene Kroppe fandtes vel her som alle Vegne, men vakte i Almindelighed megen Forargelse. Kunde vi ubemærket have set ind til Nyboders Familier Søndag Eftermiddag i ældre Tider, vilde vi sikkert mange Steder[1] have truffet Manden i Færd med at læse højt for Kone og Børn af en storstilet Huspostil; mange Steder vilde vi have hørt en from Moder i al Enfoldighed lære Børnene Morgen- og Aftenbønner eller synge en Salme til egen Opbyggelse.

---

*) 1822 indførtes et Reglement, der bestemte, hvor meget Mandskabet havde at betale til Kirke, Præst og Degn ved Brudevielser, Barnedaab og Begravelser. Lige indtil 1791 blev der ofret ved Brudevielse i Holmens Kirke. 1623 kostede Ringning til Lig 2 Mark; skulde Korskolen synge til Lig, betaltes det ogsaa med 2 Mark. 1647 kunde der i visse Tilfælde tilstaas fri Begravelse, gratis Jordpaakastelse og Sermon, og Sang af Pøkerne uden Betaling.

Smukke Forsøg paa at fremhæve Nyboders gode Sider leveredes af de nyere Digtere, som havde opdaget, at Nyboder var et Sted, hvorfra taknemmelige Æmner kunde hentes. Thomas Thaarup skrev sit „Peters Bryllup“, Arnesen og Overskou „Caprisiosa“, Overskou „Pak“; de vare de første Digtere, som viste deres Agtelse for „den faste men fattige Stok“ ved at „synge til Nyboders Ære“ og skildre Livet her ude i dets skønneste Skikkelse, ydermere forskønnet ved den Nimbus, hvormed Poesien véd at omgive sin Genstand. Og Digterne have lige indtil den nyeste Tid bevaret deres Interesse for Nyboder. Var Nyboder fordum blevet erklæret for „infamt“, saa fik det nu en glimrende Æresoprejsning, da Poesien svingede sit Kongeflag over dets Hoved. Digteren Adolf Recke kommer dog Virkeligheden nærmest i en af „Viserne“, hvori han opruller et naturtro Nyboders Genremaleri for vore Øjne og giver os værdifulde Vink til den rette Opfattelse af Nyboders private Liv.

Men allerede i ældre Tider kunde Nyboder træffe Mænd, som havde Sans for de rosværdige Egenskaber hos Befolkningen og i Gærningen viste, at de skønnede paa disse Dyder. Naar visse Nybodersfamilier[1] skulde have et Drengebarn i Kirke, da ansaa „fornemme Herskaber“ det ikke for at være under deres Værdighed at staa Fadder til Barnet. Daaben fandt Sted saa snart som muligt efter Fødslen, — helst ottende Dagen efter, — og i Kirken. Barselstuer, som florerede paa Holbergs Tid, vare endnu hundrede Aar derefter i Brug i Nyboder. Moderen sad i en Lænestol, Faderen stod

ved Døren for at modtage de fra Kirken tilbagevendende Faddere; han bukkede dybt for de fornemme Gæster; der var jo højtstaaende Søofficerer, Præster og Rangspersoner iblandt dem; de kørte til Stadsen i deres egne Vogne, hvilke nu vakte stor Opsigt, medens de holdt uden for Døren. Det uvante Syn var Skyld i, at mangen Nabokone maatte trykke sin Næse ganske hvid mod Ruden for rigtigt at kunne tilfredsstille sin Nysgærrighed; medens Nyboders Ungdom med gabende Munde dannede to tætsluttede Rækker lige fra Husdøren og hen til Vognen, blot for at faa et Glimt af Herligheden at se. Inde i den lille festligt smykkede Stue diskuterede Fadderne imidlertid den nyfødtes fremtidige Livsstilling, — den var jo allerede saa godt som bestemt ved den Stand, hvortil Forældrene hørte, — og søgte at fordrive Tiden ved at læse Deviserne paa de Konditorsager, som vare fremsatte til Forfriskning. Nu brød Gæsterne endelig op; et Vinduesskod blev aftaget og lagt over Rendestenen for at lette dem Indstigningen i Vognene; og da de fine Folk vare borte, aandede man jo nok lidt friere, medens man højligt undrede sig over, at de kun havde spist saa lidt af de mange gode og sjældne Sager; og dog følte man sig hædret ved den nedladende Venlighed, som de store Mænd havde vist, og som maatte anses for et Tegn paa den Agtelse, hvilken alle fordomsfrie nærede for de hæderligere blandt Nyboders Befolkning.

Som et Bidrag til Nyboders Karakteristik og tillige som en Prøve paa den hjemlige Digtning ville vi endnu anføre, hvad en menig Nybodersmand sang om sin Æt i Aaret 1845:

I gyldne Sale ej min Tid henrandt;
min Fader var ej høj-, ej adelsbaaren,
han var af faste Stok kun Tømmermand;
min Moder var af tjæret Slægt udkaaren.
Og denne Slægt bar sjældent Kors og Baand,
kun Brød i Ansigts Sved den maa fortjene,
og Savn og Nød tit sløve kan dens Aand,
som blot af Navn (tør) Livets Glæder kænde.
Men denne Slægt har sjældent manglet Mod,
derfor jeg har ved den mig aldrig skammet.
— — — — — — — — — — — — — — —
I Arvegods jeg fik et ærligt Navn,
og deri ligger Slægtens største Ære.

Kilder.

A. Trykte Kilder.

H. G. Garde, Efterretninger om den danske og norske Sømagt. — H. G. Garde, Sømagtens Historie, I og II, fortsat i Historiskt Tidsskrift 3dje Række 5te Bind. — O. Nielsen Kjøbenhavns Diplomatarium. — O. Nielsen, Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse, I og III. — Kristian den fjerdes Breve, I ved Molbech, II ved Bricka og Fridericia. — Lassen, Dokumenter og Aktstykker til Kjøbenhavns Befæstningshistorie. — Bircherod, Dagbøger ved Molbech. — H. Wallensbech, Diarium polemicum metricum obsidionis Hafniensis. — J. L. Wolf, Encomion regni Daniæ. — Pontoppidan, Origines Hafnienses. — Müllerske Kobberstiksamling, 17de Bind. — Pontoppidan, Danske Atlas, II. — Frederik den femtes Søkrigsartikelsbrev for Sø- og Landtjenesten. — J. Larsen, Bidrag til Københavns offentlige Skolevæsens Historie. — J. L. Heiberg, Poetiske Skrifter, IX. — Hofman, Fundationer, IX. — H. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie, III. — J. Langebek, Udkast til Souverainitets Historien. (Sorø Akademi Program 1881). — L. Holberg, Dannemarks Riges Historie ved Levin, III. — Mansa, Pesten i Helsingør og Kjøbenhavn. — L. Holberg, Danmarks og Norges geistlige og verdslige Stat. — Nathanson, Mønt- og Bankvæsen. — L. Holberg, Peder Paars, diverse Udgaver. — L. Holberg, Epistler ved Bruun. — H. C. Sneedorff, Efterladte Digte ved Rahbek. — C. D. Biehl, Breve, i Historiskt Tidsskrift 3dje Række 4de Bind. — Fortegnelse paa alle de Skrifter, som siden Trykfriheden ere udkomne 1771 og 72, I og II. — F. Barfod, Fortællinger af Fædrelandets Historie. — J. C. Tuxen, Den danske og norske Sømagt. — J. Davidsen. Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn, I og II; om II, Side 46—61, se dog II, Side 391. — A. Richter, Riim- og Prosa-Posen. — A. F. Andersen, Nyboder og faste Stok. — C. Dirckinck-Holmfeld, Til Vælgerne i Hovedstadens 11te Valgkreds 1848. — C. Dirckinck-Holmfeld, Tale til Vælgerne i Hovedstadens 11te Distrikt paa Valgdagen til Rigsforsamlingen den 5te Ok-

tober 1848. — P. F. Lunde, Valghandling til Folkethinget i det 8de kjøbenhavnske Distrikt den 4de December 1849. — P. F. Lunde, Om Gage- og Lønningsforhold i Sø- og Landetat 1851. — Straffelov for Krigsmagten af 7de Maj 1881. — Berlinske Tidende. 1849, № 294. — H. Steffens, Was ich erlebte. II.

B. Utrykte Kilder.

Forkortelser.

Res. ɔ: kongelige Resolutioner, som oftest anførte efter Registraturerne, men under Tiden efter den fuldstændige Original eller dennes Afskrift.

G. ɔ: det kongelige Gehejmearkiv.

M. ɔ: Marineministeriets Arkiv.

Tallene foran Anmærkningerne svare til de i Texten indføjede smaa Tal.

Kap. I.

1) Salget foreslaas 23. Decbr. 1693, men resolveres 27. Okt. 1694. G. — 2) Res. af 1690. G. — 3) Pakke i G., betitlet „den i Nyboder 1721 nedsatte Kommission", indeholdende Protokol og talrige Bilag. — 4) Nyboders Regnskab for 1749. G. — 5) Forestilling og Res. af 11. Febr. 1782. M. — 6) Beskrivelsen af Huset nærmest efter H. W. Linds Manuskript. — 7) Kommissionen 1721, G. og Res. af 31. Marts 1786. M. — 8) Forestilling og Res. af 11. Febr. 1782. M.

Kap. II.

1) Res. af 1784. 85 og 89. M. — 2) Res. af 2. Juli 1698. G. — 3) Kommissionen 1721. G. — 4) Res. af 1743 og 45. (M). — 5) Res. af 2. Novbr. 1755. M. — 6) Res. fra de nævnte Aar. M. — 7) H. W. Lind. — 8) Res. af 1789. M. — 9) Res. fra anførte Aar. M. — 10) Forestilling og Res. af 11. Febr. 1782 og Res. af 1783, 84, 86 og 87. M. — 11) Res. af 1690. G. Kommissionen 1721. G. Res. af 1733. (M). — 12) Res. af 20. Juli 1722. (M). — 13) Res. af 1727. (M). — 14) Res. af 1763. M. — 15) Betalingsreglement for 1694. G. Res. af 3. Maj 1720. G. Res. af 1799. M. — 16) Nyboders Regnskab 1700, G., nævner 2 af disse Vandposter. — 17) Res. af 1732 og 49 (M). Nyboders Regnskab 1749. G. Res. af 1741 (M.). Forestilling af 21. Decbr. 1773. M. Vand indlægges i Delfingade 1788, i Krokodillegade 1792. M. —

18) Res. af 1702. G. Nyboders Regnskab 1700 omtaler Rendestenskister. G. — 19) Forestilling og Res. af 21. Decbr. 1778. M. — 20) Res. fra nævnte Aar. M. — 21) Forestilling og Res. af 2. Septbr. 1772. M. — 22) Forestilling og Res. af 25. Juni 1778. M. — 23) Res. af 1788 og 89. M. — 24) Forestilling og Res. af 2. Septbr. 1772 og Res. af 1775. M — 25) Res. af 1782 og 88. M. Om Skorstenene Kommissionen 1721. G. — 26) Res. af 2. Juli 1695. G. — 27) Res. af 1816. M. — 28) Om Adkomsten en Pakke i Københavns Raadstuearkiv. I Følge velvillig Meddelelse af Hr. Arkivar Dr. O. Nielsen. — 29) Res. af 2. Juli 1698. G.

Kap. III.

1) Kommissionen 1721. G. Res. af 1680. G. Res. af 1804. M. — 2) Kgl. Befalingsbog 1680. G. Kommissionen 1721. G. Res. af 1775 og 14. Juli 1816. M. — 3) H. W. Lind. — 4) Kgl. Ordre af 6. Maj 1659. G. — 5) Res. af 9. Juni 1691. G. — 6) Res. af 1816. M. — 7) Res. af 1789. M. og H. W. Lind. — 8) Res. af 27. Juni 1691. G. — 9) Kommissionen 1721. G. — 10) Res. af 11 Febr. 1782. M. — 11) Res. af 1741. (M). Res. af 1725, 28 og 30. (M.)

Kap. IV.

1) Res. af 1695. G. — 2) H. W. Lind. — 3) Res. af 1727. (M.) — 4) Res. af 1736. (M.) — 5) Res. af 8. Febr. 1737 (M). Nyboders Regnskab 1749. G.

Kap. V.

1) Res. af 1757. M. — 2) Kommissionen 1721. G. — 3) Res. af 29. Novbr. 1753. M. — 4) H. W. Lind. — 5) Nyboders Regnskab 1749. G. — 6) Indstilling og Res. af 31. Marts 1786 og Res. af 1788. M. — 7) Res af 21. Maj 1820. M. — 8) Res. af 1798. M.

Kap. VI.

1) Res. af 1681 og 83. G. Kgl. Befalingsbog 1680. G. — 2) Kgl. Befalingsbog 1680. G. — 3) Indstilling og Res. af 20. Maj 1772. M. — 4) Res. af 1691, 26. Septbr. 1705, 13. Okt. 1705 og to Res. af 1706. G. — 5) Res. af 21. Decbr. 1714. G. — 6) H. W. Lind.

Kap. VII.

1) Res. af 1693 og 1709. G. — 2) Res. fra anførte Aar. M. Om Lavsforfølgelsen Res. af 26. Avg. 1684. G. — 3) H. W. Lind. — 4) Indstilling og Res. af 17. Maj 1764. M. — 5) „Tjenestefolk kan og maa de ikke holde", hedder det i Indstillingen af 25. Juni 1778. M. — 6) Res. af 1783. M. — 7) Res. af 1680. G. — 8) Res. af 1686. G. — 9) Res. af 1696. G. — 10) Res. af 1700. G. 11) Res. af 1725 (M). — 12) Res. af 1. Juli 1768 og af 1772. M. — 13) Res. af 20. Novbr. 1694. G. — 14) Res. af 20. Decbr. 1805 og 13. Febr. 1814. M. — 15) Res. af 13. og 21. Decbr. 1678. Om Gevalten Res. af 1678. G. — 16) Res. af 1695. G. — 17) Res. fra nævnte Aar. G. — 18) Res. af 1686, 88 og 89. G. — 19) Res. af 1695. G. — 20) Res. af 21. Avg. 1694. G. — 21) Res. af 2. Marts 1695. G. — 22) Res. af 1698, 1701 og 1704. G. — 23) Res. af 1. Maj 1787. M. — 24) Indstilling og Res. af 14. Avg. 1782. M. — 25) Res af 1713. G. — 26) Kommissionen 1721. G. 27) Res. af 11. Marts 1726 (M.), Res. af 1772. M. Kommissionen 1721. G. — 28) Betalingsreglementet 1694. G. — 29) Res. af 10. Apr. 1700. Betalingsreglementet 1700. Res. af 1716. G. — 30) Kommissionen 1721. Res. af 3. Maj 1720. G. Res. af 1725, 28 og 30. (M.) — 31) Res. af 23. Apr. 1725, Res. af 1738 (M.) og 1769. M. — 32) Res. af 29. Apr. 1767 og 17. Maj 1799. M. — 33) Res. af 17. Maj 1799; 1815 og 1831. M.

Kap. VIII.

1) Res. af 20. Marts 1711. G. — 2) Kommissionen 1721. G. 3) H. W. Lind. — 4) Kgl. Befalingsbog 1680. G. — 5) Skiftebog f. a 1659. G. — 6) Res. af 15. Avg. 1800. M. — 7) Res. af 23. Avg. 1711. G. — 8) Res. af 27. Juni 1711. G. — 9) Res. af 27. Juli 1711. G. — 10) Res. af 8. Avg. 1711. G. — 11) Res. af 17. Juli 1711. G. — 12) Res. af 7. og 21. Novbr. 1711. G. — 13) Res. af 1709 og 10 (Decbr.). Res. af 1715 (Maj); Res. af 12. Septbr. 1712. G. — 14) Res. af 29. Septbr. 1715 og af 25. Apr. 1718. G. — 15) Res. af 1710 (Decbr.); om Kassens Tilstand f. Ex. Res. af 1712 (Decbr.). G. — 16) Res. af 6. Juni 1713. G. — 17) Res. af 23. Maj 1715 og 7. Marts 1718. G. — 18) Den strænge Vinter Res. af 14. og 23. Jan. 1716. Sygdom Res. af 9. Maj 1716. Om Kosten og Kostpengene Res. af 20. Jan., 22. Febr., 22. Apr. og 21. Avg. 1716. Kostpengene i Kristian den femtes Tid Res. fra nævnte Aar. Halv Gage Res. af 20. Jan. 1716; de lemlæstedes Tilgodehavende Res. af 21. Febr. 1716; „patience" Res. af 19. Juni 1716; Kahytpenge Res. af 1716 (Novbr.); de to Ma-

troskvinder Res. af 3. Febr. 1716. G. — 19) Forskud Res. af 20. Marts og 12. Juni 1717. Den ikke efterlevede Befaling Res. af 24. Decbr. 1717. 17. Jan. og 20. Marts 1718. G. — 20) Restansbøger Res. af 10. Okt. 1718; rigtig Betaling Res. af 18. Novbr. 1718 og 3. Novbr. 1719. G. — 21) Mønstringen Res. af 27. Novbr., 1. og 5. Decbr. 1719. De nyantagne Res. af 17. Marts 1719. G. — 22) Res. af 24. Novbr. 1719 og 22. Jan. 1720. G. — 23) Res. af 2. Jan. 1720 byder, at Maanedstjenere ingen videre Kostpenge skulle godtgøres. G. — 24) Res. af 25. Novbr. 1720. Res. af 17. og 21. Febr. 1721. Kommissionen 1721. Kgl. Ordre 31. Marts 1721. G. — Den anden af Hypoteserne om Seigr. Nagel skyldes Hr. Kontorchef H. Boyes Velvilje. — 25) Indstilling og Res. af 1685. G. — 26) Res. af 20. Novbr. 1715. Res. af 23. Avg. 1711. Res. af 19. Jan. 1712 og 17. Febr. 1716. Om tvende paa den ny Holm gaaende Matrosers Løsladelse haves en Res. fra 1705. G.

Kap. IX.

1) Res. af 1682. G. — 2) Kommissionen 1721. G. — 3) Res. af 10. Marts 1641 (M.) og 16. Septbr. 1785. M. — 4) Res. af 1789. M. — 5) Res. af 1773. M. H. W. Lind. — 6) Res. af 1728 (M.). — 7) H. W. Lind. — 8) Res. af 1771. M. — 9) Kabinetsordre af 16. Jan. 1772. Res. af 1771. M. — 10) Res. af 20. Maj 1772. M. — 11) Res. af 9. Juni 1772. M. — 12) Res. af 11. Marts 1777. M. — 13) Res. af 8. Juli 1779. M. — 14) Res. af 1783. M. — 15) Res. af 1791. M. — 16) Res. af 1791. 97 og 98. Lønningsspørgsmaalet Res. af 14. Juni 1799. M.

Kap. X.

1) H. W. Lind og Res. af 1799. M. — 2) Kgl. Befalingsbog 1680. G. — 3) Res. af 1690 og 92. G. — 4) Res. af 1702. G. — 5) Res. af 26. Jan. 1798. M. — 6) Res. af 13. Septbr. 1781. M. — 7) Res. af 14. Juni 1799. M. — 8) Res. af 26. Jan. 1798. og Res. af 1799. M. — 9) Aarene 1801 til 14 nærmest efter H. W. Lind. — 10) Res. af 14. Juli 1816. M. — 11) Res. fra anførte Aar. M. — 12) Res. fra nævnte Aar. M.

Kap. XI.

1) Aarene 1848—49 nærmest efter H. W. Lind. — 2) Haandpenge til Haandværkerne Res. af 4. Febr. 1696. G. — 3) Skoledrenge skulle i Følge en Res. fra nævnte Aar sættes i Lære

ved Haandværkerstokken (M.). — 4) Res. af 11. Novbr. 1735. (M.). — 5) Res. af 10. Juni 1690. G. — 6) Res. af 1686. G. — 7) Blaa Bod til Dels efter H. W. Lind. — 8) Res. af 14. Avg. 1782 og 19. Marts 1783. Om Brødet Res. af 1787. M. — 9) Res. af 1730 (M.) og 1712. G. — 10) Res. af 1679. G. — 11) Indberetning fra Nyboders Kommandantskab til Marineministeriet af 7. Septbr. 1857.

Kap. XII

1) H. W. Lind. — 2) Res. af 20. Maj 1767. M. — 3) Res. af 1700. G.

Rettelser m. m.

S. 3 L. 19 til 22 f. o.: Ordene: „og at denne Plan ..... slemt forfaldne“ bør udgaa.

S. 3 L. 24 f. o.: Vingaard læs: Kaalgaard.

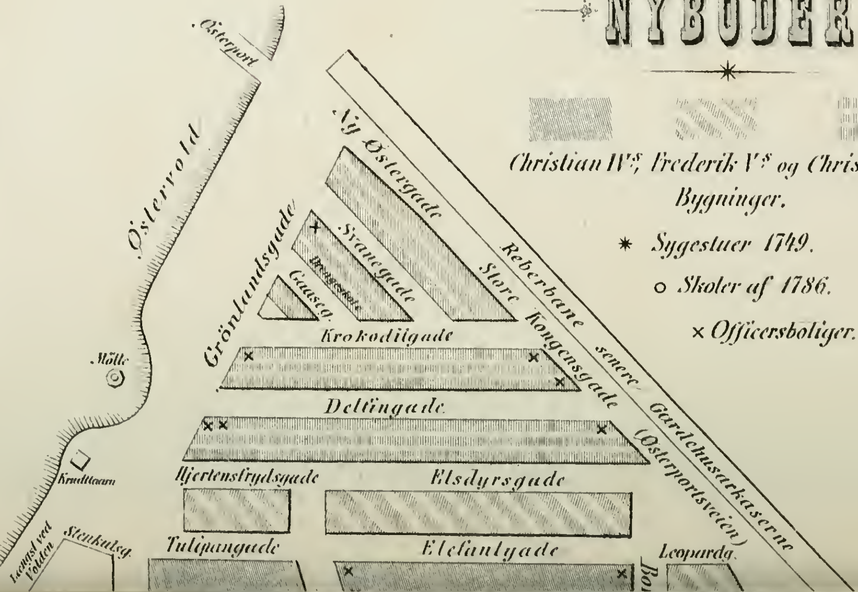
S. 14 L. 9 f. o.: Ordene: „den nordlige Del af“ gaa ud.

S. 39 L. 2 f. n.: 1765 læs: 1773.

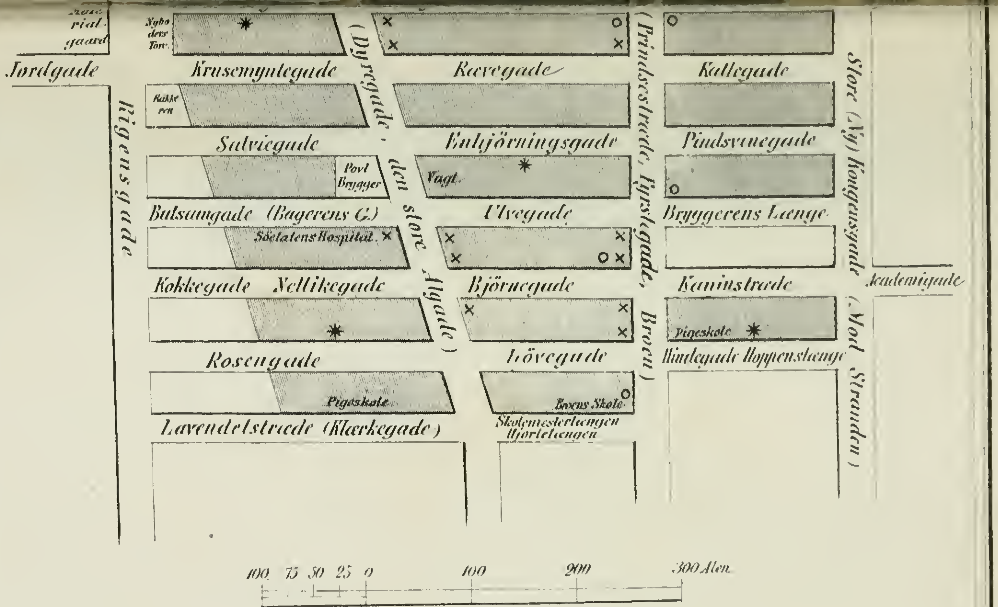
S. 50 L. 13 f. o.: 60 Rdl. læs: 30 Rdl. (60 Kroner).

S. 104 L. 3 f. n.: den ældste Vagtbygning angives 1774 at være beliggende mellem Løve- og Bjørnegade. Se H. Holck, Kjøbenhavns Beskrivelse.

S. 109 L. 16 f. o: videre om F. P. Thiellesens Afskedigelse se Chr. Bruun, Fr. Rostgaards Liv og Levnet.

NYBODER
Christian IVs, Frederik Vs og Christian VIIs Bygninger.
Sygestuer 1749.
Skoler af 1786.
Officersboliger.
Østerport
Østervold
Ny Østergade
Reberbane senere Gardehusarkaserne
Store Kongensgade (Østerportsveien)
Svanegade
Gaaseg.
Grönlandsgade
Krokodilgade
Deltingade
Mölle
Krudttaarn
Hjertensfrydsgade
Elsdyrsgade
Tulipangade
Elefantgade
Leopardg.
Stenkulsg.
Længst ved Volden

Efter en Skitse af H.D. Lind

Edv. Gress's lith. Etabl.

C. C. N. K. Evers Forlag

